

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مَنْ بَدَأَ الْإِسْلَامَ وَصَلِّ عَلَى مَنْ خَتَمَهُ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ
 صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ
 صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ

صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ
 صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ
 صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مَنْ بَدَأَ الْإِسْلَامَ وَصَلِّ عَلَى مَنْ خَتَمَهُ
 صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ
 صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مَجْزُوءُ رَبِّ دَا

(صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ)

مُحَمَّدُ رَمَضَانَ طَالِبٌ
ایم۔ اے

ناشر:- فرید سرائیکی سنگت (رجسٹرڈ) طط

بلاک نمبر ۴۸ دیرہ غازی خان

کتاب داتاں	_____	محبوب رنج دا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)
لکھت	_____	محمد رمضان طالب ایم۔ اے
کتابت	_____	ابولنیم اعجاز ڈیروی۔ بی۔ اے
ادھین	_____	خورشید شمیم الخطاط ایم۔ اے
ترتیب (بانہہ پبلی)	_____	اختر کھوسہ۔ اخلاق احمد سعید
پیشکش	_____	قاری ارشاد احمد۔ محمد اجل حیات
چھاپہ خانہ	_____	ڈیرہ ایجوکیشنل پریس ڈیرہ غازی خان
چھپن دا سال	_____	رمضان المبارک ۱۴۱۸ھ پانچ ۱۹۹۴ء
تعداد	_____	۷۸۶
ہدیہ	_____	اسی روپے

ہلن دے پتے

۱۔ مکتبہ زکریا بلاک نمبر ۱۰ ڈیرہ غازی خان۔ (۲) پیرامونٹ نیوز کارڈ
 (نزد وین ٹینڈ) (۳) الصاف کتاب گھر بلاک ۷ ڈیرہ غازی خان
 (۴) ڈیرہ کتاب گھر بلاک ۷ ڈیرہ غازی خان (۵) مکتبہ اسلامیہ بلاک ۲۵ ڈیرہ غازی خان
 (۶) بکس بکس کمپنی گلگت ملتان (۷) بھٹی کتاب گھر بہاول پور۔
 ۸۔ جھوک پبلیکیشنز۔ خان پور رحیم یار خان (۹) ادارہ مصنفین بلوچ نگر مظفر گڑھ
 کتاب دا ادھین (ٹائٹل) علی بھائی پریس (ظہور ملتان) چھاپیا۔

نانواں

حُضُورُكَرِيمِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ دے ہر اُون
 اُمّتی دے نان
 جیڑھا سیر کون رب دا محبوب تے آخری نبی سمجھد

تے

اپنے ابا مرحوم محمد بخش عرف مقبول تباخی۔
 اپنے اُستاد مرحوم نور محمد سائل سین۔
 اپنے ماما مرحوم منشی اللہ دیوایا سیر
 اپنے سوہرے مرحوم صوفی عبدالسلام تے
 اپنے سنگتی صوفی غلام حسین مرحوم
 دی ارواح دے

ایصالِ ثواب
 واسطے

پہلی گال

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مُحَمَّدًا وَآلِهِ وَسَلَّمَ الرَّسُولِ الْكَرِیْمِ وَسَيِّدِ الْاَنْبِیَاءِ الْمُرْسَلِیْنَ وَخَاتَمِ النَّبِیِّیْنَ

اللہ تعالیٰ دی ذات باری دا اے دڈا احان ہے جو اوں ساکوں نہ صرف
انسان جوڑیے بلکہ مسلمان بنا کے اپنے پیارے تے آخری نبی حضرت محمد
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے اُمتی ہووَن دا شرف دی بخشے (الحمد لله)
رب العالمین میوں ہک غریب تے دیندار گھرانے وِج پیدا کیا تے
ایں دُنیا وِج آنون نال ای میوں اسلامی ماحول نصیب تھی گیا۔ میڈے
بابائیں ان پڑھ ہووَن دے باوجود سدھے سادے تے پتھے مسلمان ہن۔
اللہ تعالیٰ دے فضل نال اماں سین نہ صرف قرآن پڑھیے ہوئے ہن بلکہ
اد اُردو دی شوقیہ پڑھ لکھ گھنڈے ہن تے محلے دے ہالیں کوں قرآن
پڑھاوَن دی وجہ توں او "ماجی" مشہور ہن۔

میوں چھوٹے لا اماں سین دے او شعر ڈاڈھے چنگے لگدے ہن
جیرھے او دڈے ویلے نماز قرآن دے بعد وڈی عاجزی نال اپنی مٹھی تے
درد بھری اواز وِج رب العالمین دے حضور بطور دُعا پیش کریندے ہن۔
انہاں وچوں او شعر ڈاڈھے پڑا تر ہوندے ہن جیرھے ساڈی ماد پو لے
(سُرُکِی) وِج ہوندے ہن۔ اے بی گال ہے جو انہاں دی شاعری دے

بہوں اچا رتبہ ہے میرے رب دا

یتماں دا والی ہے غم خوار سب دا

جیندے گھر فشتے آجیندے سلامی

او شافیء محشر ہے محبوب رب دا

کچھ شعر وزن اوزان تے ردیف تالیف دی پابندی توں آزاد ہوندے ہن۔
 ۱۹۵۱ء وچ میں ڈاہویں پڑھدا ہم میگوں وی ماء دی ڈیکھا ڈیکھی لفظیں۔
 دی گنڈھ تروپ دا شوق مہتی گیا تے میں اپنے شعریں دی اصلاح واسطے
 اپنے محلے دے ہک شاعر استاد محمد رمضان سیٹھ رمضان دے اگوں شکر
 رکھی پرائیاں میڈے شوق تے اپنی مصروفیت کوں ڈیکھ کے میڈا ہتھ
 شہر دے مشہور استاد تے بزرگ شاعر نور محمد سائل مرحوم سیٹھ دے ہتھ
 وچ ڈے ڈتا۔

میڈی شاعری نعت رسول مقبول صلی اللہ علیہ وسلم توں شروع تھی تے
 نعت دا پہلا مطلع ہاے

یا محمد مصطفیٰ میڈے من دی آس پچھا
 ماں مشتاق دیدار تیبڑے دا بخندری نہ ترسا
 اللہ تعالیٰ دے فضل نال اے نعت ڈاڈھی پسند کیتی گئی تے ایندے
 بعد رمضان شریف دے آخر وچ اوندی جدائی دے شعر لکھیے ہ
 اے مسلمان ارمان کر تھیا ماہ رمضان جدا
 ہر پاسوں آواز آئی راج سوھٹاں الوداع
 شہر دے سارے لوکیں اینکوں پسند کیتا تے میڈے ناں محمد رمضان
 دے نال طالب میڈی سبجان بن گیا۔

استاد سائل مرحوم سیٹھ دی صحبت انہاندی نعتیہ تے اصلاحی شاعری
 دے علاوہ ملازمت دے دوران صوفی غلام حسین مرحوم تے حاجی غلام اکبر
 چانڈیہ جہیں نیک سنگت سی میڈی عملی زندگی تیں اثر انداز تھئے تے میں اپنے

قلم کوں اصلاح دے پاسے چلاوون دی کوشش کر ڈتی۔
 اللہ تعالیٰ میڈی پہلی نعت دے پہلے شعر کوں ۱۹۶۶ء وچ قبولیت
 دا شرف بخشا تے میر حرمین شریفین دی زیارت دی سعادت حاصل کیتی
 میں مکے پاک وچ اٹھ مہینے گزارے تے اٹھائیں ہک دینی کتاب "الکتاب الاسلام"
 اُردو وچ لکھی تے اٹھائیں میڈے کولوں جبرٹھے دعائیہ شعر لکھیندے
 گئے انہاں کوں میں "سوچاں سکھ دیاں" داناں ڈے ڈتا۔ اے ڈوہیں
 کتاباں چھپ چکن تے اللہ دے فضل نال پسند کیتیاں گین (الحمد للہ)
 ایندے بعد کچھ دینی معلوماتی کتابکے "ڈاہ غازی" "ڈاہ شہید" تے "ڈاہ ولی"
 وغیرہ دے ناں نال لکھ کے فرید سرائیکی سنگت دی طرفوں شائع کیتے گئے۔
 ۱۹۸۳ء وچ میں گھروالی دی خواہش تیں پنشن گھن حج دا داخلہ بھریا
 پر قرعہ اندازی وچ نانواں نہ آیا تے میں اپنی گھروالی تے اماں سیٹھ نال
 عمرہ دے دینے لوا کے مکے پاک حج گیوم۔ میڈا بھرا محمد حیات
 تے بھنڑ بیجا محمد یوسف انہاں ڈیہاں وچ اپنے پالیں بچیں سمیت
 روزگار دے سلسلے وچ اقامت نال مکے پاک وچ رہندے پئے ہن اٹھان
 ساکوں اپنے گھر دا ماحول میسر تھی گیا تے اوں سوہٹی جاہ تیں ملاوی
 وچ ساڈا ہک اپنا وسدا ویڑھا ما پیا۔
 رمضان شریف دے آخری ڈہاکے وچ میں تے میڈی گھروالی
 حرم شریف وچ اعتکاف دا ارادہ کیتا تے میگوں خیال آیا کیوں نہ انہاں
 نیک ڈیہاں وچ رب دے گھر وچ بہہ کے اوندے پیارے
 حبیب صلی اللہ علیہ وسلم دی حیاتی مبارکدا حال اپنی ماء پولی سرائیکی وچ

اسحور ویلے روزہ رکھ کے روضہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تے حاضر تھی و پنجوں
ہاتے عشاء دی نماز دے بعد دل مکان میں آؤ پنجوں ہا۔ میکوں ساوے روٹھے
دی چھاں تلے ہک سوہنی جانصیب تھی گئی جھتوں میں ہر ویلے ساوے
روٹھے کوں ڈیکھ کے درود و سلام پڑھ کے دل ٹھار گھندا ہم میں اپنے
ادھورے کم کوں ہیں سوہنی جاہ تیں بہہ کے شروع کیاتے پھی ڈینہہ
این سوہنی نگری دی بہانی دا اشرف حاصل تھیا اسان رمضان شریف دی وہیہ
تاریخ کوں واپس ملے آگے سے تے اعتکاف و حج بہہ گیو سے اتھاں دی
ساکوں اللہ تعالیٰ بیت اللہ دے پرنالے میزاب رحمت دے سامنے
باب شامیہ والے پاس ہک پُرسکون تے سوہنی جاہ پڑتی جھتوں اسان
ہر ویلے بیت اللہ شریف دی زیارت کر سگدے ہاے۔

میڈے سنگتی چوہدری عبدالعزیز لاٹھی برین، میڈے ساٹھو ملک عبدالعزیز
میڈے کچھ سیرت پاک دیاں کتاباں کے بھیج ڈتیاں تے میں اپنی کتاب جینداناں
میں "محبوب رب دا" صلی اللہ علیہ وسلم رکھ گھدانا کوں پورا کرن دی
کوشش شروع کر ڈتی تے اللہ تعالیٰ دے فضل و کرم نال میں ۲۷ رمضان المبارک
جمہ دے ڈینہہ این کتاب کوں پورا کر کے رب العالمین دا شکر ادا کیتم۔
پاکستان واپسی دے بعد میکوں ہر ویلے این کتاب کوں چھپواؤن
دا خیال رہ ویندا ہا۔ میڈے مخلص سنگتی تے بھرا اعجاز ڈیروی
سیں کتاب دی کتابت اپنے ذمے لاکے میڈا ادھا بار ہلکا
کر ڈاتے میڈے پیارے سنگتی خورشید شمیم الخطاط ایندا اوچھن
یعنی ٹائٹل تیار کر کے ڈے ڈتیا۔ پچھلے مہینے یعنی فروری ۱۹۹۳ء وچ

لاکھن دی سعادت حاصل کراں۔ بس اللہ داناں گھن کے اے نیک کم شروع
کر ڈتے پر رمضان شریف جندی ختم تھی گیا تے میڈا کم ادھورا رہ گیا۔

پاکستان واپسی دے بعد دنیا داری وچ پچھس گیم تے دل رب العالمین
۱۹۸۵ء وچ تریکھی دفعہ اپنے درگھر دی زیارت دا اشرف بخشا۔ این دفعہ
میں اپنے شاگرد تے پتریلے مختیار احمد خان چانڈیہ دے بابا مرحوم میر محمد خان
دے حج بدل دے سلسلے وچ گروپ لیڈر بن کے گیم تے مصروفیت
دی وجہ توں اپنے کم دی ادھور نہ کڑھ سگیم تے پاکستان دل آیم۔

پاکستان وچ تاں بس حرفت تے پیٹ دا پٹھاں کہیں ڈو جھے پاسے
اسان جہیں نکاریں کوں نیں ڈیکھن ڈیندا تے کئی دفعہ کوشش دے
باوجود میں ہک سطر دی اکوں تیں نہ لکھ سگیم پر اپنے سنگتی جاوید احسن خان
دی ترغیب تے ڈاکٹر طاہر تونسوی ہوریں دی تائید دی وجہ توں ہر
ویلے این کم دی چھیٹ رہندی ہی۔

پچھلے سال یعنی فروری ۱۹۹۳ء وچ میکوں اپنے بک بزرگ مامے
دے عمرہ دے دیزے واسطے اسلام آباد و پنجراں پیاتے رب العالمین
دی کرم نوازی نال میڈا ویزا وی لگ گیا۔ سعودی عرب روانگی ویلے
میں اپنے ادھورے کم کوں اوں سوہنی جاہ تیں مکمل کرن دا
ارادہ کر کے ٹریم۔ اسان ۴ مارچ کوں بارہویں روزے دے ڈینہہ
عمر ادا کر کے مدینے پاک روانہ تھی گیو سے اتھاں ساکوں اپنے
استاد زادے عزیز شاہد دے وڈے پتر فرخ عزیز تے انہاں دے
ملیر رحمت اللہ اپنا مہمان بنا کے ساڈی وڈی مدد تے خدمت کیتی اسان

کتابت شروع تھی تے کتاب شائع تھیون دے اشار نظر آؤن لگ
لگے۔

اے اتفاق دی گال ہے جو میں اے کتاب بیت اللہ شریف و بیح
بہہ کے ۱۹۸۳ء و بیح رمضان شریف و بیح لکھن شروع کیتی تے ہوں سوہٹی
جاہ تیں ڈاہ سال دے بعد ۱۹۹۳ء و بیح رمضان شریف و بیح مکمل کیتی
تے اول اوندے ہک سال بعد ۱۹۹۴ء رمضان شریف و بیح اے
چھپ کے آگئی۔ (الحمد للہ)

میں اپنی اوقات جنگی طرح جانڑداں جو میں کوئی عالم فاضل آدمی
نہیں بس اپنے آقا صلی اللہ علیہ وسلم دے حضور اپنی عقیدت دا
حقیر نذرانہ پیش کر کے انہاندے غلاماں دے غلاماں و بیح اپناں
ناں گنڑاؤن دی سعادت حاصل کیتی ہم۔ اللہ تعالیٰ میڈی این چھوٹی
جہیں کوشش کون قبول کر کے میڈی بخشش دا ذریعہ بناوے۔ آمین!
حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی پاک حیاتی تیں جو ڈاں سو سال توں لکھاں
کتاباں لکھیندیاں پین تے اے سلسلہ قیامت تیں جاری رہی پر
میڈے خیال و بیح حق ادا نہیں تھی سگدا کیوں جو سے

محمد ہے رب دا پیغمبر پیارا!
محمد ہے رحمت دا اچا مہنارا
محمد دیاں صفتاں لکھے کون طالب
محمد دا سہرا ہے قرآن سارا

میں اے کتاب کبڈاہیں وی کھانا نہ لکھ سگدا ہم۔ اللہ تعالیٰ

دا فضل بزرگیں دیاں دعائیں تے کچھ مخلص سنگتیں دی امداد شامل تھی
کے میکوں اے سعادت تے سرخروٹی عطا کیتی ہے۔ میں انہاں ساریں
سنگتیں دا محقوریت ناں جہاں میڈی این کتاب و بیح لکھائی دہرائی
تے چھپائی وغیرہ و بیح کہیں نہ کہیں طریقے نال میڈی مدد کیتی ہے خاص
طور تیں میں اپنے استاد زادے عزیز شاہد، پیارے سنگتی خورشید
"المخطاط" حاجی غلام اکبر چانڈیہ۔ ملک محمد شریف، اللہ بخش چوہان، کبیر حسین،
حاجی فیض محمد بھٹی۔ چوہدری عبدالعزیز۔ محمد امین چانڈیہ۔ ظہور ملتانوی۔ نواز جاوید
اقبال ندیم۔ عبداللطیف۔ محمد سعید بھٹی۔ سلیم جان۔ کاشف چوہان۔ جعفر مکھن
عبدالقیوم جلد ساز۔ فرخ عزیز۔ رحمت اللہ۔ حاجی محمد اقبال۔ محمد اسلم۔
مختیار احمد چانڈیہ تے حاجی غلام یحییٰ دے حق و بیح دعا کرینداں۔ اللہ تعالیٰ
انہاں کون جزائے غیرتے کثیر عطا فرماوے۔ آمین۔

جے میں اپنے بھراتے سنگتی اختہ رکھوسہ کوں اپنے این نیک
کم و بیح شامل نہ کراں تے زیادتی ہوسی کیوں جو اوندے بغیر میڈا کوئی
ادبی کم مکمل نہیں تھی سگدا۔ او نہ صرف میڈا بانہہ پیلی رہ گئے بلکہ کہیں
کہیں ویلے اوں میکوں اپنے نیک مشورے ڈے کے میڈی رہبری
کیتی ہے اللہ تعالیٰ اؤنکوں خوش و خرم تے شاد و آباد رکھے۔ آمین
میڈے درویش صفت بھراتے سنگتی اعجاز ڈیروسی میڈے
ادبی سفر دے اگوان تے بانہہ پیلی ہن تے خاص طور تیں محبوب
رب دا "صلی اللہ علیہ وسلم" کوں انہاں باقی ساریں کیتیں تیں فوقیت
ڈے کے نہ صرف میڈا مان رکھیے بلکہ ایمان دوستی تے سچے

مسلمان ہونے کا ثبوت ڈالتے۔ اللہ تعالیٰ انہاں کو اجر عظیم عطا فرمائے آمین
 . اخراج میں اپنے پروردگار توں اپنی آل اولاد، بھرا، بھینٹیں تے
 انہاں دی اولاد دے علاوہ سکے سویریں، سنگتیں واسطے دعا مانگداں جو
 رب العالمین انہاں کوں ہر جسمانی تے روحانی تکلیف تے پریشانی توں
 محفوظ رکھے۔ آمین۔ میڈی اماں سین کوں ایمان دی سلامتی بخشے۔ اسان
 بھرا توں دے جوڑ قائم رہیں۔ میڈے پتر اخلاق احمد سعید کوں ام باہمی
 بناوے۔ اشفاق کوں خوشحال رکھے۔ ارشاد کوں حافظ قرآن بناوے آمین
 اللہ تعالیٰ عالم اسلام کوں اتحاد دی دولت عطا فرماوے تے
 ساڈے وطن پاکستان کوں اندرونی، بیرونی خطرات توں محفوظ رکھے
 اینکوں سچی اسلامی سلطنت بناوے تے اسلام دا بول بالا تھیوے
 تے این کتاب وچ میڈی ہر سہو کوں معاف فرماوے۔ آمین۔

۲۷ رمضان مبارک ۱۴۱۳ھ
 محمد رمضان طالب

(۱۰۔ مارچ ۱۹۹۲ء)

توشہ آخرت

ہر پاسوں ظلم تے جہالت دے اندھارے، انسان تیں انسان دی
 خدائی۔ کمزور تیں طاقتور دی حکومت، شراب آتے فحاشی دا دور دورہ!!
 ایسے حالات وچ کمزوریں، یتیمیں تے غریبیں دی زندگی موت توں دی
 بدتر ہئی۔ اسے کیفیت صرف عرب دی سرزمین دی ہی نہ ہئی بلکہ پریں پریں
 تیں ایس قسم دیاں خباثناں حکمران ہن تے شرافت آسمان ددو پیکھ کے ہنجور
 کریندی پٹی ہئی۔ مظلوم دی ارداس عرش تیں پہنچی اپنی مخلوق دی ایں
 حالت زار تیں محبت خداوندی جوش و بیج آئی تے محمد عربی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کوں
 پورے عالم کیتے رحمت بنا کے مبعوث فرمایا گیا۔ جسیں اخلاقی طور تیں
 بنجر قوم کوں قرآنی تعلیمات دا سو جھلا عطا کیتا۔ گال گال تیں تلواراں چھک
 گھنٹے والے بھرا بھرا بن گئے۔ نیکی دا چرچا عام تھیا تے بُرائی کوں اپنا
 منہ لکاوٹ دی جاہ نہ ملدی ہئی۔

محمد رمضان طالب پوری انسانیت دے ایں محسن اعظم (صلی اللہ
 علیہ وآلہ وسلم) دی سیرت پاک تیں کتاب "محبوب رب دا" لکھ کے
 اپنے جذبہ عقیدت دی تسکین دے نال نال وسیب کوں صحیح اسلامی
 تعلیمات تے اسوہ حسنہ دے مطابق زندگی گزارن دا جھلیا ہویا سبق
 یاد دیاوون دا چارہ کیتے۔ اللہ تعالیٰ ایہدی ایں کوشش کوں قبول
 فرماوے تے ایندے کیتے ایں کتاب کوں توشہ آخرت بناوے۔ آمین!

انجمن ڈیوی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تَدْوِیْر

نمبر شمار	عنوان	صفحہ نمبر	نمبر شمار	عنوان	صفحہ نمبر
۱	حضور توں پہلے عرب دی حالت	۱۷	۱۹	بہ وضاحت۔ ورقہ بن نوفل	۳۶
۲	حضور دا خاندان	۱۹	۲۰	پہلے مسلمان چپ چپاتی تبلیغ	۳۶
۳	شجرہ طیبہ	۲۰	۲۱	اعلانہ تبلیغ نبوت دے مقاصد	۳۷
۴	میں دا حاکم حضرت عبداللہ	۲۱	۲۲	تبلیغ دے اصول	۳۷
۵	حضور دا چمڑاں مبارک	۲۲	۲۳	اسلام دی دعوت۔ پہاڑی دا وعظ	۳۸
۶	ہک ضابطہ حضور دے چہرین دی خبر	۲۳	۲۴	حضور دی تبلیغ دے نکتے	۳۹
۷	حضور جہاں بال بن	۲۵	۲۵	قریش دی مخالفت۔ یمانان تیں ظلم	۴۰
۸	ہک واقعہ	۲۶	۲۶	حضور ناال قریش دی بدلوکی	۴۱
۹	بھڑین دی جدائی	۲۷	۲۷	ظلم دیاں کیٹیاں	۴۲
۱۰	شام دا پہلا سفر۔ ہک اہب	۲۸	۲۸	جشہ دی ہجرت	۴۳
۱۱	حضور دی جوانی جنگ فجار	۲۹	۲۹	ہجرت جشہ دے مہاجر صحابی	۴۴
۱۲	حلف الفضول شام دا ڈو جھنڈا	۳۰	۳۰	نجاشی دا دربار	۴۵
۱۳	حضور دی خصمت	۳۰	۳۱	ابوطالب دے حضور	۴۶
۱۴	حضور دا نکاح	۳۱	۳۲	آخری بگال	۴۷
۱۵	کعبے دی اُساری	۳۲	۳۳	حضرت حمزہ تے حضور دے قبول اسلام	۴۸
۱۶	امن قائم کرن دی کوشش	۳۲	۳۴	بنو نائم دا کھلیا شیبانی طا	۴۹
۱۷	غار حرا	۳۴	۳۵	غم دا سال۔ طائف دا سفر	۵۰
۱۸	نماز دی ابتدا	۳۵	۳۶	پہلے مسلمان جن	۵۱

نمبر شمار	عنوان	صفحہ نمبر	نمبر شمار	عنوان	صفحہ نمبر
۵۷	مواغات (بھائی بھرتی) ۷۲	۵۷	۳۷	عقبتی تریکھی بیعت	۵۳
۵۸	امن دے بعد سازش	۵۸	۳۸	حضور دے بارہاں نادی ضامینی	۵۵
۵۹	جنگ بدر دے اسباب	۵۹	۳۹	طفیل بن عمر	۵۶
۶۰	جنگ بدر دا حال	۶۰	۴۰	حضرت ابوذر غفاری	۵۷
۶۱	حضور دی دعا	۶۱	۴۱	یثرب دے ڈو مسلمان	۵۷
۶۲	مسلمانان کی کامیابی دے اسباب	۸۰	۴۲	ہجرت دی اجازت تے دکھ	۵۸
۶۳	جنگ بدر دی اہمیت	۸۲	۴۳	حضور دے قتل دی کوشش	۶۰
۶۴	جنگ بدر دے نتیجے	۸۴	۴۴	مدینے دی ہجرت	۶۲
۶۵	حضرت خدیجہ دا ہمار	۸۵	۴۵	حضرت اسماء	۶۳
۶۶	ابورافع یہودی	۸۶	۴۸	غار ثور	۶۴
۶۷	جنگ احد دے اسباب	۸۸	۴۹	ہجرت دے اسباب	۶۵
۶۸	غزوہ احد دا حال	۸۹	۵۰	سراقہ بن مالک امجد اخیرہ	۶۶
۶۹	غزوہ احد دا نتیجہ	۹۴	۵۱	حلیہ مبارک	۶۷
۷۰	ابی بن خلف	۹۵	۵۲	بریدہ الکی قبایح قیام	۶۸
۷۱	حضرت حنظلہ دی شہادت	۹۶	۵۳	حضرت ابوایوب انصاری	۶۹
۷۲	قرمان دی خودکشی	۹۷	۵۴	ہجرت دے فائدے	۷۰
۷۳	بہتان دا واقعہ	۹۸	۵۵	مدینہ دیاں جاتلے مذہب	۷۱
۷۴	غزوہ خندق دے اسباب	۱۰۱	۵۶	میشاق مدینہ	۷۲
۷۵	غزوہ خندق دا حال	۱۰۳			
۷۶	غزوہ خندق دی اہمیت	۱۰۵			

نمبر شمار	عنوان	صفحہ نمبر
۷۷	بک بشارت	۱۰۷
۷۸	صلح حدیبیہ	۱۰۸
۷۹	بیعت رضوان	۱۰۹
۸۰	صلح حدیبیہ دیاں شرطیں	۱۱۰
۸۱	صلح حدیبیہ دی اہمیت نتیجہ	۱۱۱
۸۲	حجرانوں کو اسلام دی دعوت	۱۱۵
۸۳	غزوہ خیبر اسباب	۱۲۱
۸۴	غزوہ خیبر دا حال	۱۲۲
۸۵	غزوہ خیبر دا نتیجہ	۱۲۳
۸۶	غزوہ موتہ	۱۲۵
۸۷	فتح مکہ اسباب	۱۲۷
۸۸	فتح مکہ دا حال	۱۳۰
۸۹	فتح مکہ دی اہمیت	۱۳۲
۹۰	غزوہ حنین	۱۳۴
۹۱	طائف دا گھراؤ	۱۳۵
۹۲	غزوہ تبوک	۱۳۷
۹۳	پہلا حج	۱۴۰
۹۴	حجۃ الوداع	۱۴۱
۹۵	حج پہلا ڈوجھا ڈینہہ	۱۴۴
۹۶	خطبہ حجۃ الوداع	۱۴۴
۹۷	خطبہ دی اہمیت	۱۴۸
۹۸	بک خاص بکالہ	۱۵۰

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

حضور صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم توں پہلے عرب دی حالت

حضور صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی آمد توں پہلے سارے عرب دی حالت
 ڈاڈھی خراب ہئی۔ این ویلھے گوٹکے دے لوک خود مختیار ہن تے کہیں
 ڈوجھی حکومت دے غلام نہ ہن۔ پر اکثر لوک جہالت دی وجہ توں جنگجو
 تے خوشخوار بن گئے ہن۔ نکلی جہیں گال تے بھیڑا شروع تھیوے یا
 تان قتل و غارت دا سلسلہ کئی پشتیں تک ویندا یا پیا۔ پانی دی جھا
 شراب پیندے ہن۔ جوا کھینڈن انہیں دا شغل یا تے ترمیمت
 دی بے عزتی کرن او اپنا حق سمجھدے ہن۔ جیندی سوٹی اوندی بھوٹی
 دانگوں ڈاڈھا ہینٹیریں کوں غلام بنا گھندا یا۔ ایندے باوجود وعدے
 دے پکے تے مہمان نواز ہن۔

مکے وچ بہوں تھوڑے آدمی پڑھن لکھن چا نر دے ہن۔ پر
 انہیں کوں اپنی زبان دانی، شاعری اتے حافظے تیں بہوں تازا۔ این
 واسطے او پاروں نوکین کوں "عمی" یعنی گونگا آہدے ہن۔ انہاں
 دا گڈارا رٹھ رہی تے وپارتے یا۔ تجارت وچ بے ایمانی کوں
 گناہ سمجھدے ہن۔ شام، مہرتے یکن دے علاوہ عراق دی آندے
 ویندے رہ ویندے ہن۔

انہیں دی مذہبی حالت عجیب ہی۔ بہت پرست وی ہن۔ عیاشی تے
 یہودی وی ہن تے ہک گھر عریح کئی کئی بت ہوندے ہن۔ پر اسے بتاں
 کون خدا نہ سمجھدے ہن تے خدا دا سفارشی میندے ہن۔ انہاں عبادت
 واسطے ۳۶۰ بت کجے و ہج رکھ چھوڑے ہن۔ کجے دا طواف وی
 کریندے ہن تے حج واسطے عرفات و عریح قیام وی کریندے ہن۔ سوال
 توں گھن کے محرم تیں چوٹ مہینیں دا احترام کریندے ہن۔ تے
 انہاں مہینیں و ہج قتل و غارت۔ جنگ تے لٹ مار کونوں پرہیز کریندے
 ہن۔ کجھ لوک حضرت ابراہیم دے مذہب تیں ہن تے پتے راہ دی
 گول و ہج ہن۔

کجھ چنگیش گالھیں دے باوجود آپت دی کھاپت، عیاشی تے
 جہالت انہاں کوں بربادی دے دروازے تے پجھا ڈتا ہا۔ بہادر
 ہن پر آپت دی لڑائی و ہج طاقت کوں ختم کیے ویندے ہن۔ خود دار
 ہن پر دھی بھیٹ دی عزت نہ کریندے ہن۔ ادبی ذوق رکھدے ہن پر
 او عیاشی دی نذر تھیندا ویندا ہا۔

اللہ تعالیٰ دی ذات غفور الرحیم ہے تے او آپنی مخلوق دی
 بھلی چاہندی ہے۔ جیں ویلے عرب اخلاقی لحاظ تے تباہی دے
 کنارے پہنچ گئے تے اللہ سیں دی رحمت انہیں کوں سدھا راہ
 ڈکھاوٹ کیتے آپنا آخری نبی بھیجا۔

عرب دا جزیرہ محمد توں پہلے : جہالت، رذالت، خجالت دا گھر ہا
 ڈاڈھا ہا حاکم تے محکوم ہینٹراں : نہ خوف خدا ہا، نہ دنیا دا ڈر ہا

حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا خاندان

ساڈے پیارے نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے خاندان دی
 مختصر جان سنجان اسے ہے جو حضور دے ڈاڈا سیں حضرت عبدالمطلب
 کتے دے ہک عزت دار قریش گھرانے نال تعلق رکھیندے ہن انہاں
 دے بابے سیں دانان ہاشم ہا۔ تہوں اسے ہاشمی وی سبب دے
 ہن۔ اللہ تعالیٰ انہیں کوں ۱۲ پتر بخشے ہن۔ انہاں ڈیہاں عریح بت پرتی
 دا زور ہا۔ پر اس خاندان دے لوک حضرت ابراہیم دے مذہب
 نال محبت کریندے ہن تے اس سانگے اسے توحید دے زیادہ
 نیرٹے ہن (حضور دا حضرت آدم تیں شجرہ انگلے صفحے تے ڈتا گئے)

ہک واقعہ

حضرت عبدالمطلب دعا منگی جے اللہ تعالیٰ امیکوں
 ڈاڈا پتر ڈتے تاں میں ہک پتر اللہ دے راہ و ہج شربان
 کر ڈیساں۔ اس گال توں معلوم تھیا جو او اللہ تعالیٰ کوں میندے
 ہن تے پتر دی قربانی کوں اس جائز سمجھدے ہن جو انہاں دے
 ڈاڈا حضرت ابراہیم پتر دی قربانی کیتی ہی۔ اللہ تعالیٰ انہیں دی دعا
 پوری کیتی تے قربانی واسطے پتریں دا کونٹراں ڈتا گیا تے کونٹراں حضرت
 عبداللہ دے ناں دا نکھتا۔ پر حضرت عبداللہ دے نانکے اس وقت
 دی مخالفت کیتی تے حضرت عبدالمطلب کوں وی حضرت عبداللہ نال
 ڈاڈھا پیار ہا۔ اس سانگے انہاں حضرت عبداللہ کوں بچاؤن ڈکیتے اٹھیں
 نال انہاں دا کونٹراں ڈتا۔ اوں ویلے ہک آدمی دے قتل دا قصاص
 ڈاڈا اٹھ ہا۔ پر حضرت عبداللہ کیتے پورے سو اٹھیں دا کونٹراں

شجرہ طیبہ حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بن حضرت عبداللہ بن حضرت عبدالمطلب
بن ہاشم بن عبدالمنف بن قصى بن کلاب بن مرہ بن کعب بن لوی بن غالب
بن فہر بن مالک بن تضر بن کنانہ بن الناس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان
بن ادو بن ہمنع بن سلامان بن عوص بن بوزین قموال بن ابی بن عوامہ بن نابد
بن جزاہ بن بداس بن یدلاف بن طایخ بن جاحم بن ناحش بن مانی بن عینی
بن عبقر بن عبد بن الدعا بن حمدان بن سہز بن ثربی بن بھرن بن بلخسن بن ارعونہ
بن عینی بن دلیشان بن عیصر بن افتاد بن ایہام بن مقصر بن ناحس بن زارح
بن سمی بن مزی بن عوص بن عرام بن قیدار بن حضرت اسمعیل
علیہ السلام بن حضرت ابراہیم علیہ السلام بن تارہ آذر بن ناحور
بن سروج بن رعوب بن فاجح بن عابر بن ارکساد بن سام بن حضرت نوح
علیہ السلام بن لدمک بن ملہل ایل بن یارد بن حضرت ادریس علیہ السلام
بن مقوشاخ بن قینان بن انوش بن حضرت شیث علیہ السلام
بن ابوالبشر حضرت آدم علیہ السلام

نوٹ: اے شجرہ نسب قاضی محمد سلیمان میں منصور پوری دی کتاب
رحمۃ اللعین صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے ڈو جھے حصے وچوں گھدا گئے۔
جیکوں انہاں وڈی تحقیق دے بعد اپنی کتاب وچ درج کیتے۔

منظور تھیا۔ سو اٹھ قربان کر ڈتے گئے تے اگوں تے قصاص واسطے دی سو
اٹھ مقبر کیتے گئے۔ یعنی انسان دی قیمت ودھ گئی۔

حضرت عبداللہ کوں اپنی کمر وچوں نور دیاں لائیاں نظر آؤندیاں ہن۔
انہاں اے بگال آپنے بابے یس کوں ڈسی تاں انہیں فرمایا "پہلے میکوں
دی ایویں محسوس تھیندا یا۔ تے میکوں ہک پادری آکھیا نا جو تیبی اولاد
وچوں کوئی نبی تھیس۔"

میکن دا حاکم | حضور کریم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی پیداؤش
توں ڈو ماہ پہلے یں دے ملعون حاکم ابرہہ کعبہ شریف تے حملہ
کرن کیتے مکے دے بہرو دیرے ان لے اؤندی فوج حضرت عبدالمطلب
دے کجھ اٹھ پکڑ گھدے۔ حضرت عبدالمطلب ابرہہ کولوں گئے تے اپنے
اٹھ منگیے۔ ابرہہ حیران تھی کے آکھیا "میں تیبے خدا دے گھر تیں حملہ
کرن آیاں۔ تیکوں اٹھیس دی بگی ہوئی۔" حضرت جواب ڈتا۔ "توں میکوں
میڈے اٹھ ڈے ڈے۔ خدا آپنے گھر دی حفاظت آپ کر گھنسی۔"
ایں دلیری تے توکل ابرہہ کوں پریشان کر ڈتا۔ تاریخ گواہ ہر جو حضرت
عبدالمطلب دی بگال سچی تھی تے اللہ لغالے اپنے گھر دی حفاظت کیتے اباہل
جہیں چھوٹے پکھڑو بھیج ڈتے جنہاں ابرہہ دی فوج تے ماتھیاں کوں تباہ
کر ڈتا۔ (سبحان اللہ)

حضرت عبداللہ | حضرت عبداللہ جوان تھی گئے۔ مکے دیاں
نینگر چھوڑیں انہاں دے نورانی مکھڑے توں قربان بھتیون لگ گیاں۔
ہک نجومی یہودیاں کوں خبر ڈتی جو حضرت عبداللہ کوں پتر جمن والا ہے تے
اوندے جمن دے بعد یہودیت دا خاتمہ تھی ویسی۔ یہودی حضرت عبداللہ

کوں قتل کر ڈالتے تھے۔ تھے بک ڈینہہ جنگل، بیخ انہیں کوں کھٹا ڈیکھ
کے تلواراں کڈھ گھیاں۔ اتفاق نال عبدمناف (حضور دے پرنا نام) کھٹوں
آگئے تے اُنہاں حضرت عبداللہ دے بچاؤن دا خیال کیا۔ پر او اے
ڈیکھ کے حیران تھی گئے جو آسمان توں بک فوج لھتی تے اوں مہودیاں
دا خاتمہ کر ڈتا۔ عبدمناف حضرت عبدالمطلب کوں حال و بیخ ڈتا تے
جو تساں عبداللہ دا نکاح میڈی پوری آمنہ نال کر گھنوں۔ انہاں اے
گال قبول کر گھدی تے حضرت عبداللہ دا بی بی آمنہ بنت وہب
نال نکاح تھی گیا۔

۱۵ھ و بیح مکے و بیح ڈا ہڈھا کال پایا۔ لوک بکھ مردے پئے
ہن پر حضرت عبداللہ تے حضرت آمنہ دے نکاح دے بعد اللہ تعالیٰ
رحمت دا مینہہ وسایا تے سب شے ڈھیر تھی گئی۔ نکاح دے
ست ماہ بعد حضرت عبداللہ تجارت واسطے گئے۔ رستے و بیح اوبیار
تھی گئے تے مدینے و بیح فوت تھی گئے۔

حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا جہڑاں مبارک رَبُّ الْعَالَمِينَ

جیہڑا حسن تے نیکی حضرت آمنہ سین کوں بخشی ہی۔ اوندی مثال
مکے و بیح نہ بلدی ہی۔ بک روایت دے مطابق ۱۲۔ جمادی الآخر
(۱۵ھ) دی رات حضور پاک دا نور مجسم حضرت عبداللہ توں حضرت آمنہ
سین دے پیٹ و بیح آیا۔ ایں رات ابلیس دا تختہ تہوت کر ڈتا گیا
تے بہشت دے سارے دروازے کھول ڈتے گئے۔

بک رات حضرت آمنہ سین ڈمٹھا جو بک فرشتہ آسمان توں لہہ

اے تے آکھیں:

اے آمنہ! تیبے پیٹ وچوں اللہ تعالیٰ دا آخری نبی جن و الا
ہے تون اونداناں "محمد" رکھیں تے اے کلمہ پڑھدی رہو:

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ كُلِّ حَاسِدٍ

یعنی: "میں خسد کرن والیں توں اللہ تعالیٰ دی پناہ چاہندی ہاں۔"
حضرت آمنہ سین اے خواب حضرت عبدالمطلب کوں ڈیساتے
اُنہاں فرمایا: "فکر نہ کر اے گال سچی ہے۔"

ساڈے پیارے نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ۹۔ بیح الاول
۱۵ھ کوں سوموار دے ڈینہہ وڈے دلیھے پیدا تھے۔ اوں دلیھے
حضرت آمنہ سین بالکل کھٹے ہن، اُنہاں کوں پہلے تاں آسمان کولوں
بک ڈرا کلی اواز سُنی ڈتی، ول بک سوہنا پکھی آسمان توں لہہ آیا۔
تے آپ دائمہ مٹھا ان کرائس۔ ایندے بعد اُنہاں کوں کجہ تربیتیں
نظر آیاں تے اُنہاں نے ڈیسا جو اوبی بی آسیہ تے حضرت مریم ہن تے
بہشت وچوں اللہ سین دے حکم نال آپ دی خدمت واسطے آئیں۔

حضرت آمنہ کوں سارا گھر خشنو بھریا نظر آیا تے ہر پاسوں
نور و نور ڈسدا نا۔ اُنہاں کوں بک سوہنا پکھی نظر آیا۔ جیٹدی
چنچ ساوے زمر دی ہی تے اوندے پریا قوت دے ہن لوکوں
ڈیکھ کے حضرت آمنہ دی سب پریشانی ختم تھی گئی۔ تے اے اواز آئی:
"رب دے محبوب تے آخری نبی عالم خلوت توں عالم صورت

وچ تشریف گھن آئیں۔"

اے کون آگیا مہ لقا اللہ اللہ: تھی پُر نور ساری فضا اللہ اللہ

حضور صلی اللہ علیہ وسلم سب توں پہلے بارگاہِ خداوندی و بیح شکر و اسجدہ ادا کر کے کچھ دعائیں پڑھیاں تے فرمایا:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ

یک وضاحت | اللہ تعالیٰ اپنے پیارے نبی دے باپے سیئں تے امان سیئں دے ناں وی این حکمت و بیح رکھوئے ہن جو بعد وچ آپ واقعی انہاں ڈوہاں ناٹواں دی تعبیر ہن و بچن - عبد اللہ دے معنی اللہ دا بندہ ہے تے اللہ تعالیٰ واقعی آپ کون اپنا سب توں پیارا بندہ بنایا تے حضور دی امان سیئں داناں حضرت آمنہ ہے تے حضور واقعی امن دے سب توں وڈے رکھوالے بن کے ائے۔

حضور دے چھڑیں دی خبر | حضرت عبدالمطلب کون جیئں

دیہے اپنے یتیم پوترے دے چھن دی خبر ملی تے او ڈاڈھے خوش تھے تے خبر پہچاؤن والی بانہی کون بہوں ساڈا انعام ڈتا حضور دے چاچا ابو لہب خبر سُن کے اپنی نوکرائی تویہ کون ازاد کر ڈتاتے آکھیا، و بیح توں میڈے یتیم بھترتے کون کھیر پلا - آہن جو ابو لہب دی اے خوشی اللہ تعالیٰ کون پسندائی تے ہر سوموار دی رات این وجہ توں ابو لہب دا عذاب گھٹ کر ڈتا ویندے۔

این رات روم دا او آتش کدہ و سم گیا جو ہزاریں سالیں توں بلدا پیا یا۔ نوشیرواں بادشاہ دے محل دے کنگرے ڈھپ پئے۔ اسمان تے حوران خوشیاں دے گیت آکھیا جو اللہ دا پیارا نبی این دُنیا تیں آنگے پہاڑیں پتھرین تے درختیں تے سمندریں درود و سلام پڑھئے۔ ابلیس سر پکڑ بیٹھاتے اپنی فوج کون آکھیس جو ہن ساڈی خیر کینی -

حضرت عبدالمطلب اپنے پوترے داناں محمد رکھیا۔ مکے دے کوکے نواں ناں سُن کے حیران تھے تے وجہ پچھی حضرت فرمایا جو میکوں امید و جویہ این پوترے دی ساری دُنیا تعریف کر لیس تے اللہ تعالیٰ انہیں دی اے خواہش پوری کیتی جو اہل ساری دُنیا تے حضور دی تعریف کرن والے موجود ہن۔

حضور صلی اللہ علیہ وسلم جڈاں بال ہن

سب توں پہلے ابو لہب دی نوکرائی حضرت تویہ حضور کون تھنچ ڈتی، اوڈے بعد بک بگتے تیں آپ دی امان سیئں آپ کون کھیر پلا یا۔ دل مکے دے رواج دے مطابق حضور کون دیہاتی وسیب وچ بھیج ڈتا گیا تے حضرت حلیمہ سعیدہ آپ کون طائف والے پاسے گھن گئی تے اپنا نصیب جگا گئی۔ آپن حضرت حلیمہ دا سہا پاسہ کمزور تے ماریا ہویا بانے او اپنی اولاد کون کھتے پاسوں کھیر ڈیندی ہن۔ اوں حضور پاک کون دی ہوں پاسے دا کھیر ڈیون دی کوشش کیتی۔ پر حضور اوں پاسے کون منہ نہ لایا۔ حضرت حلیمہ تھک کے ایویں خواہمواہ سہا پاسہ حضور کون ڈتا تاں سبحان اللہ جو حضور دا منہ لاؤن ہاتے کھیر دے چشمے دا آون ہا حضرت حلیمہ سوچیا جو اے کوئی بختیں والا بال ہے۔ میڈا ماریا ہویا سہا پاسہ وی دل ساوا تھی نگے تے اے بال ہن بک پاسوں کھیر پندے ڈو بھے پاسے دا کھیر پی کے کہیں دا حق نہیں مرید۔ جڈن دا میں این سرتی کون گھن آئی ہاں ساڈے سارے ڈکھ ختم تھی گین۔ بکریاں دا کھیر و دھ نگے۔ ڈاچی تکڑی تھی گئی، بکریاں گھر وچ برکت آ گئی ہے۔ مکے دے درخت

سادے تھی گین۔ سارے وسیب و بیچ بہار آگئی۔ حضرت حلیمہ حیران تھتوے
 نا جو حضور دے کپڑے کڈا ہیں وی ڈو جھے ہالیں وانگوں خراب نہ تھیندے
 بن تے او فرمیندن جو میں رات کون اکثر حضور دے منہ توں اللہ اکبر دا
 نعرہ سُندی ہم۔ تے جڈاں میں حضور کون الاون بولن سکھاون دی کوشش
 کیتی تاں او خود بخود اللہ اکبر۔ الحمد لله رب العالمین تے سبحان اللہ آکھن
 لگ پئے۔ آپ ڈو جھے ہالیں دی نسبت جان و بیچ زیادہ اُتر گے کریدے
 محسوس تھیندے بن۔ جیں ویلے آپ دی عمر ڈو سال تھی تے آپ ڈو جھے
 ہالیں کولوں انجھ تھی مہن ماتے آکھن نا جو اللہ تعالیٰ سا کون کھیڈن واسطے
 پیدا نیں کیتا۔ حضور کڈا ہیں وی حضرت حلیمہ کون کوئی ڈکھ یا تکلیف
 نہ ڈتی ہی۔

حضرت حلیمہ فرمیندن جو ہک ڈینہہ حضور اپنی بھین لینا میڈی دھی
 نال پاہر و نکل گئے۔ گرمی ڈھیر ہی میکوں فکر لگاتے میں پچھوٹر پیٹم۔
 پر جیں ویلے میں حضور دے نیڑے گیم تاں میکوں اینجھی ٹھڈھی تے مٹھی
 ہوا دے جھولے آئے جو میکوں نندر آون لگ گئی۔ میں حیران تھی کے
 کجھ دیر حضور دے نال کھڑی رہیم تے ول بے فکر تھی کے گینم بیوں
 اپنی دھی ہک ڈینہہ اے دی ڈسایا جو حضور دے سر تے بدے
 آکے انہاں کون ڈھپ توں بچا گھندن۔

بک واقعہ حضرت حلیمہ فرمیندن جو ہک ڈینہہ حضور میڈے پتر
 نال پکریاں چراون گئے تے میڈا پتر روڈا ول آیاتے آکھیں جو
 اماں از محسد دی خیر کینی۔ اوکوں ڈو آدمی پکڑ گیں۔ میں جلدی
 جلدی جنگل و بیچ آیم تاں حضور کون مٹھیک مٹھاک ڈیکھ کے ماجرا پچھنم

حضور وڈی سادگی نال آکھیا جو ڈو نورانی آدمی میکوں پہاڑی تے گھن
 گین، میڈا دل چیر کے اوندے وچوں کال لہو کدھ کے کوئی نورانی شے
 پا کے میڈا دل ول اپنی جا تے رکھ کے لگے گین۔ حضرت حلیمہ حضور دی
 چھاتی تے اوں چیر دا نشان ڈٹھاتے پریشان تھی۔ حضور تسلی ڈے فرمایا
 جو فکر دی کوئی گال نیں۔ رب دی طرفوں میڈے دل کون نورانی بنا ڈتا
 گئے۔ ایں واقعے دا چرچا سارے وسیب و بیچ تھی گیا۔ ہک
 پادری اے گالھ سُن کے آکھیا جو ایں بال کون مار سٹو اے یہود دین
 دا دشمن ہے۔ جے اے جیندا رہیا تے یہودی تباہ تھی ولین۔
 حضرت حلیمہ پریشان تھی پر آپ فرمایا "فکر دی کوئی گال نیں۔ میڈا
 رب میڈی حفاظت کر لسی۔"

ایں ویلے آپ دی عمر پنج سال ہی۔ حضرت حلیمہ آپنے گھر والے
 کون آکھیا جو نوک ساڈے ایں بال دے دشمن تھی گین۔ کیوں نہ
 اماں اے پرانی امان ول سنبھال ڈیوں۔ حضرت حلیمہ حضور کون چا
 کے نکلے آگئی۔ حضرت عبدالمطلب اپنے پوترے کون ڈیکھ کے
 ڈاڈھے خوش تھتے تے حضرت حلیمہ کون بہوں سارا انعام ڈتا تے
 آپ کون حضرت آمنہ سین دے جو لے کیتا۔

سبختیں دی جدائی حضور کریم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ڈو جھے چھوٹے
 ہالیں وانگوں اپنی اماں سین کون کڈا ہیں وی کوئی تکلیف نہ ڈتی ہی
 حضور دا پینگھا آپے ہلدارہ دیندا نا۔ حضور دے منہ مبارک توں کھیر
 آپے صاف تھی ویندا نا۔ حضور دی عمر جیں ویلے چھی سال تھی تے
 حضرت آمنہ اپنے بھرادے گھر مدینہ گئی اھتوں واپس ولی تے رستے

۶۰۰ ابوبکر تھی کے اللہ کوں پیاری تھی گئی، ایندے بعد آپ دی ڈیکھ بھال
آپ دے ڈاڈا سین حضرت عبدالمطلب کرن لگ گئے۔ اچاں آپ دی
اماں سین دی مواتی کون پورے ڈوسال وی نہ گزریے بن تے آپ دے
ڈاڈا حضرت عبدالمطلب فوت تھی گئے تے ول آپ دے چاچا حضرت
ابی طالب اپنے پیو دی وصیت دے مطابق حضور دی ٹھیک ٹھاک
ڈیکھ بھال کیتی حضرت ام ایمن وی انہاں ہنہاں پوچ حضور دی بہوں خدمت
کیتی حضرت ابی طالب اپنے بھرتے کے دا ڈاڈا ہا خیال رکھیندے ہن۔

شام دا پہلا سفر | حضرت ابی طالب کے دے مشہور دیاری ہن۔
تے او دیار کیتے ڈوہجے شہرین مدینہ گئے رہندے بن جین ویلھے
حضور ہی عمر بارہ سال تھی تے پہلی دفعہ او اپنے بھرتے کے کون دیار سکھاؤن
سانگے ملک شام دونال لاڑیے۔

بک رابب | شام دا بک رابب تورات و بیح حضور دی آمد
دے متعلق پڑھی و دا نا۔ جو خدا دا بک پنمبر کے دے قافلے نال این رستے
توں گزری۔ رابب حضور دے دیدار کیتے شام دے این رستے تے
دیرے لاڈتے۔ بک ڈینہہ او اے ڈیکھ کے حیران تھیا جو صہاک
قافلہ کڑا کدی دھپ مدینہ آؤندا پیٹھے۔ پرا توں بک بدل اوندے
اُتے چھاں کیتی آؤندے۔ او ٹر کے قافلے دے کول آیا تے حضرت
ابی طالب کون مہمانی دی دعوت ڈٹس۔ پر جین ویلھے او رابب دے
خیمے دو آئے تے رابب اے ڈیکھ کے حیران تھیا جو بدل انہاں دے
نال کینی بلکہ او پہلی جاء تے کھڑے تھیا۔ رابب دے سوال تے حضرت
ابی طالب فرمایا جو او میڈا چھوٹا یتیم بھرتے بک ہے۔ اُوکوں میں اپنے

نوکر دی نگرانی و بیح اُتھیں کھڑائی آیاں۔ رابب دے آکھیتے حضور
کوں سڈو یا گیا۔ حضور دے نال بدلہ وی ٹردا آیا۔ رابب آکھیا اے
ابی طالب سُن گھن اے تیبڈا بھرتے بک رب دا آخری نبی ہے۔ ایندے
مونڈھے تین مہر نبوت دا نشان وی ہوسی۔ ایندے دشمن بہوں بن توں
اینکوں شام تے روم دے سفردونہ گھن و بیج۔ اے گال سُن کے حضرت
ابی طالب حضور کوں واپس گئے گھن آئے۔

حضور صلی اللہ علیہ وسلم دی جوانی | آپ دی عمر ۱۲-۱۳ سال ہی تے
ڈو نورانی فرشتے جبرائیل تے میکائیل آپ کوں بک پاسے گھن گئے آپ
کوں بٹاکے آپ دا سینہ چاک کیتا تے اُونکوں بہشت دے خوشبودار
پانی نال دھوتا۔ آپ دی بشری خواہشات دی بجائے اوندے مدینہ
اللہ تعالیٰ دے حکم نال علم حکمت تے رحمت دا خزانہ بھر ڈتا۔ آپ اے
حال حضرت ابی طالب کوں آکے ڈتا۔ انہاں آپ کوں آسلی جو تے اکیا جو میڈا
کاروبار واجبی ہے تے تیبڈے پیو ماء وی تیبڈی خاطر کوئی جائیداد نہیں چھوڑ
نگئے۔ میں چاہنداں جو توں نوخیلد دی امیرت بیود دھی خدیجہ دی خاطر
دیار کر کے چار پیسے کھٹے کر گھن دل میں تیبڈا کہیں چنگی جاء نکاح کرا
ڈلیاں۔ حضور اے گال من گھدی۔

جنگِ فجار | اے جنگ عرب قوم دی بہوں پُرانی جنگ ہی جو مختلف
عرب قبیلین دے درمیان کافی عرصے توں لڑی ویندی پئی ہی حضور
دی مقوڑا بہوں این جنگ مدینہ نال حصہ گھدا۔ این ویلھے آپ دی
دی عمر ۲۰ سال ہی تے آپ فرمایا جو این بے مقصد جنگ و بیح میڈا حصہ
گھنن دا کوئی ارادہ نہ یا۔ میں چاہنداں جو اللہ ساکوں این مصیبت توں

پہلے
حلفت الفضول حضور دی کوشش نال عرب قبیلئیں دے

سردارین بک امن دا معاہدہ کیتا جیندا ناں حلفت الفضول تاتے این
معاہدے دے لفظ اے بن:

”خدا دی قسم اساں اوں ویلے تیں منگلوں دا ساتھ ڈیسوں جے تیں دریا
انہاں کوں تر رکھیں یعنی جے تیں بہر دی تے غمگساری معاشرے و بیح
نہ آویسی۔“

اے حضور دا پہلا وڈا کارنامہ نا جو عرب سردار منگلوں دی حمایت پچ
کھٹھ تھی و پنجن دی ضرورت شدت نال محسوس کیتی تے اے معاہدہ عمل

بیح آیا۔
شام دا ڈوجھا سفر آپ اپنے چاچا دے آکھئے تیرے حضرت

خدیجہ دی رقم نال تجارت شروع کیتی۔ حضرت خدیجہ بہوں امیر بنی
ہٹی۔ اوندے پہلے ڈو گھروالے اگوں پچھوں فوت تھی گئے ہن تے او
بہوں سارا ترکہ چھوڑ گئے ہن۔ حضرت خدیجہ حضور کوں تجارت واسطے شام
دے پاس روانہ کیتا تے حضرت خدیجہ دا غلام میسرہ دی حضور دے نال نا۔

سفر دے دوران بک پادری آپ دے آخری نبی ہون دا اشارہ
ڈتا۔ اللہ دے فضل نال حضور دا اے پہلا تجارتی سفر بہوں کامیاب

رہیا تے حضرت خدیجہ کوں بہوں نفع ملیا۔ اوندے غلام میسرہ اڈکوں
حضور دی دیانت داری تے نبوت دے اشارے دا وی ذکر کیتا۔

حضور دی حصلت حضور دی عمر ۲۲-۲۳ سال تھی آئی ہٹی۔

عرب بیح جاہلیت تے بت پرستی دا دور نا۔ پر اللہ تعالیٰ حضور کوں

بر بڑی قوت معزز رکھیا۔ آپ تیں دی نذر نیاز دا کھاٹا بالکل نہ کھاؤندے ہن
تے بگاڈن وچاؤن دی محفل و بیح وی بالکل نہ ویندے ہن۔ آپ کلھے تھی
کے سچے اللہ دی گول و بیح راہندے ہن۔ لوکیں کوں نیکی دا رستہ دکھیندے
ہن۔ مکے دے لوکیں حضور دی دیانت داری تے امانت داری کوں ڈیکھ کے
صادق تے امین دے لقب ڈے ڈتے۔ آپ ۲۵ سال دی عمر تیں پورے
مکے کوں اپنا شیدائی بنا گھدا۔ آپ کیتا ہویا ہر وعدہ پورا کریندے ہن۔ اللہ
تعالیٰ آپ کوں اعلیٰ اخلاق دا مالک بنا ڈتا۔

حضرت خدیجہ نال نکاح حضرت خدیجہ مکے دی بک بہوں ڈبی

امیر بیوہ ہٹی، بہوں نیک سیرت ہٹی لوک اوں کوں ”طاہرہ“ آکھدے
ہن۔ مکے دے کئی سردارین انہیں کوں نکاح دا پیغام ڈتا پر انہاں رد کر
ڈتا پر جیں ویلے اڈکوں اوندے غلام میسرہ حضور دن یہ بتا دیا تے

نبوت دا حال ڈتا تے رب العالمین انہاں دا دل حضور دے پاس پھیر

ڈتا۔ انہاں اپنی بک بائھی دے دریلے حضور کوں نکاح دی دعوت

پڈتی تے آپ فرمایا جو میڈے کولوں شادی واسطے کوئی مال دولت

کین۔ اوں آکھیا سیئں مال دولت دی کوئی بگال نیں، میں تہاڈی خدمت

و بیح مال دولت حسن جمال تے شرافت پیش کرن آئی ناں۔ یعنی میں حضرت

خدیجہ دی طرفوں تہاڈی خدمت نکاح دا پیغام گھن آئی ناں۔ حضور کجھ

دیر سوچیا تے فرمایا میڈے چلچے سیئں نال بگال کرو۔ حضرت خدیجہ حضرت

ابنی طالب دو کجھ تحفے روانہ کر کے اپنے دل دی خواہش ظاہر کیتی تاں انہاں

پہلے تاں حضور دی کم عمری، یتیمی تے غریبی دی بگال کیتی، ذل آفریح او اے

بگال من گئے۔ حضرت ابنی طالب خود نکاح دا خطبہ پڑھیا۔ حضرت خدیجہ

دی طرفوں انہاں دے سوتر درقہ بن نوقل حضرت ابی طالب دے خطبے
دی تصدیق کیتی۔

کعبے دی اُساری

۶۰۵ء وِبح کعبے دیاں کندھاں ڈل پا
گیاں تے اوندی مرمتی تے اُساری واسطے قریش مکہ رُل بل کے کم کیتا
حضور وی پتھر ڈھو کے ایں اُساری وِبح حصّہ گھدا۔ جیں دلیّے ”حجر اُسود“
کوں آپٹی جاتے لاوٹ دا دیلھا آیتے مکّے دا ہر قبیلہ اے چہندا ہا
جو اے نیک کم انہاں دا قبیلہ کرے معاملہ لڑائی بھڑائی میں آگیا۔ آخر
اے فیصلہ کیتا گیا جو کل جیہڑا آدمی سب توں پہلے کعبے وِبح آدسی اوند فیصلہ
قبول کر گھدا ویسی۔ اتفاق دی گال جو ڈو جھے ڀینہہ حضور کریم سب توں
پہلے کعبے وِبح تشریف گھن آئے۔ قریش مکّے پہلے وی انھیں کوں ”صادق“
تے ”امین“ آبدے بن۔ ایں واسطے او حضور دے فیصلے کوں تسلیم کرن
تے تیار بن۔ حضور کریم اپنی چادر وِچھا کے حجر اُسود اوندے وِبح رکھ
ڈتاتے فرمایا سارے قبیلئیں دے سردار چادر پیرے کے حجر اُسود کوں
کندھی دے نال گھن جلسن۔ حضور خود حجر اُسود کوں آپٹے ہتھیں مبارک
نال چاکے کندھی وِبح اوندی اصلی جاتے لُکا ڈتاتا سارے قریش
خوش تھی گئے۔ حضور دے ایں پیارے فیصلے نال ہک وڙے جھیرے
دا خاتمہ تھی گیا تے حضور کریم دی پہلے توں زیادہ عزت تھیون لگ پئی۔
امن قائم کرن دی کوشش

ڳاڈھی محبت ہی تے حضور وی انہیں نال پہوں پیار کریندے بن۔
نکاح دے بعد حضور وی مکّے دے سرداریں وِبح شمار تھیون لگ
پئے۔ انہاں محسوس کیتا جو لوک بدامنی داشکار بن۔ غریبیں تیں ظم

تھیندا پئے۔ دھی بھین دی کوئی عزت نیں کریندا۔ مسافر راہ وِبح کیتندے
پئین۔ آپ مکّے دے سرداریں کوں مل کے امن قائم کرن سانگے ہک انجمن
بنائی جیندے وِبح بنو ماشم۔ بنو اسد۔ بنو زبیر تے بنو تمیم شامل بن۔ ایں انجمن
دے مقاصد اے بن۔

۱۔ مظلومیں دی مدد کریوں۔ ۲۔ غریبیں دی امداد کریوں۔ ۳۔ مسافریں
دی حفاظت کریوں۔ ۴۔ ملک وچوں بدامنی دور کریوں۔
نئے اصول مکّے وچوں بدامنی دور کرن کیتے تیار کیتے گئے۔ تے انہاں
دے اُتے عمل دی کوشش حضور دی وڙی فرج پئی۔

جھقال غار حرا
واقع ہے

غارِ حرا

آپؐ دی عمر ۲۲-۲۳ سال بٹی تے آپؐ کوں اپنے اگوں پچھوں نور دی سوہنی تے من بھاوئی چمک نظر آؤندی ہئی۔ آپؐ اے سوہلا دیکھ کے نہال تھی ویندے بن تے اے محسوس کریندے بن جو اے روشنی انہاں کوں اپنے پاسے سببندی پئی ہے۔ آپؐ اکثر چھوٹی مشک و بیج پانی پاکے ستو تے پنڈ کپڑے و بیج بدھ کے کتے دے اُبھتے پوادھی پاسے بک پہاڑی جبل نور تیں چڑھ ویندے بن تے اُتھاں بک غار جیکوں "حرا" آہدے بن و بیج بہہ کے کئی کئی ڈینہہ رب دی یاد و بیج گزار ڈیندے بن۔ اے غار چار گز لمبی تے ڈوہ گز چوڑی ہے۔

پہلی وحی جیں ویلھے آپؐ دی عمر ۴۰ سال تھی تے آپؐ دنیا داری کوں بائکل بے نیاز تھی گئے بن۔ یاد الہی و بیج مصروف رہندے بن۔ تے آپؐ ایسجھے خواب وی ڈیہدے بن جنہاں دی تعبیر ڈینہہ کوں نظر آؤندی ہئی۔

۱۷۔ رمضان المبارک ۱۰۰۰ھ میلاد النبی یعنی ۶۔ اگست ۶۱۰ء کوں حضرت جبرائیل پہلی دفعہ اللہ تعالیٰ دا پیغام گھن کے حضورؐ دی خدمت و بیج آئے تے عرض کیتا۔ "پڑھو" آپؐ فرمایا۔ "میں ان پڑھ ناں" حضرت جبرائیل آپؐ کوں ترے دفعہ سینے نال لایا تے عرض کیتا۔

اقرا یا اسم سربک یعنی اپنے رب دے ناں نال پڑھو۔ آپؐ پڑھن لگ گئے تے جبرائیل آپؐ کوں خوشخبری سٹائی جو رب العالمین

آپؐ کوں اپنا آخری نبی بنا ڈتے۔ "آپؐ اے سُن کے پریشان تھئے تے گھر ٹر پئے۔ گھر آکے سُم گئے تے کبل پا گھدا۔ مٹوڑی دیر بعد آپؐ کوں کجھ سکون ملیا تے آپؐ اٹھی کے حضرت خدیجہ کوں حال ڈتا انہاں آپؐ کوں حوصلہ ڈتاتے آکھیا۔

"اللہ تعالیٰ ہر شے تیں قادر ہے تے اوندی کوئی گال کوڑی نہیں تھی سبکی" حضورؐ دی نبوت دا اے پہلا اقرار ہاتے این سانگے حضرت خدیجہ کوں پہلا مسلمان آکھیا ویندے ہے

یا دیرہ محمد دا غارِ حرا و بیج

جبرائیل گھن رب دا پیغام آیا

بندے تے آقا دے و بیج ربط سانگے

سبق پہلا اقرار دا سُن کوں پڑھایا

نماز دی ابتداء حضرت جبرائیل توں قرآنی آیات سُن کے

حضورؐ کوں سکون حاصل تھیا۔ پہلی وحی و بیج حضورؐ کوں جب پڑیاں پہلیاں پنج آیتاں پڑھائیاں تے سنایاں گیاں انہیں دا ترجمہ اے ہے:

"شروع اللہ دے ناں نال جوو ڈا رحمن تے رحیم ہے۔ پڑھو اپنے پڑدگار

دے ناں نال جیں سب کجھ پیدا کیتے۔ جیں انسان کوں پانی دے کیڑے

وچوں پیدا کیتے۔ پڑھدے جلو۔ تنہا ڈا رب بہوں کرم والا ہے۔ جیں

قلم دے ذریعے تعلیم ڈے کے انسان کوں او کجھ سکھا ڈتے جو کجھ او

نہ جانتا دانا"

ایندے بعد حضرت جبرائیل خود وضو کر کے حضورؐ کوں وضو کرایا

تے ڈوہاں بل کے باری تعالیٰ دے اگوں جھک کے نماز ادا کیتی۔ اے

حضور میں وحی دے آؤں دے بعد پہلی نماز ہوئی۔

بک وضاحت | اے بالکل غلط گال، جو حضور کوں یا کہیں

نبی کوں پیغمبری یا نبوت زیادہ عبادت کرن دی وجہ توں ملی، نبوت
تاں اللہ تعالیٰ دی دین ہے۔ او جیکوں چاہوے پیغمبر بنا ڈیوے۔

پر او اوندے وچ پیغمبر ہووٹن دیاں ساریاں صفقاں پہلے ہی رکھ ڈیندے۔

ورقہ بن نوفل | حضرت خدیجہؓ دا سوتر وڈا پادری، یا حضرت خدیجہؓ

آپ دا حال سُن کے آپ کوں ورقہ بن نوفل دو گھن گئی تے اُد کوں

غارِ حرا دا سارا واقعہ سُنا یا۔ ورقہ بن نوفل جھٹ آکھیا جو اے بالکل

اونا ناموس رجو حضرت موسیٰ تیں اُتری ہوئی۔ افسوس میں جوان ہوندا

یا میں اوں ویلھے تیں جیندا رہندا۔ جیہڑے ویلھے قوم تہا کوں

نبی ہووٹن دی وجہ توں کڈھ چھوڑیسی۔ حضور اے سُن کے حیران تھے تاں

اوں آکھیا۔ قوم کوں ہدایت ڈیوٹن والیں کوں پہلے ڈکھ ڈیکھنے پوندن۔

ایندے وچ کوئی فکر دی گول نیں۔ فتح حق دی تھیسی۔ حضور دے اعلانِ نبوت

توں پہلے ورقہ بن نوفل دا اے اقرار گواہی ڈیندے جو اوندے دل

وچ ایمان دی کرن موجود ہوئی۔

پہلے پنج مسلمان | وحی دے آؤں دے بعد رسالت شروع تھی

گئی پر اوندے اعلانِ احکم نہ ملیا یا۔ حضرت خدیجہؓ دے بعد حضرت

ابوبکر صدیقؓ، حضرت علی کرم اللہ وجہہؓ، حضرت زید بن حارثہؓ تے حضرت

بلالؓ کوں حضور تیں ایمان گھن آؤں دی سعادت حاصل تھئی۔

چپ چپانی تبلیغ | پہلے ترے سال حضور اسلام دی چپ چپانی

تبلیغ کیتی۔ جیندے وچ حضرت عثمان بن عفان، حضرت زبیر بن عوامؓ

حضرت عبدالرحمن بن عوفؓ، حضرت سعد بن وقاصؓ تے حضرت طلحہ بن عبید اللہؓ

ایمان گھن آئے تے اندری اندر اسلام ودھن مچھلن پئے گیا۔ مسلمان پہاڑ دی بک

گھائی وچ وینج کے قریش مکہ کوں لک کے اللہ دی عبادت کریندے بن۔

اعلانیہ تبلیغ | تریں سالیں دے بعد حضرت جبرائیل اللہ دی طرفوں

حضور کوں سورۃ مَدِّشْر دے ذریعے اعلانیہ تبلیغ دا حکم ڈتا۔ سورۃ

مَدِّشْر کوں غورنال پڑھیے تاں پتہ بلکہ جہ اوندے وچ رسالت دے

خاص خاص اصول حضور کوں ڈسا ڈتے گین۔

نبوت دے مقاصد | حضور کوں نبوت دے جیہڑے اصول

تے مقاصد ڈے گین انہاں دی تفصیل اے ہے:

۱۔ نافرمان لوکیں کوں بدکاری دا خطرناک نتیجہ ڈس کے عذاب توں ڈرواؤنا۔

۲۔ لوکیں کوں پاکیزگی۔ صفائی تے پاکدامنی سکھاؤنا۔

۳۔ اعتقاد۔ اعمال تے اخلاق دی حفاظت کیتے گندگی توں بچ کے پاک رہوٹن۔

۴۔ اللہ تعالیٰ دی بڑی ہوئی تعلیم لوکیں تیں مفت پچاؤن تے کوئی احسان نہ جھاؤن۔

۵۔ دین دی تعلیم وچ ظلم تے تکلیف کوں اللہ دی رضا واسطے برداشت

کرن۔

تبلیغ دے اصول | اللہ دے فرمان دے مطابق حضور دی

طرفوں اسلام دی تبلیغ اوں وقت دے حالات دے بالکل مناسب

ہئی۔ اوندے صرف ترے اصول بن۔

۱۔ توحید باری تعالیٰ تیں ایمان۔

۲۔ نبوت تے رسالت تیں ایمان

۳۔ آخرت تیں ایمان۔

اسلام دی دعوت | جس ویلھے حضور کون اعلانیہ تبلیغ دی اجازت ملی تاں آپ بنو ہاشم دے چاٹھی وڈیریں کون کھانے دی دعوت ڈتی۔ دعوت دے بعد آپ اسلام دی تبلیغ کرن لگے تاں ابو لہب مخالفت کیتی اوندی بکواس دی وجہ توں آپ کھل کے کوئی گال نہ کر سکے۔ ڈو جھے ڈینہہ آپ ول دعوت ڈتی تے فرمایا:

”میں تہاڈے واسطے آخرت دی بھلائی گھن کے آیاں۔ میکوں اللہ تعالیٰ حکم ڈتے جو تہا کون اسلام دی دعوت ڈیواں۔ امید ہے جو تہاں میڈے ہانہہ پئی تھیو۔“

حضور دی اے گال سُن کے سارے چپ تھی گئے تے حضرت علیؓ جنہاں دی عمر اوں ویلھے نوں ڈواہ سال ہی اٹھی کھڑے تے فرمایا:

”میں توڑے چھوٹا تے کمزور ہاں پر میں حاضر ہاں۔“

ایں گال تے حضور اپنے چاچا ابی طالب کون فرمایا۔ ”چاچا میں تہاں علی دی گال سُن گھدی کرو تے من گھدی کرو۔“ حضور دی ایں گال تیں سارے قریش کھل پئے تے ٹھٹھ محول کر کے آکھیا۔ واہ۔ ابی طالب ای ہن آپنے پتر دی گال منے۔“

دعوت دا کوئی خاص اثر نہ تھی تے لوک آپنیں گھریں ول گئے۔

پہاڑی صفا دا وعظ | یک ڈینہہ حضور صفا پہاڑی تیں چڑھ گئے تے لوکیں کوں سب مارا۔ جس ویلھے سارے لوک آگئے تاں حضور فرمایا:

”کیا تہاں میکوں سچا سمجھدے دیا کوڑا؟“

سارے لوکیں زل کے آکھیا۔ ”تہاں کبہاں کوڑی نئیں الایا۔ اسان تہا کون صادق تے امین آبدے ہن۔“

حضور فرمایا۔ ”میں پہاڑی دی چوٹی تیں ہاں تہاں پہاڑی دے تلے ہوں۔ جے میں تہا کون آکھاں کجھ ڈاکو تے لیڑے تہا ڈے ایتیں حملہ کرن والے ہن۔ کیا تہاں میڈی اے گال پئی من گھنسو؟“ لوکیں آکھیا ”بے شک ساکوں تہا ڈی زبان تیں اعتبار ہے۔“ حضور فرمایا۔ ”اے گالھیں صرف تہا ڈے سمجھاؤں واسطے ہن۔ تہاں یقین کرو جو موت تہا ڈے سر تیں کھڑی ہے تہاں خدا دے سامنے پیش تھیوئے۔ میں حشر دے ڈینہہ کوں ایویں ڈیہدا کھڑاں جیویں میں ایں دنیا کوں تے تہا کون ڈیہدا کھڑاں۔ تہاں اللہ تعالیٰ دی ذات تے ایمان گھن آؤ تے یک خدا دی عبادت کرو۔ ہر بُرائی توں بچن دی کوشش کرو۔“

لوکیں تیں حضور دی انہاں گالھیں دا کوئی اثر نہ تھی تے او اپنے گھریں ٹر پئے۔ ایندے بعد حضور ٹردیں پھر دین تبلیغ شروع کر ڈتی۔ لوکیں کون راہ ریح مل کے اسلام دی دعوت ڈیون ہا۔ جے باہرے قافلے آون بتے انہاں کون اسلام دی دعوت ڈیون ہا۔

حضور دی تبلیغ دے نکتے | حضور جیہڑی تبلیغ کریندے

ہن۔ اوندیاں موٹیاں موٹیاں گالھیں اے ہن۔

۱۔ بدن کوں گندگی توں کپڑیں کول میل توں تے زبان کوں وابیاتی توں بچاؤ۔

۲۔ آپنے وعدے تے قول دی پابندی کرو۔

۳۔ امانت ریح خیانت نہ کرو تے لین دین ریح دیانتداری اختیار کرو۔

۴۔ اللہ تعالیٰ دی ذات کوں برقعص تے عیب توں پاک سمجھو۔

۵۔ دنیا دی ہر شے زمین اسماں - پہاڑ سمندر سب اللہ تعالیٰ دے تابع ہن۔

۶۔ کہیں دعا کون قبول کرن۔ بیمار کون صحت ڈیون۔ کہیں دی مراد کون پورا کرن۔ درختیں تیں پھل لاون تے فصلیں کون پکاون اللہ تعالیٰ دے اختیار عیب ہے۔

۷۔ اللہ تعالیٰ دی مرضی دے بغیر کوئی وی کجھ نیشن کر سگدا۔ فرشتے نبی، جن تے انسان وغیرہ سارے اوندی مخلوق ہن تے او انہاں دا خالق ہے۔

قریش دی مخالفت

قریش مکہ محمد بن عبد اللہ دی دیانت شرافت، تے امانت دے تاں قائل ہن۔ پر او محمد رسول اللہ دے سخت دشمن ہن۔ تے ہن سانگے قریش دے وڈیریں حضور دی تبلیغ کون اپنی عزت تے وقار دا مسئلہ بنا گھدا۔ کیوں جو اسلام دی وجہ توں انہاں کون اپنی وڈائی ختم تھیندی نظر آوندی ہئی۔

انہاں کون محسوس تھیا جو لوک ہو لے ہو لے مسلمان تھیندے دیندن۔ جے ایہو کجھ ایویں تھیندا رہیا۔ ساڈیاں سرداریاں ختم تھتی ولین۔ انہاں اپنا وڈیا بچاؤن کیتے اسلام قبول کرن والیں کون سزا ڈیون تے ڈوجھے لوکین کون حضور نال میل ملاپ کولوں بچاؤن دا فیصلہ کیتا۔

مسلماناں تیں ظلم

اوندیاں کجھ مثالیں اے ہن:

۱۔ حضرت بلال حبشیؓ مسلمان تھئی گئے تے انہاں دے مانک امیہ بن خلف انہاں کون پدھ کے تنی ریت تیں سما ڈیندا تا تے

انہاں دی چھاتی تے پتھر رکھ ڈیندا۔ پر اے عاشق رسول اپنے ایمان تے پکا رہیا۔ آخر حضرت ابو بکر صدیقؓ انہاں کون امیہ بن خلف توں مل گھن کے حضور دی خدمت ورجع پیش کر ڈتا۔

۲۔ حضرت عمارؓ تے انہاں دے بلے یا سرتے انہاں دی اماں سینٹ سمیہؓ مسلمان تھئی گئے۔ ابو جہل انہاں تیں بہوں ظلم کیتے تے حضرت سمیہؓ کون چٹھیں ورج نازک جاء تے نیزہ مار کے آپٹی کاوڑ ماری تے اے مسلمانیں وچوں شہید تھیون والی پہلی شہید بی بی ہئی۔

۳۔ حضرت حباب بن حارثؓ دے وال چھک کے انہاں دی گردن مروڑی گئی تے انہاں کون انکار تیں تے لٹایا گیا۔

۴۔ حضرت مصعب بن عمیرؓ کون انہاں دی اماں گھروں کڈھ چھوڑیا۔
۵۔ حضرت عثمان بن عفانؓ کون انہاں دا چاچا تہی ورج ویرھ کے ڈھواں ڈیندا تا۔

انہاں دے علاوہ صحابہ کرام کون لوہے دے چولے پوا کے ڈھپ ورج پلہا ڈتا ویندا تا یا پتھریں دی بھاتیں لٹا ڈتا ویندا تا۔ ایندے علاوہ اٹھ دے کچے چم ورج ویرھ کے ڈھپ ورج سٹ ڈتا ویندا تا۔

حضور نال قریش دی بدلوکی

حضور دی تبلیغ نال اللہ تعالیٰ دی امداد شامل ہئی تے لوک مسلمان تھیندے ویندے ہن۔ اسلام دی ترقی تھیندی پئی، ہئی تے قریش مکہ کون حسد دی بھاکھا دی ویندی ہئی آخر انہاں خود حضور دے خلاف میدان ورج آون دا فیصلہ کیتا۔ تے حضور دے راہ ورج کنڈے وچھاؤن لگ پئے۔ پر حضور انہاں کون صرف

اتنا فرمایا جو تساں آپنا کم کر دیں آپنا فرض ادا کریاں۔

بک ڈینہہ حضور نماز پڑھدے پئے ہن ابو جہل۔ عقبہ بن ابی تم کوں آکھیا جو غلامی جاہ تے اٹھ گھٹاپے اودا اوجھ چا کے این جادوگری تیں ان سٹ۔ عقبہ ایویں کیتا تے حضور دی پیاری دھی حضرت فاطمہ زہرا کے آپ دی کند توں اوجھ صاف کیتا تے آپ کوں گھر گھن آئی۔

حضرت عمر بن عاصؓ بک اکھیں ڈٹھا واقعہ بیان کرئین جو حضور بک ڈینہہ کجے ربیع نماز پڑھدے پئے ہن تے عقبہ بن ابی ابو جہل دے آکھئے تیں آپنی چادر حضور دی گردن مبارک ربیع سٹ کے وٹ ڈیوٹ پئے گیا۔ حضور کوں ہوں تکلیف تھیوٹ لگی۔ اتفاق نال حضرت ابو بکر صدیق آگئے تے انہاں عقبہ کوں سمجھایا تے آکھیا۔ کیا تساں انہاں کوں صرف ہیں جرم ربیع مارن چاہندے او جو اے اللہ کوں اپنا پروردگار آہن تے اے تہا ڈے کیتے روشن نشانیاں گھن آئین۔

ابو جہل تے ڈو جھے لوک حضور کوں چھوڑ کے حضرت ابو بکر صدیق کوں مارن گھننگے سہ

جیہڑی اکھ سہنائے او صدیق تھیوے : نبوت دی ہیں رستے تصدیق تھیوے ہاشیشے مثل سیس دانورانی مکھڑا : ابو جہل ڈیکھے تاں زندیق تھیوے **ظلم دیاں کمیٹیاں** قریش مکہ دے ظلم مسلمانیں تے حضور دی تبلیغ کوں بے اثر نہ کر سیکے تاں انہاں اسلام دی ڈک مٹھل واسطے کجھ کمیٹیاں بنایاں۔

بک کمیٹی دا ڈیرا ابولہب ہاتے ایندے ربیع کے دے پنجویں سردار شامل ہن۔ این کمیٹی داکم اے ما جو باہر توں آوٹ والیں کوں

حضور نال نہ ملن ڈتا ونچے تے حضور کوں جادوگر (نحوذ باللہ) تے دیوانہ ظاہر کر کے انہاں کوں بدظن کیتا ونچے۔

ڈو جھی کمیٹی ربیع کے دے وینہہ سردار ہن۔ انہاں داکم اے ما جو غریب لوکیں کوں لالچ ڈے کے حضور دے خلاف کیتا ونچے تے چھوٹے چھوٹے پالیں کوں رکھایا ونچے جو اسلام تے حضور دے خلاف ہزاریں ربیع مٹھٹھ محول کرئیدے رہن۔ تے مسلمان تھیوٹ والیں کوں اتنی تکلیف ڈتی ونچے جو او اسلام کوں مٹھل کے دل آپنے مذہب تیں آ وین۔ پر کافرین دیاں اے کمیٹیاں اسلام دی ترقی دی راہ نہ روک سگیاں۔

حبشہ دی ہجرت

شہ نبوی ربیع جیں ویلے قریش مکہ دا ظلم حد توں ودھ گیا تاں حضور اللہ تعالیٰ دے حکم نال مسلمانیں کوں جان تے ایمان بچاؤن کیتے مکہ چھوڑن دی اجازت ڈے ڈتی۔ انہاں ڈینہاں ربیع حبشہ (جیکوں اہکل ایتھو پیا آکھیا دیندے) دے حاکم نجاشی دی چنگی شہرت ہی کیوں جو او انصاف پسند ہاتے کہیں تیں ظلم نہ تھیوٹ ڈیندا ما۔ ہیں واسطے مسلمانیں حضور توں حبشہ ہجرت کرن دی اجازت گھدی تے بک چھوٹا قافلہ جیندے ربیع ۱۲ مرد تے سہ تریمتیں ہن۔ شیبہ دی بندرگاہ توں حبشہ روانہ تھی پئے۔ این قافلے ربیع حضرت عثمانؓ تے انہاں دی گھروالی حضرت رقیہؓ جو حضور دی صاحبزادی ہن دی شامل ہن تے حضور فرمایا جو حضرت لوطؓ تے حضرت ابراہیمؓ دے بعد اے پہلا ہجرت ہے جو خدا دی راہ ربیع ہجرت پیا کرئیدے۔

بھرت جشہ دے مہاجر صحابی

جیس ویلھے مکہ دے کافریں
مسلمین تیں ظلم دی حد مکا چھوڑی تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم اللہ تعالیٰ
دی اجازت نال انہاں کون بھرت دی اجازت ڈے ڈتی بیچہڑے
خوش نصیب صحابہ سب توں پہلے اللہ دی راہ وچ سچے دین اسلام لے
اپنا گھر بار تے سکے سورھ چھوڑتے جشہ پھرت کرنگے انہاندے
ناواں دی تفصیل اے ہے :

● حضرت عثمان بن عفان تے انہاندی گھر والی حضرت رقیہ بنت رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم۔

● حضرت ابو حذیفہ بن عتبہ بن ربیعہ تے انہاندی گھر والی حضرت ابی سلمیٰ

بنت ابی امیہ۔
● حضرت عامر بن ربیعہ الغزوی تے انہاندی گھر والی حضرت لیلیٰ بنت

ابی حنیفہ۔

● حضرت زبیر بن عوام بن خویلد۔

● حضرت مصعب بن عمیر بن ہاشم۔

● حضرت عبدالرحمان بن عوف۔

● حضرت عثمان بن مظعون الجمعی۔

● حضرت ابوسبرہ بن ابی رہم بن عبدالعزیٰ۔

● حضرت حاطب بن عمر بن عبدالشمس۔

● حضرت سہیل بن بیفار بنو حارث

● حضرت عبداللہ بن مسعود بنو زبیرہ

نوٹ: بھرت جشہ دا اے پہلا قافلہ یا اندے بعد دی کافی مسلمان جشہ
بھرت کر کے گئے ہن۔ ہک روایت دے مطابق پہلے قافلے وچ پارھاں جوان تے چار
تریمتیں ہن۔

نجاشی دا دربار

کافریں کون مسلمانیں دی بھرت چنگی نہ لگی تے
انہاں ابوسفیان کون مسلمانیں دی مخالفت وچ جشہ روانہ کیتا تے اوں
جشہ وچ نجاشی کون مسلمانیں دے خلاف بھڑکایا۔ نجاشی اوندی گال سُن
کے مسلمانیں کون دربار ربیع سدویا تے انہاں نال گال بات کیتی۔ حضرت
جعفر طیارؓ نجاشی دے دربار ربیع بہادری نال اے تقریر کیتی۔ انہاں اپنی
تقریر ربیع سورۃ مریم دیاں وی کجھ آیات پیش کیتیاں۔ انہاں آکھیا:

”اساں جاہل تے بت پرست ہاسے۔ حرام کھاؤندے ہاسے۔ بیہودہ تے
بدکاری دی زندگی گزریندے پئے ہاسے۔ اللہ تعالیٰ ساڈو ہک پیغمبر بھیجے۔
جیں ساکوں نیکی دا سدھارستہ ڈکھئے تے اوندی تبلیغ دا خلاصہ اے ہے:

”خدا واحد لاشریک ہے تے صرف اوہو عبادت دے لائق ہے۔
بت پرستی گناہ ہے۔ پتھر یا مٹی دے بت کہیں دی حاجت روائی نہیں

کر سگدے تے اوندنا فرمان و جو ہمسا تے مہمان دی قدر کرو۔ دھی

بھینڈ دی عزت کرو۔ بیح الاؤ تے امانت وچ خیانت نہ کرو۔ وعدہ پورا کرو۔

امیر لوک اوندی این تبلیغ توں ناراض تھی گئے تے مسلماناں دے دشمن تھی

گئے۔ اساں انہاں دے ظلم توں بچن سانگے امتحاں بھرت کر آئے ہن۔

امتھاں دی او ساڈے پچھوں آگیں۔“

حضرت جعفر طیارؓ دی تقریر دا چنگا اشرکتیا۔ اوں ابوسفیان کون

آکھیا اے لوک کہیں کون نقصان نہیں چکا سگدے تے میں انہاں کون

اپنے ملک وچوں نہیں کڈھ سگدا۔ ایندے بعد مسلمان جشہ وچ امن

نال راہون لگ بیئے۔

حضور کون لایح ڈیون دی کوشش
جشہ وچوں ناکامی دے

بعد کافریں اے تجویز سوچی جو ہُن کیوں نہ محمد نال گال کیتی ونجے
 اوکوں لاپس یا دھمکی ڈے کے اساں اپنے مذہب دی حفاظت کر
 سگدے ہیں۔ آخر انہاں مکہ دے بہ مال دار سردار عتبہ کون حضور
 دی خدمت ورج بھیجیا۔ اوں حضور کون آکھیا تَساں اے اسلام تے
 توجید دا چکر چھوڑ ڈیو۔ اساں تہاکوں اپنا سردار بنا گھنوں جے
 تَساں چاہوتاں اساں مکے دی سوہٹی توں سوہٹی نینگر تریست
 نال تہاڈی شادی وی کرا ڈیسوں۔ تہاکوں سونے چاندی یا نقدی
 دی ضرورت ہے جتی چاہو آساں ڈیون واسطے تیار ہیں۔ یا خدا نخواستہ
 تہاڈے دماغ ورج کوئی خلل یا بیماری ہے تے اوند امد ج کروندے
 ہیں۔ آپ اوندیاں ساریاں گالھیں سُن کے فرمایا۔ میکوں انھیں
 چیزیں وچوں کہیں چیز دی ضرورت نیں۔ میں صرف اپنے رب جے
 حکم تیں تہاکوں سدھاراہ لاوٹ آیاں۔ آپ اوکوں کجھ قرآنی آیتاں
 سُنایاں تے آکھیا:

”میں تہاں خدا دا بھیجیا ہویا نبی ہاں۔ میڈا کم تبلیغ کرن ہے
 اگو تہاڈی قسمت۔“

عتبہ گھروں گیا تے قریش مکہ کوں حال ڈے کے آکھیس
 ”میں محمد توں اوند اکلاد سُن آیاں جو نہ شاعری ہے تے ناں جادو۔
 میڈی گال من گھنو۔ اوکوں اوندے حال تیں چھوڑ ڈیو۔“ کافر
 کھل پئے تے آکھیا: عتبہ تے وی حضور دا جادو چل گئے۔

ابوطالب دے حضور | ساریں تدبیریں دی ناکامی دے بعد
 قریش مکہ حج تمام کرن واسطے حضرت ابوطالب کو لوں گئے تے آکھیا

جو تَساں اپنے بھرتیجے کوں سمجھاؤ جے اوں ہُن ساڈے خداویں تے مذہب دے
 خلاف کوئی گال کیتی تے اساں اوکوں نہ چھوڑیسوں حضرت ابوطالب حضور نال گال
 کیتی تے آکھیا جو سارا مکہ تہاڈا دشمن تھی گئے تَساں انہیں دے خداویں تے
 مذہب دے خلاف کوئی گال نہ کرو۔ حضور جواب ورج فرمایا۔

”چا چائیں! جے اے لوک میڈے سچے بھتہ تے بھتہ تے کھتے
 بھتہ تے چند وی رکھ ڈیوں تاں میں حق دی تبلیغ کوں نہ چھوڑیساں۔“
 حضرت ابوطالب حضور دی حمایت ورج قریش مکہ کوں کورا جواب

ڈے ڈتا۔

آخری گال

قریش مکہ آخر خود حضور کوں کعبہ ورج سڈوا کے
 گال بات کیتی۔ حضور فرمایا۔ ”میڈا کم تہاکوں صرف سدھارنتہ ڈکھاوٹ
 ہے۔ میں اللہ تعالیٰ دا رسول تے نبی ہاں۔ میں اوند اکلاد تَساں تیں پچھا
 ڈتے جے تَساں اوند اکلاد نہ منیوتاں میں رب دے حکم دا انتظار کریاں۔“
 قریش مکہ آکھیا جے توں سچا ہئیں تے ساڈے کیتے اپنے رب توں اے
 ڈو گالھیں منو اچا۔ اساں تیکوں نبی من گھنوں:

۱۔ تیڈا خدا ساکوں بہ فرشتے دے ذریعے پیغام بھیجے کہ توں سچا
 نبی ہئیں۔

۲۔ اللہ کوں آکھ او بہک باغ تے محل بناوے جیندے ورج سونا
 چاندی تے ضرورت دیاں ساریاں شئیں موجود ہوون۔ جے تیڈے این
 باغ تے محل ورج ساکوں ساریاں چیزاں نظر آگیاں تے اساں تیکوں رسول
 من گھنوں۔“

حضور فرمایا۔ میں اپنے رب دے اگوں کوئی اینجھا سوال نہ کریساں

جیندی میکوں اوندی طرفوں اجازت نہ ہو دے۔ میڈی گال من گھنسو
تاں دوزخ کولوں پنج ویسو۔

حضرت حمزہ دا اسلام قبول کرن
نا۔ حضور صفا دی پہاڑی تے پیٹھے بن۔ ابو جہل آیاتے حضور کون دھ
گھٹ الایا حضور چپ سبے تے اوں کاوڑ بیج آکے حضور دے
سر مبارک تے پتھر مار ڈتا۔ حضور دے سر مبارک توں لہو دیاں ناہاں
دا بن لگ پیاں۔ حضور دے چاچا حضرت حمزہ کون پتہ لگیا تے انہیں
ابو جہل دی ٹھکانی کر کے اوکوں زخمی کر ڈتا۔ حضرت حمزہ حضور دی خدمت
بیج آکے انہاں کوں دلا سہ ڈتا تے آکھیا۔ میں ابو جہل کولوں تہا ڈا
بد لگھن آیاں۔ حضور فرمایا۔ چاچا سیس! میکوں این گال دی کوئی خوشی
نیس جے تاس میکوں خوش کرن چاہندے او تاں مسلمان مہن و پنجو حضرت
حمزہ اوں ویلھے اسلام قبول کر گھدا (الحمد للہ)

حضرت عمر دا اسلام گھن آون
میں صلی اللہ علیہ وسلم اللہ تعالیٰ توں دعا منگی جو عمر بن ہشام (ابو جہل) یا
عمر بن خطاب وچوں ہک کوں ایمان دی دولت ڈے کے اسلام کوں
طاقتور کر۔ حضور دی این دُعا دا اثر حضرت عمر دے حق و بیج بھتیا
تے او ایمان گھن آئے۔ اُنھاں دے ایمان گھن آون دا واقعہ
ہیوں مشہور ہے۔ جو حضرت عمر قریش مکہ کوں آپنی بہادری ڈکھا دن
کیتے نعوذ باللہ۔ حضور دا خاتمہ کرن کیتے گھرتوں ٹر پئے۔ رستے و بیج
پتہ لگا جو اُنھاں دی بھین تے بھنویا مسلمان مہن گین۔ آپ و بیج
کے بھین کوں ماریا گنیا۔ پر بھین ایمان تیں کیتی رہی۔ آخر آپ آکھیا جو

سنا تے ہی اوبے کیا جیندے اُتے توں اتنی پکا مہن گیش۔ انہاں حضرت عمر کولوں
پہلے دُعا کرایا تے سورۃ طہ دیاں کجھ آیات پڑھ کے سنایاں حضرت عمر دے
دل تیں رب دے کلام دا اثر بھیا تے آپ حضرت ارقم دے گھر حضور دی
خدمت و بیج حاضر مہن کے اسلام قبول کیتا تے مسلماناں دے حوصلے ودھ
گئے تے کجھے و بیج مسلمان اعلانیہ عبادت کرن لگ گئے۔

بنو ہاشم دا کلھپیا
سکہ نبوی و بیج مشرکین مکہ اسلام دی کامیابی
توں تنگ مہن کے متفقہ طور تیں اے فیصلہ کیتا جو بنو ہاشم نال لین دین بند
کر کے اوکوں کلھا کر ڈتا و پئے۔ انہیں این اعلان دا ہک معاہدہ کجھے و بیج لڑکا
ڈتا۔ بنو ہاشم کوں مجبوراً مشعب ابی طالب و بیج پناہ گھنٹریں پئے گئی۔

تیلخ گواہ ۷ مسلمان تیں اینجا ڈکھا دقت کڈا ہن نیں آیا۔ مسلمان
ترے سال تیں درختیں دے پتر، گھا بوٹ، سکے پھل تے پرائے چڑے
اُہال کے خوراک دے طور تیں استعمال کیتے۔ آخر ترے سالیں بعد سکے
دے کجھ نیک دل لوکیں ابو جہل دی مخالفت دے باوجود اے معاہدہ ختم
کر ڈتا تے بنو ہاشم کے و بیج دل آ گئے۔

مشعب ابی طالب
مکہ دے قریش کوں حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم
دی ذات نال تاں کوئی دشمنی نہ بی، او صرف انہان دے این واسطے مخالف
ہن جو دین اسلام دی وجہ توں انہان دا وڈیا ختم تھیندا نا۔ او تاں او
آپ صلی اللہ علیہ وسلم کوں صادق تے امین آپ دے ہن۔ پر اسلام دی تبلیغ
دے او سخت خلاف ہن۔ نبوت دے اعلان دے بعد انہاں حضور کریم
صلی اللہ علیہ وسلم تے مسلماناں کوں ظلم و ستم دا نشانہ بنایا۔ مسلمان قریش دا ہر ظلم

سبہ کے دی اسلام توں سب کجھ قربان کرن تے تیار تھی گئے بن۔ آخر
قریش مکہ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم تے مسلماناں دا ٹکڑ پائی بند کر کے انہاں دا
بائیگاٹ کیتا تے مجبور تھی کے مکہ دے اُبھے پاسے شعب ابی طالب وچ وچج
ٹیکے۔ سترہ نبوت توں گھن کے سترہ نبوت تک تقریباً ڈوسال مسلماناں ڈاڈھے
ڈکھ تے تنگ دے ڈینہہ گزارے۔ تیج ڈسیندی بے جو اینجھا ڈکھا وقت
مسلماناں میں کڈا میں وی نہیں آیا جو او پترتے چڑا اُبال کے کھاوٹن میں مجبور
ہوون با۔ آخر ہشام بن عمرو بن ربیعہ نبوت دے ڈاہویں سال میں بائیگاٹ
کو ختم کراوٹ وچ پہل کیتی۔

عزم داسال | نبوت دے ڈاہویں سال حضور دے چاچا سید حضرت
ابوطالب فوت تھی گئے۔ انہاں دی ہمدردی تے پیار حضور کریم واسطے وڈے
سہارے بن۔ حضور کریم کوں حضرت ابوطالب دی وفات دا بہوں ڈکھ تھیا۔
اجن انہاں کوں پیارے چاچے دی موت دا ڈکھ نہ جھلیا تے آپ دی
جاں نثار تے پیاری گھر والی حضرت خدیجہ وی اللہ کوں پیاری تھی گئی۔ حضور
کوں حضرت خدیجہ دی مواتی دا بہوں ڈکھ تھیا۔

طائف داسفر | حضرت ابی طالب دے بعد ابولہب بنو ہاشم داردار
بن گیا تے اوں حضور دی حمایت توں انکار کر ڈتا۔ یعنی خدا نخواستہ حضور
کوں شہید کر ڈتا گیا۔ تے اوندی کوئی ذمے واری نہ ہوسی۔ قریش دی زبرد
مخالفت دی وجہ توں آپ کوں مکہ وچ کھل کے تبلیغ کرن تے بہوں کٹاؤٹ
تھیندی ہئی۔ میں واسطے اپنے غلام زید بن حارث کوں نال لاکے آپ
طائف گئے تے دین دی تبلیغ شروع کر ڈتی۔ اتھاں عمرو بن عمیر دے

ترے پتریں بعد، مسعود اتے حبیب داراج با۔ انہاں نہ صرف حضور
دی تبلیغ دو توجہ نہ پڑتی بلکہ اُمتوں دے ادبائش تے ادارہ لوکین تے
ہاں کوں حضور دے پچھوں لاڈ اتے پتھر مرؤے۔ حضور زخمی تھی گئے
تے آپ دے دعا کیتی۔

یا الہی! میں تیدے اگوں اپنی کمزوری تے لوکین دی بے پرواہی دی
شکایت کرینداں توں انہاں کوں راہ ہدایت ڈے۔
آبدن پہاڑیں دافرشتہ حضور دی خدمت وچ حاضر تھیا تے عرض کیتس
ہے حکم ڈیووتاں طائف دے ڈوہیں پہاڑیں کوں ملا کے انہاں کوں برباد
کر ڈیواں۔ آپ فرمایا۔ نہیں جے اے ایمان میں گھن اٹے تاں انہاں دیاں
انساں ضرور ایمان گھن آدسن۔ (انشاء اللہ)

پہلے مسلمان جن | جڈاں رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم طائف دے لوکین کوں
دیجے کے اسلام دی تبلیغ کیتی تاں انہاں بجائے اسلام قبول کرن دے آپ
صلی اللہ علیہ وسلم کوں چھوہریں کوں پتھر مرؤے۔ حضور صلی اللہ علیہ وسلم
زخمی تھی کے دی انہاں کیتے رب کریم توں ہدایت طلب کیتی۔ طائف توں
واپسی میں آپ صلی اللہ علیہ وسلم نخلہ دے مقام میں ادھی رات ویلے
ناز پڑھدے پشے ہن تاں میں دے ست جن اُمتوں گزریے اتھاں
حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی تلاوت سنی تے ایمان گھن آئے تے دین اسلام
دے قائل تھی گئے۔ اے ست جن اپنی قوم وچ دل آئے تاں انہاں
کوں برائیاں توں روکیا۔ رب کریم انہاں دا ذکر قرآن پاک وچ وی
فرمائے۔ جیڑھے جن قرآن سن کے ایمان گھن آئے انہاں دے نال اے

ہن : ۱۔ جس ۲۔ مس ۳۔ شام ۴۔ ناصر ۵۔ انا ۶۔ این ۷۔ احق۔

معراج دا واقعہ

۲۷۔ رجب ۱۲۸۰ھ نبوی کوں اللہ تعالیٰ اپنے پیارے محبوب کوں معراج کرا کے اسماناں تے عرش معلیٰ دی سیر کرائی آپ نے بیت المقدس وچ انبیاء کرام دی امامت کیتی۔ جنت دی سیر کیتی تے دوزخ دی ڈھٹی تے رب دی طرفوں مسلمانیں کیتے بک ڈینہہ وچ پنج نمازیں دا تحفہ گھن کے آئے۔

قریش آپ دے این پتے واقعے دا مذاق اڈایا تے آکھیا۔ بھلا ہکی رات وچ کیوں بیت اللہ توں بیت المقدس تیں وچ کے دل بگدے تے نال او اسمانیں دی سیر کر کے دی آسگدے؟ حضرت ابو بکر صدیق تے ساریں صحابہ حضور دے معراج کوں پتے دل نال قبول کر گھدا۔

ہ سین مصطفیٰ دلربا کملی والا

اد منیع جو دوسنا کملی والا

قدم بوسی کر کے جبریل آکھے

خدا آپ دے عرشاں تیں آکلی والا

عقبہ دی پہلی بیعت

حج دے موقعے تیں حضور خاص طور تیں

باہر توں آنوٹن والیں کوں رب دا پیغام پہنچاؤن دی کوشش کیتی

ہن۔ بک ڈینہہ آپ منی دے باہروں عقبہ دے موڑ تے چھ آدی

ڈٹھے اے لوک مدینہ دے خزر ج قبیلے نال تعلق رکھیندے ہن حضور

انہاں کوں اسلام دی دعوت ڈتی تاں او مسلمان تھی گئے۔ مدینہ دے لے

لوک اللہ دے آخری نبی دے متعلق پہلے وی کچھ سنی دے ہن۔ مدینہ دے نیوادی بنو خزر ج تے بنو ادس دے لوکیں کوں اکثر تنگ کریندے ہن۔ تے انہاں کوں دڑ کے بڑے کے آپدے ہن جو آخری نبی آدمی تے اساں تہا کوں کجھا گھنوں۔ این گالھوں اے امکان وی تھی سگدے جو اے پھی آدمی ہن واسطے جدی مسلمان تھی گئے ہووون جو یہودی پہل کر کے حضور کوں اپنے نال نہ پلا گھن۔ تے اے وی آکھیا دیندے جو بنو خزر ج بنو نجار دی بک شاخ تے بنو نجار حضور دے نانکے بگدے ہن حضور انہاں کوں مدینہ وچ اسلام دی تبلیغ کرن کیتے وی آکھیا۔

بیعت دیاں شرطیں | حضور مدینہ دے لوکاں کوں جیں دیکھے بیعت کیتا تے انہاں تیں کجھ شرطیں لایاں جو اے ہن :-

۱۔ اللہ تعالیٰ کوں واحد لا شریک سمجھ کے صرف اوندی عبادت کریوں۔

۲۔ اساں اپنی اولاد (دھیریں) کوں قتل نہ کریوں۔

۳۔ اساں چوری تے زنا نہ کریوں۔

۴۔ اساں کہیں تے تہمت نہ لیسوں تے چغلی نہ کھاؤسوں۔

۵۔ اساں ہر چنگی گال وچ نبی دی اطاعت کریوں تے ہر

برائی توں بچسوں۔

عقبہ دی ڈو جھی بیعت | عقبہ دی پہلی بیعت والے مسلمانیں

مدینہ وچ اسلام دی تبلیغ دا فرض ادا کیتا تے اگلے سال ۱۱ھ نبوی

وچ حج دے زلنے ۱۲ھ آدمی حضور دی خدمت وچ پیش تھے۔ انہاں

ضماد میں آکھیا میں بک داری ول شاد و آپ صلی اللہ علیہ وسلم ڈو بھی واری خطبہ
 ڈتاتے اوں آکھیا بک داری دل جیں ویلھے آپ ترے واری خطبہ ڈے
 گھدا تے ضماد آکھیا " میں میں بہوں جادو کرتے پادری ڈمجن چنگے چنگے
 شاعری سنہن پیر ایجا کلام میں کڈا میں سنہن یا - اے پیارے
 محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) تساں ہتھ اگوں تے کرڈتے میں تہا ڈے ہتھ
 تیں اسلام دی بیعت کرینداں " ضماد میں دے ایمان گھن آنوٹ دا
 اے اثر تھیا جو اوندے وسیب دے ڈھیر سارے لوک مسلمان تھئی گئے۔
طفیل بن عمر قبیلہ ادس داسر دار طفیل بن عمر کے آیا۔ اے
 بہوں سیاٹا آدمی ماتے شاعری وی کریت دا با۔ مکے والے ایندے قدر
 بن انہیں اینکوں جی آیاں کون آکھیا تے اے وی ڈسایا جو ساڈے
 وچوں بک آدمی نبوت دا دعویٰ کیتی پیٹھے اوندی زبان دا اثر اے ہے
 جو بھرا بھرا کون چھوڑی دیندے پٹیو توں پتر جڈا تھیا دیندے سنگتی
 سنگتی کواں انج تھیا دیندے " طفیل ڈو بھہ ڈینہہ وڈے ویلھے کہہ
 وچ گیا تے اپنے کنیں وچ کیا ہڈی گیا تاں جو حضور دی اواز اوندے
 کنیں تیں نہ تھکے۔ ول دی حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی مٹی تے تاثیر بھری
 اواز اوں تیں تھج گئی اونکوں اواز چنگی لگی۔ تاں آکھیس جو میکوں او
 زورے بیت تاں مسلمان نہ بنا گھنسی۔ اینکوں سٹاں تاں سہی اے کیا
 آہے۔ رحمت اللعالمین اونکوں قرآن پاک دیاں کجھ آیتاں سنہن اسیاں
 جہاں وچ صرف نیکی تے انصاف دی ہدایت کیتی گئی ہئی۔ طفیل دا بخت
 جاگ پیاتے اوہوں ویلھے مسلمان تھی گیا قریش کون این گالہ دا ڈاڈھا

ڈکھ تھیا پر او بے دس ہن۔

حضرت ابوذر غفاریؓ حضرت ابوذر غفاریؓ کون حضور کریم دی نبوت

دی خبر ملی تاں انہاں اپنے بھرا کوں آکھیا جو توں مکے ویندا پین تے این
 نبوت دے دعویٰ دے کون مل کے آنویں۔ جیں ویلھے او ول آیا تے اوں
 آکھیا جو مکے دا نواں نبی نیکی دا حکم ڈیندے تے بدی کوں رکیندے۔
 این جواب تال آپ دی تسلی نہ تھئی تے آپ خود مکے ٹر پئے۔ کجھ وچ

آگئے تے اپنا حال کہیں کون نہ ڈتاتے زمزم پی سم گئے۔ حضرت علی کرم اللہ
 وجہہ انہاں کون مسافر سمجھ کے گھر گھن گئے۔ ڈو ترے ڈینہہ اینویں تھیندا
 رہیا تریجھ ڈینہہ حضرت علی انہاں توں حال حوال کھیاتے انہاں اپنا مدعا
 ظاہر کیا۔ حضرت علی انہاں کون حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی خدمت وچ گھن آئے
 تے آپ مسلمان تھی گئے۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم فرمایا جو توں ہن اپنے گھر ول وینج
 تے جیں ویلھے اسلام دی کامیابی دی خبر ملی تاں ول آونجیں۔ حضرت ابوذر
 آکھیا میں میں لک چھپ دا قائل کائے نیں۔ میں ایمان آندے تاں علی اللہ اعلان
 اپنے مسلمان ہووٹ دا اعلان کرینداں۔ اے آکھ کے سب دے سامنے
 بیت اللہ وچ زور زور نال کلمہ شریف پڑھن لگ گئے۔ قریش انہاں
 کون مار گٹ کرن لگے تاں حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے چاچا حضرت
 عباسؓ آکھیا جو اے قبیلہ غفار دا آدمی ہے جموں تساں پنڈ رگھن
 آندے ہو۔ ایندے قبیلے والے تہا کوں پنڈوی نہ ڈین تے ایندا بدلہ
 دی گھنسن۔ این گال تیں او چپ کر گئے۔

میشرب دے ڈو مسلمان مکہ دے لوکیں کوں پتہ لگا جو میشر

یعنی مدینے دے کچھ نوک رات دے اندھارے و بیچ محمد صلی اللہ علیہ وسلم
 کوں ملن آئین۔ انہاں یثرب دے لوکاں کوں پکڑن دی کوشش کیتی پر
 قافلہ پہلے ٹر گیا یا۔ قریش اوند اہیچھا کیتا تے یثرب دے ڈوسلمان سعد
 بن عباد تے منذر بن عمر انہاں دے ہتھیں لگ گئے۔ منذر تے دوسرے
 گیا تے سعد کوں اے اٹھ تیں پھوڑکی بدھ کے لگے گھن آئے تے مار کٹ
 کرن لگے بن عباد ہک وڈیرے دے ذریعے اپنی اطلاع عبدمناف دے
 پوتیرن زبیر بن مطعم تے حارث بن ربیعہ کوں ڈے اپنی جان سنبھال کرائی۔
 اے ڈوہیں کئی دفعہ مدینے و بیچ بن عباد دے مہمان رہ گئے بن۔ تے
 عباد ہک دفعہ انہاں دی ڈکھے وقت و بیچ مدد دی کیتی ہی۔ انہاں ڈوہوں
 احسان دا بدلہ چکا وٹن سائے بن عباد کوں قریش توں چھڑوا کے یثرب
 روانہ کر ڈتا۔

بجرت دی اجازت

تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم تریجھی بیعت دے بعد مدینے دینج دے
 متعلق سوچن لگ پئے پر رب کریم دی اجازت دے بغیر کچھ نہ تھی
 سگدا یا۔ آخر اللہ تعالیٰ دی طرفوں نبوت دے تیرھویں سال

حضور صلی اللہ علیہ وسلم کوں مدینے ہجرت کرن دی اجازت مل گئی تے آپ
 صلی اللہ علیہ وسلم مسلماناں کوں مدینے ہجرت کرن دا حکم ڈے ڈتا۔ مسلماناں
 گھر بار، خویش قبیلہ، سکے سوسے تے سنگتی سامتی چھوڑ کے اسلام دی
 خاطر اللہ دی راہ و بیچ ہجرت واسطے تیار تھی گئے۔

بجرت دے ڈکھ | اسلام دی راہ و بیچ ہجرت کرن والیوں کوں

صرف گھر بار تے سکے سوسے چھوڑنے پئے بلکہ انہاں کوں قریش دی رکاوٹ
 دا مقابلہ وی کرنا پیا۔ کچھ مثالوں اے ہن:

۱۔ حضرت صہیبؓ رومی ہجرت کر کے و بجن لگے تاں قریش انہاں کوں ویرھ
 گھدا۔ آخر آپ فرمایا جے مقابلہ کرن چھندے ہوتاں تاں جانڑ دے
 ہو جو میڈا کوئی تیر خالی نیں دیندا جے تہا کوں میڈی دولت دی ضرورت ہے
 تے و بیچ کے میڈے گھروں فلانی جاہ توں دولت کڈھ گھنو۔ اے سُن
 کے کافر چپ کر کے ٹر پئے۔

۲۔ حضرت اُم سلمہؓ فرمیںدن جیں ویلھے میڈے گھر والا ہجرت کرن
 لگا تاں بنو مغیرہ آ گئے۔ انہاں آکھیا اے ابو سلمہ! جے توں ویندیں
 تاں و بیچ پر ساڈھی دھی تیبڈے نال نیں و بیچ سگدی۔ اینویں بنو اسد
 آ گئے تے انہاں میڈی جھولی وچوں میڈا پتر کھس کے آکھیا، ابو سلمہ و بیچ
 سگدے پر اے ہال نیں و بیچ سگدا۔ کیوں جو اے ساڈے قبیلے
 دا ہال ہے۔ این طرح ابوسلمی ذال تے ہال دے بغیر ہجرت کیتی۔

۳۔ حضرت عمرؓ فرمیںدن جو میڈے نال ڈو صحابی عیاشؓ تے
 ہشامؓ دینے دی ہجرت واسطے تیار تھے۔ عیاشؓ تاں وقت تیں آگیا
 پر ہشامؓ کوں کافریں قید کر گھدا۔ عیاشؓ ابو جہلؓ دا سوترا ابو جہل مدینے
 آیتے آکھیں جو تیبڈی ماڈا دھی بیار ہے تے اوں قسم کھا دی ہے جے تیں
 میڈا پتر عیاشؓ نہ آسے میں چھاں تے نہ پہاں۔ حضرت عمرؓ آکھیا
 ابو جہلؓ کذاب ہے تے اے دھوکہ ہے پر عیاشؓ ماڈی قسم دی وجہ
 توں ابو جہلؓ نال ٹر پیا۔ حضرت عمرؓ انہاں کوں اپنا ہک اٹھ ڈے کے

آکھیا جے راہ وِیج کوئی گڑ بڑ تھیوے تاں ایں اُٹھ کوں دُھر کا پھوڑیں۔
 ابو جہل دا اُٹھ اینکوں نہ مل سگسی۔ پر ابو جہل چالاک کر کے عیاش دے
 کٹھے اُٹھ تیں بہہ گیا تے مکے آکے اُونکوں ہشام دے نال قید کر ڈتا۔
 حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے مدینہ پہنچن دے بعد ولید بن مغیرہ انہاں کوں
 چھڑوا کے گھن آئے۔

حضور دے قتل دی کوشش

جیں ویلھے مکہ وِچ پھوڑے
 مسلمان باقی رہ گئے مشہور صحابہ وچوں حضرت ابو بکر صدیق تے حضرت علی
 کرم اللہ وجہہ باقی رہ گئے ہن۔ قریش مکہ اے سوچا جو (نعوذ باللہ) محمد
 صلی اللہ علیہ وسلم کوں قتل کرن دا ہن چنگاں موقع ہے۔ قریش اپنے
 اسمیل نال الذودہ وِیج یک خاص کٹھ کیتا تے قریش دے وڈے
 وڈے سردارین ایندے وِیج شرکت کیتی انہاں وچوں ابو جہل اُمیہ
 بن خلف، جبیر بن مطعم، حارث بن عامر تے ابوسفیان بن حرب دے
 علاوہ زمد بن اسود وغیرہ شامل ہن۔

بک آکھیا جو محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) کوں گل وِچ طوق پواکے
 قید کر ڈیو۔ آخر اے بکھ تے ترمیہ کولوں مرویسی۔ ڈو جھے آکھیا
 اینکوں قید کرن ٹھیک نیں۔ جے اے خبر مسلماناں تیں پہنچ گئی تاں گڑ بڑ
 مٹی سگدی ہے۔ تریجھے آکھیا اینکوں اُٹھ تیں بلہا کے مکے وچوں کٹھ
 پھوڑو۔ بے آکھیا ایں تاں او اپنی تبلیغ کریندا رہ ویسی۔ آخر ابو جہل
 دی تجویز تیں ساریں اتفاق کیتا جو :

۱۔ عرب دے ہر قبیلے وچوں بک بک بہادر نینگر چن گھدوئے۔

۲۔ سارے نینگر رات دے اندھارے وِیج محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) دے
 گھر کوں گھیر گھنن۔

۳۔ جیں ویلھے محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) وڈے ویلھے نماز کیتے نہکین
 سارے "بہادر" کلھے محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) تے ابرگت حملہ کر ڈیوں تے
 (نعوذ باللہ) آپ کوں ختم کر ڈیوں۔

این تجویز دا فائدہ اے سمجھا گیا جو قتل وِیج سارے قبیلے شامل ہوسن۔
 تے محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) دا قبیلہ کہیں کولوں قتل دا بدلہ نہ گھن سگسی تے
 مسلمان دی کوئی شرفساد نہ کر سگین۔

مدینے دی ہجرت

حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم عقبہ دی تری کھی بیعت دے موقعے تیں مینے
والیں نال گال کیتی ہئی۔ اوں ویلھے تیں آپ صلی اللہ علیہ وسلم کوں اپنے رب
دی طرفوں مدینے ہجرت کرن دا اشارہ تاں مل گیا تاں پر پوری اجازت نہ
ملی ہئی۔ ۲۴ صفر ۳۔ نبوت ہجرات ۱۳۔ ستمبر ۶۲۲ء کوں حضور کریم صلی اللہ
علیہ وسلم کوں مدینے ہجرت کرن دا حکم ملیا۔ آپ اپنے بسترے تیں حضرت
علی کریم اللہ و جبہ کوں سما کے فرمایا جو توں فجر کوں کوکین دیاں امانتاں بے
کے مدینے آدنجیں۔ تے آپ رات دے اندھارے وچ اللہ تعالیٰ دے فرمان
دے مطابق اپنے پیارے سنگتی حضرت ابوبکرؓ دے دروازے تیں پہنچ گئے
تے در کھڑ کیا:

ہ ہجرت والی اوں رات کوں مدنی دا ٹر آنون عجیب
صدیق دے دروازے تے کونڈے دا کھڑکانون عجیب

آکھیا دیندے حضرت ابوبکرؓ پہلے ای تیار ہن۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم انہا کوں
رب دا حکم سنایا جو توں این سفر وچ میڈا رفیق ہو سیں۔ حضرت ابوبکرؓ ڈاٹھے
خوش تھئے۔ انہا سفر واسطے کجھ سنل پہلے ای تیار کیا ہویا تا۔ آپ دی صاحبزادی
حضرت اسماءؓ آپ کوں ستوں دی ہک گنڈھٹری پنڈتے پانی دا چھوٹا مشکیزہ
نال بے ڈتا۔ ڈوہیں یار کٹھے روانہ تھی پئے۔ رستے وچ پتھر ہن حضور کریم

صلی اللہ علیہ وسلم دے پیر مبارک زخمی تھی گئے۔ حضرت ابوبکرؓ آپ صلی اللہ علیہ
وسلم کوں مونڈھیں تے چا کے غار ثور تیں گھن آئے۔ اچ دی غار ثور دا دکھا
راہ ڈیکھ کے حیرانی تھیندی ہے جو اچ توں چوڑاں سو سال پہلے این بریلان
پھاڑی علاقے دا سفر انہاں یاراں کیوں کیا ہوسی۔ پس اسیھو کجھ آکھیا
و بچ سگدے جو رب کریم دی رہبری تے نصرت انہاں دے نال ہئی۔
جیں ویلھے مکہ آپ دی نظرتوں اوڈھر تھیون لگا تاں فرمایا:
”اے مکہ والے او! مکہ میکوں ساری دنیا توں پیارا ہے۔ جے
رب تعالیٰ میکوں دین حق یکتے امتوں نکلن دا حکم نہ ڈیندا تاں میں کبہاں
دی سکے کوں نہ چھوڑاں تا۔“

حیرے کافر نینگر حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے گھر دا گھیرا گھتی کھڑے
ہن۔ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم اللہ تعالیٰ دے حکم دے مطابق انہاں دو ہک
مٹھ مٹی دی جھکٹی تاں او حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں گھروں نکلا نہ ڈیکھ
سکینے۔ فجر کوں انہاں کوں پتہ لگا جو حضور صلی اللہ علیہ وسلم تاں تشریف لگن گین۔
انہاں حضرت علیؓ توں آپ صلی اللہ علیہ وسلم دا پتہ پچھیا آپ بہادری نال جواب
ڈتا جو کیا میں تہاڈا نوکریا پہرے دارہم جو انہاں کوں نہ دہنچ ڈیاں تا۔
کافر حضرت علیؓ کوں مار گٹ کر کے چھوڑ ڈتا تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا
پتہ پچھا کرن ڈیئے۔

حضرت اسماءؓ ابو جہل کافرین کوں آکھیا جو محمدؐ (صلی اللہ علیہ وسلم) دا
پتہ صرف حضرت ابوبکرؓ توں مل سگدے۔ کافر حضرت ابوبکرؓ دے گھر
آئے تے حضرت اسماءؓ بنت ابوبکرؓ توں حضرت محمدؐ صلی اللہ علیہ وسلم تے

حضرت ابوبکرؓ دا پچھیا حضرت اسماءؓ لاطمی دا اظہار کیا۔ اُوں ڈو بھی واری دل پچھیا
تاں اُنہاں کوئی جواب نہ ڈتا۔ ابوجہل آپ کوں پھک کے چاٹ ماری۔ آپدن این
زور دار چاٹ نال حضرت اسماءؓ دے کنیں دیاں والیاں ترٹ کے ڈھنہ پیاں
کافر اتھوں ڈو یاریں دی گول و بیج ٹر پئے۔

غارِ ثور حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم تے حضرت ابوبکر صدیقؓ رضی اللہ تعالیٰ
دے فرمان دے مطابق مکے توں ترٹے چار میل باہر یک پہاڑ دی غار و بیج
ترٹے ڈینہ گزاریے۔ این غار کوں غارِ ثور آپدن۔ حضرت ابوبکرؓ دی دھی
حضرت اسماءؓ شام فجر روٹی پچا ویندی ہی تے حضرت عبداللہ بن ابوبکرؓ
شام کوں مکے والیش دا حال اُن ڈیندے ہن تے اُنہاں دا غلام عامر بن
فہرہ بکریاں چرانوٹن دے بہانے کھیر پچا ویندا تا۔ ہن غار و بیج یک
نانگ حضرت ابوبکر صدیقؓ کوں ڈنگ ماریا تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم
ڈنگ والی جاہ تیں اپنی لب مبارک لی تے اللہ تعالیٰ دے خاص فضل
نال نانگ دا زہر ختم تھی گیا۔ یک روایت اے وی ہے جو اے نانگ
کافی مدت توں حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی زیارت کیتے این غار و بیج دیرا
لی پیا تا تے حضور صلی اللہ علیہ وسلم دی زیارت دے بعد اُنہاں دے فرمان
تے این حضرت ابوبکر صدیقؓ دی زہر دل چوپ گھدی۔

ترتجھے ڈینہہ کافر غارِ ثور دے سر تیں آگئے تے حضرت ابوبکر صدیقؓ
اُمخاں کوں اپنے نیڑے ڈیکھ کے تے اُنہاں دیاں گالھیں سن کے فکر مند
تھے۔ رب دے محبوب نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمایا "ساڈا رب ساڈے نال ہے۔"
حضرت ابوبکر صدیقؓ آپدن جو حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے این فقرے دے

بعد میڈے دل و بیج کوئی ڈر نہ رہ گیا۔

کافر غارِ ثور تیں تیج گئے پر اُمخاں غار دے منہ تیں لکڑی دا جبال
تے کود تری دے آنے ڈیکھ کے اندر و بھن دا خیال چھوڑ ڈتا تے پھپھوں تے دل گئے۔
جو تھے ڈینہہ حضرت ابوبکر صدیقؓ اپنے گھروں ڈو ڈا چیاں منگوا یاں یک

ڈاچی تیں حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم تے حضرت ابوبکر صدیقؓ سوار تھے تے
ڈو بھی ڈاچی تیں حضرت ابوبکرؓ دے غلام عامر بن فہرہ تے راہ ڈکھاوٹن والا
عبداللہ بن امرن سوار تھے۔ اے روانگی ۲ ربیع الاول سونا نرد دے ڈینہہ
تھی تے این ہجرت نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم انبیاء کرام دی ہجرت والی سنت
پوری کیتی۔ این قافلے مدینے دا اصل رستہ چھوڑ کے یک پلے تھی کے سفر کیا۔

ہجرت دے اسباب ساڈے پیارے نبی حضرت محمد
صلی اللہ علیہ وسلم تے اُنہاں دے صحابہ کرام دے مکہ توں مدینہ ہجرت کرن دے
لکھ اسباب اے ہن۔

۱۔ اہل مکہ دا ظلم مکہ دے لوک جیڑھے محمد صلی اللہ علیہ وسلم کوں اعلان
نبوت توں پہلے صادق تے امین آہدے ہن۔ نبوت دے بعد اُنہاں دی
جان دے دشمن تھی گئے تے مسلماناں تیں ظلم دی حد مکا ڈتی۔ این واسطے
مسلماناں کوں مکے توں ہجرت کرن پئے گئی۔

۲۔ کفار مکہ دا ضد ساڈے پیارے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دی ڈینہہ
سات مہنت تے کوشش دے باوجود مکہ دی اکثر آبا دی تبلیغ حق دا اثر
قول نہ کیتا او بد بخت تیرھاں سال تیں اسلام دی تبلیغ و بیج روڑے
اکھیندے رہ گئے۔ تبلیغ جہیں اہم کم واسطے مکے توں ہجرت کوں ضروری

سمجھا گیا۔

۳۔ ہجرت حبشہ دا فائدہ | مسلماناں کوں ہجرت حبشہ دا کافی

فائدہ سمجھیا تے ہن سانگے مدینے دو ہجرت کرن دا فیصلہ کیتا گیا۔

۴۔ مدینہ والیں دی محبت | مدینہ دے ڈھیر سارے خوش بخت لوک

مسلمان تھی گئے تے انھن دل نال این خواہش دا اظہار کیتا جو اللہ تعالیٰ دے پیارے نبیؐ مدینے تشریف لکھن آون۔

۵۔ حکم ربی | رب العالمین خود اپنے محبوب صلی اللہ علیہ وسلم کوں مدینے

دی ہجرت دا حکم فرمایا۔ تاں جو کافرین دی حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے قتل دی کوشش ناکام تھی ونجے۔

سراقہ بن مالک | حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے چھوٹے جہن قافلے دا سفر

جاری نا۔ جین ویلھے آپ رابع دے نیڑے تپکے تاں سراقہ بن مالک نامی

شخص انہاں ڈیکھ گھدا۔ اذکون قریش دی طرفوں اعلان تھی ہوئی انعامی

لاکھ اندھا کر ڈتاتے اوں آپ صلی اللہ علیہ وسلم دا پیچھا شروع کر ڈتا حضور

کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں ایندی بنی تہی دا پتہ لگ گیا تے آپ صلی اللہ علیہ وسلم

رب کریم توں پناہ دی دعا منگی۔ اللہ تعالیٰ دے حکم نال سراقہ دی گھوڑی

زمین و ہج گپ گئی۔ اوں معافی منگی تاں گھوڑی چھٹ گئی۔ اینویں تڑے دفعہ

تھیآ آخر سراقہ دی درخواست تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی طرفوں عامر

بن فہیرہ اذکون امان دا خط لکھ ڈتا۔

امم مبعود دا خیمہ | غار ثور توں روانہ تھیون دے بعد نبوی قافلے

کوں راہ و ہج بک جاہ تیں بک خیمہ نظر آیا۔ اے خیمہ بنو خزاعہ دی بک

پڑھڑی ام مبعودا نا۔ اوں قافلے دی چنگی بہانی کیتی پر اوندے کول قافلے دی

بہانی واسطے کوئی خاص شے کھٹے نہی۔ رب دے محبوب صلی اللہ علیہ وسلم اوندی بک

ٹوہی لنگڑی تے کمزور پکری کوں ڈیکھ کے اذنا حال پچھیا۔ تے اوں اکھیا

لے ٹرن کوں عاجز ہلاک ہے، ہن واسطے اجڑناں چرن ٹنیں گئی تے اے

کوراگ دی ہے۔ رُحمت اللعالمین صلی اللہ علیہ وسلم فرمایا اسان ایندیکھو ڈوہ کے

پنی گھنوں اومسک پئی تے اوں حضور کریم کوں انہاں دی خواہش پوری کرن کیتے

بک جھلاری ٹوٹا چا ڈتا۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم دا ہتھ مبارک اوں خوش بخت پکری تیں

وہنٹا تے رب تعالیٰ دے حکم نال کھیر دا دریا وہن شروع تھی گیا۔ پڑھڑی

دے گھر دے سارے نتھان بھرتج گئے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی روانگی دے

بعد ام مبعودا گھروالا گھرا آیا تاں اونکوں اوں قافلے دا سارا حال سنایا، اوں

اکھیا میڈے خیال وچ اے بنو قریش دا ادب و نبی ہے جیندی میکیوں

گول ہے تے دل اکھیس اچھا ذرا میکیوں اذنا حلیہ تاں ڈسا۔ ام مبعودا

حلیہ مبارک | ام مبعودا اپنے گھر والے کوں حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا

حلیہ مبارک لکھ ایں ڈسایا جو:

سوہناں تے من بھانوڑاں مکھڑا، مٹھی بول چال، سوہنے سوہنے ڈگرے

گھاٹے تے لمبے وال، اکھیں کالیاں تے متوالیاں، اواز باری مگر پیاری، گردن

سوہٹی تے لمبی، سوہنے سوہنے پتلے بھر بھٹے، پیشانی نورانی، پیریں توں

ڈیکھو تاں دل فریب، نال توں ڈیکھو تاں حسن و اکمال، قد نہ چھوٹا نہ وڈا،

نہ اینجھا چھوٹا جو مندھرا لگے نہ اینجھا لمبا جو کو جھالگے۔ اذکوں ڈیکھو تاں

اکھیں خود بخود ٹھوڑی بندن تے جھک ویندن۔ اواز سنو تاں من کوں

سرور آوندے، یار آوندے جاں نثار ہن تے سب کجھ قربان کرٹ
 یکتے تیار ہن۔ حکم دی تمیل وچ اکھیں وچھیندن تے فضول جالیں توں بالکل
 بے نیاز۔ بس اور رب کریم دی اعلیٰ تے بے مثال تخلیق ہے۔ (سُبحانے اللہ)
بریدہ سلمیٰ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم ام مہجدے خیمے توں روانہ تھئے
 تاں راہ وچ بریدہ سلمیٰ مل گیا۔ اے اپنے قبیلے داسرار ما۔ اڈکوں اے
 پتہ ماجو قریش مکہ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے پکڑن والے کوں اٹھ سو اٹھ
 انعام ڈیونڈا اعلان یکتے، اوں حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا پیچھا کیا تے
 پکڑن دی خاطر نیڑے تہج گیا۔ اوندی خوش بختی جاگ پئی تے او آپ دی
 تبلیغ سُن کے مسلمان تھی گیا تے اوندے قبیلے دے ستر آدمی وی نال مسلمان
 تھی گئے، اوں اپنا چٹا پٹکا نیزے نال پدھ کے ہوا وچ لہرایا۔ جیندا
 مطلب اے ماجو امن دا بادشاہ تے صلح دا حامی آنگے۔ اے دنیا کوں
 انصاف تے پیار دی دولت نال مال مال کر ڈیسی۔ میں رستے میں حضرت
 زبیر بن عوام شام دے سفرتوں ولے آندے ہن۔ انہاں حضور کریم
 صلی اللہ علیہ وسلم تے حضرت ابو بکر صدیقؓ کوں چٹے کپڑیں دا ہدیہ پیش

قبلا وچ قیام

کیا۔
 ۹۔ ربیع الاول ۳۳ ۳۳ نبوت سوانردے ڈینہہ
 اللہ تعالیٰ دے پیارے محبوب حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم مدینے دے
 نیڑے قبلا وچ آنگے۔ شہر دے لوک انہاں دی تانگھ وچ ہن انہاں
 میں حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی ہجرت دی خبر تہج گئی ہی۔ اے سارے
 جاں نثار ڈو ڈینہہ شام فجر آپ صلی اللہ علیہ وسلم دا انتظار کریندے رہ گئے۔

تے شام ویلھے تھک کے اپنے اپنے گھریں دوڑ پئے۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم تشریف
 لگن آئے تاں آپ صلی اللہ علیہ وسلم دی آمد دا اعلان کیا گیا۔ مدینے دی ساری دادی
 اللہ اکبر دے نعرے نال جھوم گئی۔ زمینگر چھوہریں دف وچا کے گیت آکھے۔ آپ
 صلی اللہ علیہ وسلم قبا وچ مسیت دی بنیاد رکھی تے فرمایا این مسیت دی بنیاد خالص
 تقویٰ تے رکھی گئی ہے۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم دے فرمان دے مطابق قبا دی
 مسیت وچ ڈونفلین دا ثواب عمرے دے برابر ہے۔ آپ جیں ویلھے قبا
 توں مدینہ روانہ تھئے تاں جمعہ دا ڈینہہ ما۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم کوں جبرائیل علیہ السلام
 جمعہ دی نماز دا حکم ان کے سنایا تے رب دے پیارے محبوب قبا تے مکے دے
 درمیان جمعہ نماز ادا کیتی۔ میں جاہ تے ہن وی مسجد جمعہ بنی ہوئی ہے جہتھاں
 لوک نفلین ادا وینج کریندن۔

حضرت ابو ایوب انصاری

آپ صلی اللہ علیہ وسلم جیں ویلھے مدینہ
 پہنچ گئے تاں ہر مومن دی خواہش ہی جو آپ صلی اللہ علیہ وسلم انہاں دے
 مہمان تھیون۔ پر رحمت اللعالمین کہیں دا دل ڈکھاوٹ نہ چہندے ہن۔
 آپ صلی اللہ علیہ وسلم فرمایا۔ "جہتاں میڈی ڈاچی بہہ تھیسی میں ہوندے گھر تک
 پوساں۔ رب کبریا دے حکم نال ڈاچی حضرت خالد یعنی حضرت ابو ایوب انصاری
 دے گھر دے اگوں آکے بہہ گئی تے این خوش قسمت گھرانے کوں پیارے
 رب دے پیارے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دی مہمانی دا شرف حاصل تھی گیا۔ آپ
 صلی اللہ علیہ وسلم ست مہینے حضرت ابو ایوب انصاری دے گھر قیام فرمایا تے
 دل انہاندے گھر نال زمین مل گھن کے مسجد نبوی دی بنیاد رکھی۔ مسیت دے نال
 نبی سین صلی اللہ علیہ وسلم دے گھر والیاں دے حجرے بنائے گئے تے آپ

صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ابو ایوب انصاریؓ دے گھر توں این پاسے آگئے تے اللہ تعالیٰ دے حکم نال یثرب دانان مدینہ رکھ ڈتا گیا۔

ہجرت مدینہ دے فائدے

اللہ تعالیٰ دے فرمان دے مطابق حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم مدینہ ہجرت فرمائی تاں رب کریم این ہجرت کوں مسلماناں واسطے فائدہ مند بنا ڈتا۔ ایندے کجھ فائدے اے ہن۔

ظلم دا خاتمہ | مکے وچ مسلمان کافرین دے ظلم توں تنگ آگئے ہن۔ مدینہ ہجرت کر کے نہ صرف اوکا فرماں دے ظلم توں بچ گئے ہن۔ بلکہ انہاں کوں دین اسلام دی تبلیغ کیتے پُر امن ماحول دی نصیب تھی گیا تاں تے اللہ تعالیٰ دی کھلی عبادت دا موقع دی نصیب تھی گیا۔

ایمان دی سہجائی | مدینہ دی ہجرت مسلماناں دے ایمان دی سہجائی بن گئی۔ جو مسلمان اپنے پیارے دین کیتے اپنا سب کجھ قربان کرن دی ہمت رکھیندن۔

تبلیغ دین دی آزادی | مدینہ دی ہجرت دے بعد مسلماناں کوں اپنے دین اسلام دی تبلیغ کرن وچ کوئی رکاوٹ باقی نہ رہ گئی تے اسلام عرب دے علاوہ ڈوجھے ملکین تیں پھیل گیا۔

اسلامی خصوصیات تے برادری | ہجرت مدینہ دے بعد پہلی دفعہ مسلمان اسلام کوں عملی شکل وچ پیش کرن دے قابل تھے تے اسلامی رواداری تے برادری دا مظاہرہ کریگے۔ مدینہ ہجرت کر کے نہ صرف انہاں اپنا وطن گھر بار تے سکے سورے چھوڑیے بلکہ مدینہ

وہج آکے انہاں بھائی بھرتی دے ذریعے ہک پٹے دے امدادی بٹن کے دنیا دے سامنے پیارتے ایشاد دی ہک نویں تے تاریخی مثال پیش کیتی۔

اسلامی ریاست دا قیام

وڈا فائدہ اے جو انہاں کوں دین اسلام دی تبلیغ واسطے ہک مرکز تے لگانا مل گیا۔ ہک اسلامی ریاست وجود وچ آگئی تے حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم این اسلامی ریاست دے پہلے امیر ہن۔ مسلمان آزادی نال قرآنی تعلیمات دے ذریعے معاشی، سیاسی، تے معاشرتی مسئلے حل کرن دے قابل تھی گئے۔

مدینہ دیاں جماعتاں تے مذہب

جین ویلھے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم مدینہ تشریف گھن آئے اوں

ویلھے مدینہ وچ ترے جماعتاں بہوں مشہور ہن تے او اے ہن۔

۱۔ **مہاجرین** | اے او لوک ہن جو حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم

دی اجازت نال مکہ چھوڑ کے مدینہ ہجرت کر آئے ہن یا اسلام دی خاطر مکہ چھوڑ کے مدینہ آئوں والین کوں مہاجرین آکھیا ویندا یا۔

۲۔ **انصار مدینہ** | اے او مدینہ دے لوک ہن جنہاں ہجرت

کر کے آئوں والے مسلماناں دی نصرت تے امداد کیتی تے دل کھول کے

انہاں کوں اپنا مہمان بنایا۔ انہاں کوں انصار مدینہ آکھیا گئے تے انہاں

وچ ڈو قبیلے "اوس" تے خزرج چاڈھے مشہور ہن۔

۳۔ **یہودی** | اے لوک اپنے آپ کوں حضرت موسیٰ علیہ السلام

دا پیروکار آہدے ہن۔ پر دراصل اے ہن مشرک بن گئے ہن۔

انہاں اپنے نبی دی کتاب تورات و بیح ڈھیر سارا ردو بدل کر ڈتا تا۔ اے لوک
مدینہ دے پُرانے واسی ہن۔ تجارت تے سود خوری دی وجہ توں وڈے امیر
تھی گئے ہن۔ انہاں وچوں تھوڑے لوک مسلمان تھے۔ انہاں دی اکثریت اسلام
دی دشمن ہئی انہاں و بیح منافق وی ڈھیر ہن۔ جیرھے اسلام دے خلاف
سازشاں کریندے رہ دیندے ہن۔ آخر حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم انہاں دی
اسلام دشمنی تے وعدہ نکلی دی وجہ توں انہاں کوں مدینے وچوں کڈھ پھوڑیا۔
انہاں وچوں قبیلہ بنو نصیر تے قبیلہ بنو قریظہ ڈاڑھے مشہور ہن۔

ہیتاقِ مدینہ

- ہجرتِ مدینہ دے بعد مسلماناں دے سامنے ڈو وڈے خطرے ہن۔
- ۱۔ کب تاں گئے دے کافر حملہ کر سگدے ہن تے ڈو جہا مدینے دے اندر
یا آس پاس دے کافر تے مشرک گڑ بڑ کر سگدے ہن۔ ہن سانگے ساڈے
پیارے نبی صلی اللہ علیہ وسلم یہودیوں نال کب معاہدہ کیا۔ جینکوں "ہیتاقِ مدینہ"
آکھیا ویندے۔ اے معاہدہ وقتی طور تیں یہودیوں دی سازش تے دشمنی
یا گڑ بڑ توں بچن دی خاطر کیا گیا۔ ایں معاہدے دیاں شرطیاں اے ہن:
  - ۱۔ مسلمان تے یہودی کب پئے دے دوست تے وفادار رہن۔
  - ۲۔ کہیں باہر والے حملے دے وقت ڈوہیں کب پئے دی امداد کریں۔
  - ۳۔ اے ڈوہیں پارٹیاں مکہ دے کہیں قریش کوں امان نہ ڈلیں۔
  - ۴۔ یہود کوں وپارتے کم کار دی پوری ازادی ہوئی۔
  - ۵۔ ذیہ تے خون بہا دے پُرانے طریقے رہن۔

۶۔ مدینہ تیں حملے دی صورت و بیح ڈوہیں فریق دشمن دا مقابلہ کرین تے
صلح دے معاہدے و بیح ڈوہیں فریق شریک ہوسن۔

۷۔ جھگڑے تے جھگڑے دی صورت و بیح حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم
ثالثی کرین تے انہاں دا فیصلہ ساریں کوں قبول ہوسی۔

ایں معاہدے دا مسلماناں کوں اے فائدہ محققا جو او اندرون
سازشیاں توں محفوظ تھی گئے تے یکسوئی نال دین اسلام دی تبلیغ و بیح بگ بگ گئے
مواخات (بھائی بھرتی) ہجرت دے بعد آپ صلی اللہ علیہ وسلم
مدینے آکے مواخات یعنی بھائی بھرتی دا اعلان کیا تے غریب مہاجرناں کوں
امیر انصاریں دا بھرا بنا کے انہاں دی تکلیف موبخ تے کمزوری ختم کر ڈتی۔
دنیا تے ایجھی بھائی بھرتی دی کوئی مثال نئیں ملدی جو صرف دین دی خاطر
اپنی جائیداد اپنے بھرانوں کوں ڈے ڈتی ہووے۔ ایں بھائی بھرتی نال
مہاجر بھرا وی ہوں جلدی ہی صنعت تے تجارت تے اللہ تعالیٰ دی نصرت
نال اپنے پیریں تے آپ کھڑے تھی گئے۔

امن دے بعد سازش جیٹ ویلھے مسلمان مدینہ پاک و بیح امن دی
زندگی گزارن لگ گئے تے قریش مکہ سٹربھج گئے۔ انہاں آکھیا اساں محمد صلی اللہ
علیہ وسلم کوں مکے وچوں صرف ایں واسطے کڈھیا جا جو اوندنا دین نہ ودھے
پھلے پر مدینے و بیح کے اوندی شان و دھ گئی تے اوندنا دین پھلدا پھلدا
دیندے۔ انہاں دی ہمیشہ ایہا کوشش رہی جو مسلمان ڈکھ تے تکلیف و بیح
رہوں۔ ہن سانگے انہاں مدینے دے وڈے منافق عبداللہ بن ابی نال
رابطہ قائم کر کے اے کوشش کیتی جو حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں مدینے وچوں

کدھ ڈٹا وپنے نہ تاں اساں مدینہ تیں حملہ کر ڈیسوں۔ پر عبداللہ اسلام دی ترقی تے رعب دی وجہ توں ڈر مار گیا۔ دل وی اوں قریش مکہ کوں یقین ڈوایا جو حملے دی صورت وہج میں تہا ڈی امداد کریساں۔ کفار مکہ آپس وچ صلاح مشورہ دے بعد مدینہ تیں حملہ کرن دا ارادہ کیتا تے ایتھوں رب دے محبوب صلی اللہ علیہ وسلم کوں اللہ تعالیٰ دی طرفوں جہاد دی اجازت مل گئی۔ کفار مکہ مدینہ تیں حملہ کرن سانگے روانہ تھے تے حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم انہاں دے مقابلے کیتے اللہ تعالیٰ دے فرمان دے مطابق صحابہ دے نال مشورہ کرن دے بعد مدینہ توں باہر نکل کے انہاں دا مقابلہ کرن دا اعلان فرمایا تے مسلمان کافرین کوں مدینہ توں اُجھے پاسے بدر دے مقام تیں ٹکڑے کئے۔ اے کافرین تیں مسلمانیں دے درمیان پہلی باقاعدہ جنگ ہئی تے مؤرخین این خاص جنگ دے سبب بیان کریندن جو اے ہن۔

جنگ بدر دے اسباب

۱۔ کفار مکہ دی دشمنی | کفار مکہ اسلام تے مسلماناں دے پکے دشمن ہن۔ انہاں اسلام دے نال کوں ٹاڈن دا پورا زور لایا تے ہک دہے منافق عبداللہ بن ابی نال اندری اندر سازش کر کے مدینہ تیں حملہ کرن دا فیصلہ کیتا تاں جو محمد صلی اللہ علیہ وسلم دا دین مٹ وپنچے۔

۲۔ حج توں رکاوٹ | کفار مکہ اسلام دے اے جیڑے دشمن تھی گئے ہن جو انہاں حج تیں آؤن دا لین مسلماناں کیتے کئی کئی روڑے اٹکئے تے انہاں کوں تنگ کر کے ستاؤن دی کوشش کیتی۔ ابو جہل مدینہ دے مسلمانیں کوں تڑی

ڈٹی جو ساڈے دشمن کوں پناہ ڈتی ہے۔ جے تہاں اوںکوں مدینہ وچوں کدھ نہ چھوڑیا تاں اساں تہا کوں حج نہ کرن ڈیسوں۔ مسلماناں ابو جہل کوں اے جواب ڈتا جے تہاں ساکوں حج نہ کرن ڈیسو اساں دی تہا ڈاشام والا تجارت دار متہ بند کر ڈیسوں۔ ابو جہل کوں این گل تیں کاوڑ لگ گئی تے اوں مدینہ تیں حملہ کر ڈی ضروری سمجھیا۔

۳۔ چرانڈ تے حملہ | قریش مکہ دے ہک سردار کرزبن جابر فہری مدینہ دی ہک چرانڈ تیں حملہ کر کے مسلماناں دے کئی ڈنگر دلا گھدے مسلماناں اوند اپہچھا کر کے اپنا مال تے پھڑوا گھدا پر او پھج گیا۔ اے گالھ دی بدر دی جنگ دا یک سبب ہئی۔

۴۔ نخلہ دا ہک واقعہ | کرزبن جابر فہری دے حملے دے بعد مسلمان سنبھل گئے تے رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی ہدایت دے مطابق انہاں چھوٹے چھوٹے دستے ٹاڈ کے مدینہ دے باہروں پاسوں چکر لاکے ڈیکھ بھال شروع کر ڈتی تاں جو قریش دے شرارتیں دا پتہ لگ سبکے۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عبداللہ جمش کوں بارہ آدمی ڈے کے خبر گیری کیتے روانہ کیتا تے انہاں کوں ہک بند لفاظ ڈے کے فرمایا جو اینکوں ڈو ڈینہ دے بعد کھول کے این حکم تیں عمل کیتا وپنچے۔ ڈو ڈینہ دے بعد لفاظ کھولیا گیتا تے اوندے وچ اے ہدایت لکھی ہوئی ہئی جو مکہ والے پاسے نخلہ دے مقام تیں قیام کر دتے حالات دا جائزہ گھن کے ساڈو حال بھیجو۔ نخلہ دے قیام دے دوران دی مکہ دے ہک قافلے نال ٹکڑے تھی گئی۔ انہاں دا سردار عمر بن حفصہ مار گیا ڈو آدمی پکڑیج گئے تے باقی دھرک گئے۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں این واقعے دی خبر ملی تاں

آپ ناراض تھے تے فرمایا تھا کون جا سوسی واسطے بھیجا گیا نا۔ لڑائی واسطے نہ بھیجا گیا نا قریش مکہ ایں واقعہ توں ڈاٹھے ناراض تھے تے اسے واقعہ بدر دی جنگ دا ہک سبب بن گیا۔

قوری وجہ

اسے رمضان المبارک ۲ھ دے ڈینہہ بن۔ قریش دا

سردار ابوسفیان ترمیمہ چالھی بندیں دا ہک تجارتی قافلہ شام توں واپس گھدی آوندا ہاتے قافلے وچ کہیں اسے خبر پھیل ڈتی جو مسلمان ایں قافلے کون لٹ گھسن۔ ابوسفیان مکہ والیں کون اپنی مدد واسطے سڈوایا۔ مکہ دے لوکیں کیے اسے خبر جنگ دی بجاہ بن گئی تے قریش مکہ دے ہزار آدمی مدینہ تیں حملہ کرن دی غرض نال ابوسفیان دی امداد واسطے ٹر پئے۔ قافلے وچ پھیلی ہوئی غلط افواہ جنگ بدر دا سب توں قوری تے اہم سبب بن گئی۔

نوٹ: جنگ بدر توں پہلے ۱۵۔ شعبان ۲ھ ہجری کون بیت المقدس دی بجائے بیت اللہ کون کعبہ بناوٹن دا حکم آ گیا۔

جنگ بدر و احال (غزوہ بدر)

قریش مکہ دے ہزار آدمی مدینہ تیں حملہ کرن واسطے آگئے تے اللہ تعالیٰ دی طرفوں حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کون جہاد دی اجازت مل گئی۔ قریش مکہ دی فوج وچ سو توں زیادہ سوار ہن تے چھی سو آدمی زرہ پوش ہن۔ ایں جنگ وچ ابو لہب مرد و شامل نہ تھیا تے قریش مکہ دے باقی سارے دڈے دڈے تے سردار شامل ہن۔ انہاں وچوں ابو جہل، عقبہ بن ربیع تے امیر بن خلف دے ناں قابل ذکر ہن۔

ابو جہل انہاں دا اگوان تے عقبہ بن ربیع سالار بنا۔ کفار مکہ و لشکر جئیں ویلے بدر دے مقام تیں آیاتے ایں جاہ کون مناسب سمجھ کے انہاں اتھائیں پڑا کر ڈتا۔

ڈو جھے پاسے اسلام دے دیوانے تے شیح محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے پروانے ایں جنگ واسطے تیار تھی گئے۔ انہاں دی تعداد صرف ترے سو تیرھاں ہی حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم روانگی توں پہلے ہک خاص خطبہ جنگ دی اہمیت تیں ساریں مسلمانیں کون مسجد نبوی وچ سڈ کے ڈتا۔ سارے مسلمانیں آپ دی ادا تے لبیک آکھیا تے مہاجرین دی طرفوں حضرت ابو بکر صدیق تے انصار دی طرفوں سعد بن عبادہ اپنی اپنی مدد تے تعاون دا یقین ڈوایا تے ول مسلماناں دا پہلا چھوٹا جیہاں فوجی لشکر دشمنان دے

مقابلے واسطے اللہ تعالیٰ دے سہارے تیں اوندے پیارے تے آخری سول
حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی قیادت و بیج مدینے توں ٹر پیا این پہلے اسلامی
لشکر و بیج مہاجرین سترتے باقی انصار ہن۔ انہاں کو لوں صرف ڈو گھوٹے
تے اٹھ تلواراں ہن۔ ستر اٹھ سوار ہن تے چھی زرہ پوش۔ باقی مجاہدین
دے ہتھیں ڈنڈے سوٹے تے کھچی دے تنکے ہن۔ اسلامی لشکر بدر بیج
کے ہک پانی دے چشمے تیں قبضہ کر گھدا تے ہک اچھے پاسے دیر لا ڈتا۔
انہاں ساریں دے دل و بیج اسلام دی محبت ٹھاٹھاں مریندی پئی ہئی۔
حضور دی دعا ساڈے پیارے نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم لشکر
دی ترتیب ڈے کے ہک ایمان افروز خطبے نال انہاں دے دل گرما
ڈتے تے اوندے بعد بارگاہ الہی و بیج سر سجدے و بیج سٹ کے
وڈی عاجزی نال دعا منگی :-

”اے رب العالمین ! جے اچ تیبڑے تھوڑے جہیں بندے
مٹ نگے تاں ول قیامت تیں تیبڑا ناں کوئی نہ گھنسی۔“

دُنیا دی تاریخ دی اے پہلی آخری تے انوکھی جنگ ہئی جیندے
و بیج بھرا بھرا دے سامنے آیا کھڑا نا تے پیو پتر دا دشمن ما۔ ما
بھنڑ نیچے کوں قتل کرن واسطے تیار ما۔ تے چاچا بھترے دی جان دا
دشمن ما۔ این جنگ و بیج صرف اسلام دا رشتہ باقی ماتے ڈو جھے سارے
رشتے اچ دے ڈینہہ ختم تھی گئے ہن۔ این جنگ و بیج کافرین دی طرفوں
حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے چاچا حضرت عباس تے جو اترے ابو العاص
حضرت علی دے بھرا عقیل، حضرت ابو عبیدہ دا بابا جراح حضرت

ابو بکر رضی اللہ عنہما پترتے حضرت عمر دے ماما ہووین مسلماناں دے خلاف لڑ دے پئے
ہن۔

آخر ۱۷۔ رمضان المبارک ۲ھ ہجری جمعہ دے ڈینہہ ڈوہیں لشکر ہک
پئے دے سامنے آگئے۔ عام جنگ شروع تھیون توں پہلے عرب دے دستورے
مطابق مبارزت یعنی کلہی کلہی لڑائی تھی۔ کافرین دی فوج دا سالار عتبہ اپنے
بھرا شیبہ تے بھترے ولید نال میدان و بیج آ گیا۔ اسلامی لشکر وچوں حضور
کریم صلی اللہ علیہ وسلم انہاں دے مقابلے تیں حضرت حمزہؓ، حضرت علیؓ تے
حضرت عبیدہ بن حارث کوں میدان و بیج اللہ دانال گھن کے بیج ڈتا۔ حضرت
حمزہؓ، عتبہ کوں قتل کر ڈتا۔ ولید دی حضرت علی دے ہتھوں جہنم بیج
گیا۔ پر شیبہ حضرت عبیدہ کوں زخمی کر ڈتا تے او اے زخم برداشت
نہ کر سیکھے تے شہید تھی گئے۔ حضرت حمزہؓ تے حضرت علیؓ شیبہ کوں دی
قتل کر ڈتا۔ ایندے بعد عام جنگ شروع تھی گئی۔ ڈو نیچے بھرا لوں معاذ تے
معوذؓ ابو جہل کوں قتل کر چھوڑیا۔ قریش دے وڈے وڈے سردار ماریے
نگے۔ امیہ بن خلف دی ماریا گیا۔ کافر بدل تھی گئے تے بھج گئے۔ رب ذوالجلال
اپنے وعدے دے مطابق مسلماناں کوں فتح عطا فرمائی۔ این جنگ و بیج چڑھا
مسلمان شہید تھے۔ ستر کافر ماریے گئے تے ستر کافر قیدی بن گئے۔ قیدیوں
نال ڈاڈھا چنگاں سوک کیتا گیا۔ مالدار قیدیوں کوں جزیہ گھن کے چھوڑ ڈتا گیا تے
غریب قیدیوں کوں اکھیا گیا جو او مسلماناں دے ڈاڈھا بالیں کوں لکھن پڑھن
سکھا ڈیوں۔ انہاں کوں آزاد کر ڈتا ویسی۔

مُسْلِمَانَانِ دِي كَامِيَانِي دِي اَسِيَابُ - !

۱- نصرتِ خداوندی | ایں جنگ وچ مسلماناں دی تعداد کافرین دی تعداد دی تیرانی توں وی گھٹ ہئی، ول دی مسلمان کامیاب تھی گئے۔ اے فتح اللہ تعالیٰ دی نصرت تے امداد دا ہک معجزہ ہئی مسلمان کامیاب تھی گئے کافر ذلیل و خوار تھئے۔ رسول مقبول صلی اللہ علیہ وسلم دی دعا مقبول تھی (الحمد لله)

۲- جذبہ جہاد | مسلماناں دے دل وچ قرآن تے رسول پاک صلی اللہ علیہ وسلم دی تبلیغ دے ذریعے جہاد دی فضیلت ڈھیر اترکیتا تے انہاں رب دے سہارے تیں جنگ وچ بہت تے بہادری دکھاوڻ وچ کوئی کمی نہ چھوٹی۔ انہاں کوں پتہ نا اسان مردلیسوں تاں شہید تھیسوں تے پرج ولیسوں تاں غازی بنڑ ولیسوں۔ انہاں کوں اللہ تعالیٰ دی غیبی امداد تیں یقین ہانے او پڑا اعتماد تھی کے لڑیے۔

۳- قریش مکہ دا اختلاف | قریش مکہ شروع توں ای اختلاف داشکار ہن۔ متبہ جنگ دے خلاف ہا پیر ابو جہل بد بخت جنگ کیتے تل گیا نا۔ ابوسفیان دا قافلہ خیر نال کے آ گیا تے صلح پسند قریش مکہ جنگ دے حق وچ کائے نہ ہن تے قریش دے دل جذبہ جہاد توں خالی ہن۔ او ایسے جنگ کوں ہک ڈنگار تے چئی سمجھدے ہن۔ انہاندے وڈیرے صرف اپنے دڈیے بچاؤن کیتے مدینہ تیں حملہ کرن چہندے ہن۔

۴- فوجی نظم و ضبط | مسلماناں دے لشکر کوں رب العلمین دے پیارے تے آخری نبی دی قیادت تے سالاری نصیب ہئی تے آپ صلی اللہ علیہ وسلم

جنگ دے اصول مدنظر رکھ کے لشکر ترتیب ڈتا۔ کافرین دی فوج دی قیادت ناکارہ ہئی تے اوندے وچ کوئی نظم و ضبط کائے نہ نا۔

۵- مبارزت دی مار | جنگ شروع بھتیون تو پہلے کھی لڑائی وچ کافرین دا سالار ماریا گیا۔ عقبہ تے شبیہ دی موت کافرین دے دل تے وڈا اثرکیتا تے او بددل تھی گئے، تے مسلمان کھی لڑائی دی کامیابی دے بعد وڈے اعتماد تے بھڑے نال میدان جنگ وچ لڑدے رہ گئے۔

۶- لشکرین دا قیام | مسلماناں دا لشکر اچھی جاہ تے نا۔ ایں واسطے او کافرین کوں ڈیکھن وچ ڈھیر نظر آندے ہن۔ کافر جھکی جاہ تے ریڑھتے ہن مسلماناں دے چھوٹے پھوٹے پتھر دی کافرین کوں نقصان پچا ڈیندے ہن رب کریم موسم تبدیل کر کے کافرین واسطے مصیبت پیدا کر ڈتی۔ مینہ دی وجہ توں کافرین دی جاہ تے جھک وچ پانی آ گیا تے او گپن وچ پھنس گئے مسلماناں کیتے مینہ فائدہ مند ثابت تھیا جیرھا دیہ کے تلے بگا گیا تے انہاں دی جاہ کوں پکا کر گیا۔ مسلماناں اپنے قلبی سکون تے جذبہ جہاد دی وجہ توں رات آرام تے سکون نال گزارا پر کافر ساری رات افراتفری تے بے چینی داشکار رہ گئے۔ آرام نہ کر سکیے تے جنگ وچ تھکاوٹ تے ندر انہاں کوں سست بنا ڈتا۔ نندر دے غلبے دی وجہ توں او جلدی درک بھیج نہ کر سگدے ہن۔ مسلمان جنت دے مہمان بنڑن واسطے جان دی پروا نہ کریندے ہوئیں جنگ کوں نعمت سمجھی و دے ہن۔ کافرین تیں جنگ دا خالی بھوت سوار نا تے جنگ دا ڈر دی انہاں دی شکست دا ہک اہم سبب بن گیا۔

مُسْلِمَانِ دِی کَامِیَابِ دے اَسْبَابُ - !

۱۔ نصرتِ خداوندی | اس جنگ و پرح مسلمان دے تعداد کافرین دے

تعداد دے ترسانی توں وی گھٹ ہی، دل دے مسلمان کامیاب مہی گئے۔ اے فتح اللہ تعالیٰ دے نصرت تے امداد دا ہک معجزہ ہی مسلمان کامیاب مہی گئے کافر ذلیل و خوار مہی۔ رسول مقبول صلی اللہ علیہ وسلم دے دعا مقبول مہی (الحمد للہ)

۲۔ جذبہ جہاد | مسلمان دے دل و پرح قرآن تے رسول پاک صلی اللہ

علیہ وسلم دے تبلیغ دے ذریعے جہاد دے فضیلت ڈھیر اترکیتا تے انہاں رب دے سہارے تیں جنگ و پرح بہت تے بہادری ڈکھاوٹ و پرح کوئی کمی نہ چھوڑی۔ انہاں کوں پتہ نا اسان مردلیوں تاں شہید مہیوں تے پرح و لیسوں تاں غازی بشر و لیسوں۔ انہاں کوں اللہ تعالیٰ دے غیبی امداد تے یقین ہائے او پڑا اعتماد مہی کے لڑیے۔

۳۔ قریش مکہ دا اختلاف | قریش مکہ شروع توں ای اختلاف

دا شکار ہن۔ متبہ جنگ دے خلاف ہا پیر ابو جہل بد بخت جنگ کیتے تل گیا نا۔ ابوسفیان دا قافلہ خیر نال گئے آ گیا تے صلح پسند قریش مکہ جنگ دے حق و پرح کائے نہ ہن تے قریش دے دل جذبہ جہاد توں خالی ہن۔ او ایسے جنگ کوں ہک ونگار تے چئی سمجھدے ہن۔ انہاندے وڈیرے صرف اپنے وڈیے بچا وٹ کیتے مدینہ تیں حملہ کرن چہندے ہن۔

۴۔ فوجی نظم و ضبط | مسلمان دے لشکر کوں رب العالمین دے

پیارے تے آخری نبی دے قیادت تے سالاری نصیب ہی تے آپ صلی اللہ علیہ وسلم

جنگ دے اصول دے نظر رکھ کے لشکر ترتیب ڈتا۔ کافرین دے فوج دے قیادت نا کارہ ہئی تے اوندے وچ کوئی نظم و ضبط کائے نہ نا۔

۵۔ مبارزت دے مارا | جنگ شروع مہیوں توں پہلے کھی لڑائی و پرح کافرین

دا سالار ماریا گیا۔ متبہ تے شیبہ دے موت کافرین دے دل تے وڈا اثر کیتا تے او بد دل مہی گئے، تے مسلمان کھی لڑائی دے کامیابی دے بعد وڈے اعتماد تے بھر دے نال میدان جنگ وچ لڑدے رہ گئے۔

۶۔ لشکرین دا قیام | مسلمان دا لشکر اچھی جاہ تے نا۔ اس واسطے او

کافرین کوں ڈیکھن وچ ڈھیر نظر آندے ہن۔ کافر جھکی جاہ تے رڑھتے ہن مسلمان دے چھوٹے چھوٹے پتھر دے کافرین کوں نقصان پکا ڈیندے ہن رب کریم موسم تبدیل کر کے کافرین واسطے مصیبت پیدا کر ڈتی۔ مینہ دے وجہ توں کافرین دے جاہ تے جھک و پرح پانی آ گیا تے او گپٹ و پرح مچس گئے مسلمان کیتے مینہ فائدہ مند ثابت مہیا جیرھا دیہہ کے تلے بگا گیا تے انہاں دے جاہ کوں پکا کر گیا۔ مسلمان اپنے قلبی سکون تے جذبہ جہاد دے وجہ توں رات آرام تے سکون نال گزارے پر کافر ساری رات افراتفری تے بے چینی دا شکار رہ گئے۔ آرام نہ کر سکیے تے جنگ و پرح تھکاوٹ تے ندر انہاں کوں سست بنا ڈتا۔ ندر دے غلبے دے وجہ توں او جلدی دڑک بھی نہ کر سگدے ہن۔ مسلمان جنت دے مہان بشرن واسطے جان دے پروا نہ کریندے ہوئیں جنگ کوں نعمت سمجھدے ہن۔ کافرین تیں جنگ دا خالی جھوت سوار ہائے جنگ دا ڈر دے انہاں دے شکست دا ہک اہم سبب بن گیا۔

جنگ بدر دی اہمیت

۱۔ جنگ بدر دی فتح مسلمانان واسطے تاریخی اہمیت رکھندی ہے اسلام تے گفردی این پہلی جنگ کوں دنیادی تاریخ و بیح و بڈا اچا مقام حاصل ہے۔ این حق دی پہلی فتح تے شاندار کامیابی این جنگ دے بعد کافریں کوں بگال سوچن تیں مجبور کر ڈتا جو مسلمان واقعی بک طاقت ہن تے این جنگ دی فتح اسلام دی ترقی تے کامیابی دی بنیاد ثابت تھی۔

۲۔ این جنگ دے بعد مسلمانان دے حوصلے ودھ گئے انہاں کوں اللہ تعالیٰ دی ذات تے زیادہ پکا یقین تھی گیا جس تے ترے سوتیرھاں مسلمانان کوں بک ہزار کافریں تیں شاندار کامیابی عطا کیتی تے جہاد مسلمانان دا پیرا عمل بن گیا۔

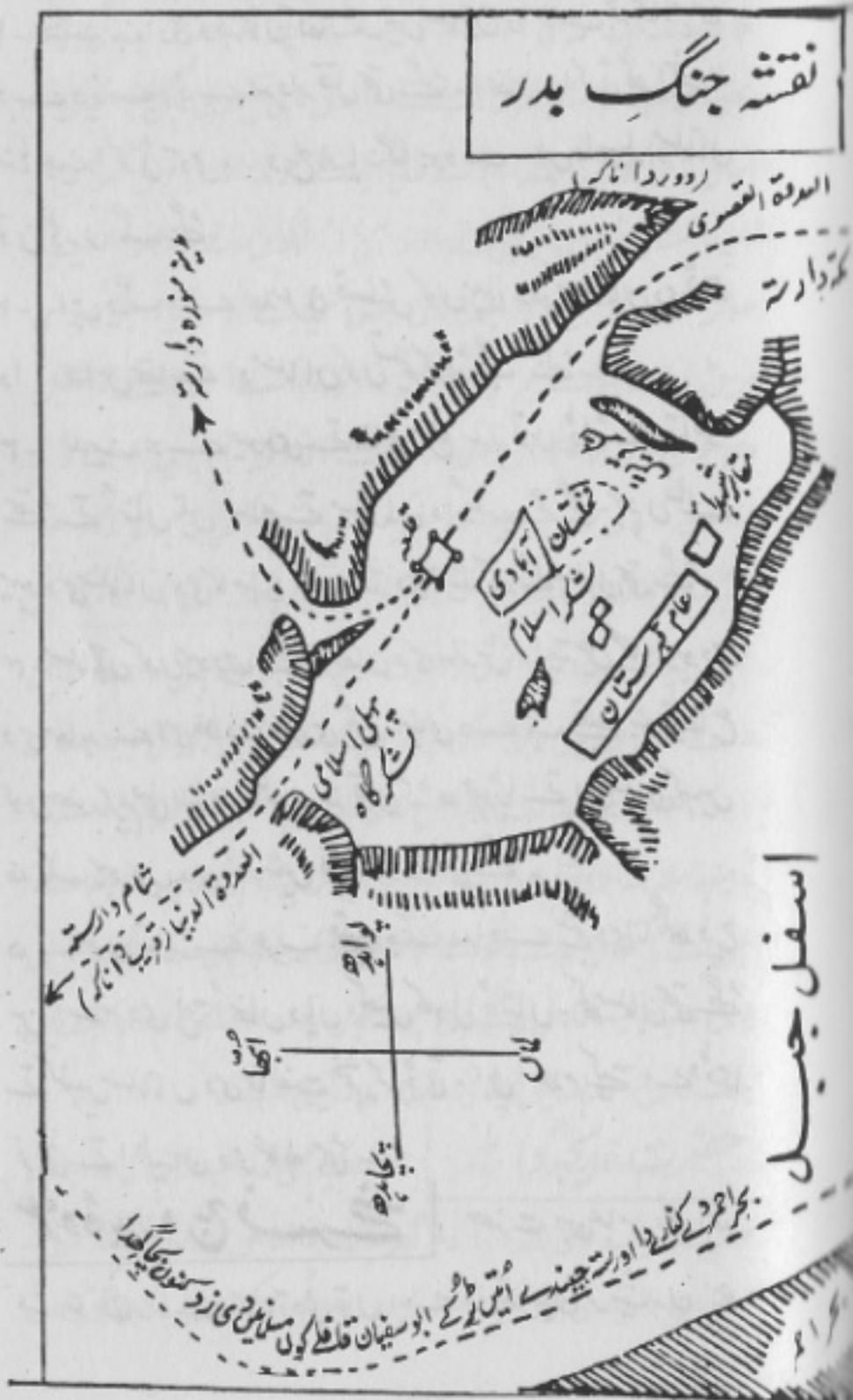
۳۔ این جنگ مسلمانان کوں اے احساس ڈ دایا جے ادا اللہ تے اوندے پیارے رسول دی اطاعت کر لین تاں کامیابی انہاں دا مقدر بن ویسی۔

۴۔ اللہ تعالیٰ بدری صحابہ دا ذکر قرآن مجید پاک و بیح فرما کے انہاں دے درجات بلند کر ڈتے کیوں جو انہاں اللہ تعالیٰ تے اوندے رسول دی سچے دل نال اطاعت تے فرمانبرداری کیتی۔

۵۔ جنگ بدر و بیح کامیابی دی وجہ توں اسلام دی اشاعت دیاں بہوں رکاوٹاں دور تھی گیاں تے کافریں دے حوصلے مک گئے۔

۶۔ جنگ بدر دی فتح دی وجہ توں ہن کوئی آدمی جرأت نال ظاہر ظہور حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے متعلق کوئی گھٹ ودھ بگاھ نہ کر سگدا نا۔

نقشہ جنگ بدر

جنگ بدر دے نتیجے

- ۱۔ جنگ بدر دی وجہ توں کفار مکہ میں مسلمانیں دا رعب جم گیا انہاں دے دڈے دڈے سردار قتل تھی گئے۔ اُنھاں دا کوئی گھرانجھا نہ بنا جیندا کوئی آدمی بدر وچ ماریا نہ گیا ہووے۔ ہن واسطے او مسلماناں توں ڈرن لگ گئے۔
  - ۲۔ ایں جنگ دے بعد عربی قبیلئیں کوں پہلی دفعہ مسلماناں دی قوت دا احساس تھیاتے او مسلماناں کوں تسلیم کرن لگ گئے۔
  - ۳۔ مدینہ دے یہودی تے منافق فوج بدر توں ڈاڑھے متاثر تھئے تے انہاں تیں اسلام تے مسلماناں دا رعب جم گیا۔ بہوں سارے یہودی مسلماناں دی کامیابی کوں اللہ دی تائید سمجھ کے مسلمان تھی گئے۔
  - ۴۔ مسلماناں کوں یہودیں تے منافقاں دی سازش دا پتہ چل گیا۔ یہودیں دی معاہدے دی خلافت ورزی تیں انہاں دے بک قبیلے بنو قینقاع کوں حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم مدینہ توں کڈھ چھوڑیا تے ایں مسلمان کہیں حد تک یہودیں دی سازشیں توں محفوظ تھی گئے۔
  - ۵۔ بہوں سارے عرب قبیلے جنگ بدر دے نتیجے دی تانگھ وچ بن اسلام دی فوج اُنھاں دیاں اکھیں کھول ڈتیاں۔ کجھ مسلمان تھی گئے تے کنہیں مسلماناں دی مخالفت ختم کر ڈتی۔ اہل اسلام کیتے اے دڈی خوشی تے اطمینان دی بگاڑ ہوئی۔
- عزوة بدر وچ فرشتے** حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ بنو غفار دے بک آدمی توں اے واقعہ بیان کریندن جو

او آبدے جو "میں تے میڈا سوتر جنگ بدر دے ڈینہہ بک اچھی جاہ تے ایں لڑائی دا تماشا ڈیہدے پئے اے جو کیندی جیت تھیندی ہے۔ اسان مشرک اے تے ساکوں مال غنیمت لٹن دا خیال نا۔ اسان ڈٹھا جو بک بدلہ ساڈے نال آہیا تے اوندے دچوں گھوڑیں دی ٹاپ سٹائی ڈیہی پئی ہی تے اواز آئی "اگوں تے ودھو! میڈا سوتر تاں ڈر گیا۔ اذکوں مان بول تھیاتے ادر گیا۔ میں رومی مرٹ دے نیڑے ہم پرینج کیم" او آہدے "شاید اے فرشتیں دی فوج ہی جو مسلماناں دی مدد واسطے آئی ہی" ایویں ابو داؤد الماؤنی کہدن جو "میں جیرھے مشرک دا بیچھا کریندا ہم اڈا ادر میڈے وار توں پہلے تن توں جدا تھی ویندا مار تے ابو امامہ بن سہل اپنے بابے میں توں روایت کریندن جو مسلماناں دے تلواریں دے سا فریں تیں پچھن توں پہلے انہاں دے سر اٹھ تھی ویندے ہن حضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما کہدن جو بدر دے ڈینہہ ملائکہ دی نشانی اے ہی جو انہاں چٹے پٹکے پڑھے ہونے ہن تے اُنھاں دے ٹرے پچھوں لڑکدے ہن تے جنگ حنین وچ انہاں دے لال پٹکے ہن پر انہاں بدر دے علاوہ کہیں جنگ وچ تلوار نیش چلائی البتہ مدد کیتی ہے اہل اسلام

حضرت خدیجہ دارا حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی صاحبزادی حضرت زینب رضی اللہ عنہا دا گھر والا ابو العاص بدر دی جنگ وچ مسلماناں دا قیدی بن گیا۔ مکہ والیں اپنے سیکے سویریں کوں تھپڑاؤن

کہتے کاروائی شروع کیتی تاں حضرت زینب رضی اللہ عنہا وی کچھ مال روانہ
 کیتا۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں اول مال و بیج اوار نظر آیا جیہڑا
 حضرت خدیجہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا اپنی صاحبزادی حضرت زینب رضی اللہ
 عنہا ابوالعاص کوں نکاح ویلے ڈتا ہا۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم اے
 بار ڈیکھ کے مسلماناں کوں فرمایا۔ "زینب رضی اللہ عنہا دی خاطر اوندے گھر والے
 کوں چھوڑ ڈیووتے اوند امار وی والپن کر ڈیو۔ سارے مسلمان
 راضی تھی گئے۔ ابوالعاص کوں رہا کیتا گیا تے اوں کے بیج کے
 حضرت زینب کوں مدینے روانہ کر ڈتا۔ آخر کچھ عرصہ دے بعد
 ابوالعاص وی مسلمان تھی گیا۔

ابورافع یہودی | ابورافع یہودی ہائے اسلام دادشمن ہا حضور کریم صلی اللہ
 علیہ وسلم دے خلافت سازشاں کریندارہ ویندانا تے انہاں کوں نقصان پچاؤن
 دیاں تجویزاں سوچیندارہ ویندانا ہا۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم اللہ تعالیٰ دے فرمان
 دے مطابق ایندے قتل دا حکم ڈتا۔ حضرت عبداللہ بن عقبہ کہیں نہ کہیں طریقیں
 اوندے محل میں پہنچ گیا تے پکریں دے اہڑ دے ذریعے محل وچ وڑ
 گیا۔ دل اندھارا بھینوٹن میں اوندے کوٹھے میں پہنچ گیا۔ جس ویلے اوندے
 گھر والے سم گئے تاں انھاں اے معلوم کرن واسطے اوندکوں آواز ڈتی اوں
 جواب ڈتا تاں انہاں اوں آواز والی جا تے تلوار دا وار کیتا جیندے
 نال اوں زخمی تھی کے دھاڑ دھاڑ شروع کر ڈتی حضرت عبداللہ ہا سے
 تھی گئے۔ تھوڑی دیر بعد انہاں اکھیا ابورافع توں کیوں رڑدا پیا ہون
 اوں جواب ڈتا کہیں آدمی میوں تلوار ماری ہا۔ اوندی آواز میں حضرت عبداللہ

رضی اللہ عنہ، کئی وار کر ڈتے۔ آخر اوندے ڈھڈھ وچ تلوار پور ڈتی۔
 حضرت عبداللہ ہا تک جا تیں تک گئے تے بہک دروازے وچوں نکل
 کے اندھارے وچ ٹپا ماریا۔ انہاں دی جنگھ بھج گئی۔ انہاں کپڑا ویڑھیا
 تے این ترسلی واسطے پیٹھے رہیے جو کیا ابورافع مر گئے یا نہ۔ فجر کوں
 ابورافع دی موت دا اعلان تھیاتے حضرت عبداللہ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم
 دی خدمت وچ حاضر تھیا۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم انہاں دی جنگھ میں
 ہتھ مبارک پھیریا تے اوٹھیک تھی گئی۔ سبحان اللہ !!

جنگ احد

جنگ بدر دے بعد مسلماناں سکھ دا ساہ گھداتے اسلام پھیلن پھیلن لگ پیا تے آس پاس دے قبیلے وی اسلام دے پاسے آنوں لگ پئے مسلماناں کون رب تعالیٰ دی طرفوں امن تے سکون دی زندگی نصیب تھی گئی تے او دین اسلام دی تبلیغ واسطے ڈینہہ رات کم کرن لگ گئے پر کافریں دی گوہ انگاریں لے آگئی او جنگ بدر دا بدلہ گھنن واسطے نہ صرف بے چین ہن بلکہ انھاں پورا سال مسلماناں تیں حملہ کرن واسطے پوری تیاری کیتی تے جنگ بدر دے یک سال بعد او ول مدینہ تیں حملہ کرن ٹر پئے تے مدینہ دے نیڑے احد پہاڑ دے نال وچ کے دیرے لاڈتے۔ ہن واسطے ایں جنگ کول غزوہ احد یعنی جنگ احد دے ناں نال یاد کیتا دیندے۔ ہر او جنگ جیندے و بھج اللہ تعالیٰ دے پیارے نبی خود شرکت کیتی ہووے اذکون غزوہ آہن تے جیندے و بھج آپ بذات خود شریک نہ تھے ہووین تاں اذکون جنگ یا سر یہ آہن۔ غزوہ احد دے ظاہری اسباب اے ہن:

غزوہ احد دے اسباب

۱۔ بدر دا انتقام | جنگ بدر و بھج قریش دے وڈے وڈے سردار ماریے گئے۔ مکہ دے کافریں کول ایں گالھ دا ڈاڈھارنج ہا

ہا۔ خاص طور تیں ابوسفیان قسم کھا کے اعلان کیتا جے تیں میں بدر دا بدلہ نہ گھنساں او تیں میں غسل نہ کریساں۔ کافر مسلماناں دے خلاف جنگی تیاریاں و بھج لگ گئے۔ او انتقام دی بجاہ و بھج مڑ دے بھج پئے ہن۔ جے انہاں ڈیہاں کہیں قبیلے دا ہک بندہ ای ماریا و بھجے ہا تے اوندے انتقام کیتے کئی سال جنگ لڑ دے ہن۔ بدر و بھج تاں انہاں دے ستر آدمی جہنم بھج گئے ہن۔ انہاں مسلماناں کولوں بدلہ گھنن کیتے پورا سال تیاری کیتی۔ ابوسفیان انہاں دا اگواں ہا تے عکرمہ بن ابوجہل انہاں دا سالار ہا۔ مردیں دا حوصلہ و دھاوٹ کیتے ترسیتیں وی نال ہن۔ ہندہ انہاں وچوں مشہور ہے۔

۲۔ تجارتی رستے دا خطرہ | جنگ بدر دے بعد مکہ دے کافریں کول اے احساس تھی گیا جو مسلمان ہک قوت بن گین تے او کہیں ویلے ای انہاں دا شام والا تجارتی رستہ بند کر سگدن۔ اپنی معاشی تے تجارتی تباہی دے خطرے کول سامنے رکھ کیں کافریں اے ضروری سمجھیا جو مسلماناں تیں حملہ کر کے انہاں کول ختم کر ڈتا و بھجے۔ ہن سانگے مدینہ تیں حملہ کرن ٹر پئے۔

غزوہ احد دا حال

مکہ دے کافریں سارے سال دی تجارت دا نفع جنگی تیاری تیں خرچ کر کے اپنے آپ کول مضبوط بناون دی کوشش کیتی۔ بدر دی جنگ دے ہک سال بعد ابوسفیان ترسے پزار کافریں دا لشکر گھن کے مدینہ تیں حملہ کرن کیتے

ٹرپیا۔ ایڈوں حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کو اپنے چاچا حضرت عباسؓ سے
ذریعے قریش سے حملے دی خبر مل گئی۔ آپؐ دی خواہش ہی جو مدینے سے
اندر رہ کے دفاعی جنگ لڑی و بچے۔ پر صحابہؓ کوں بدر دی فتح دا غرور ہائے
انہاں کھلے میدان وچ جنگ کوں بہتر سمجھا۔ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے فرمان
تیں ہک ہزار مسلمان جنگ واسطے تیار تھی گئے۔ انہاں وچوں ترے سو آدمی
منافقان دے سردار عبداللہ بن ابی دے آدمی ہن۔ جین ویلے اسے
لشکر کافرین دے مقابلے کیے مدینہ توں نکھتا تاں عبداللہ بن ابی دے
ترے سو آدمی قریش نال کیتی ہوئی سازش دے تحت غداری کر کے
واپس مدینے آئے تے مسلمان صرف ست سو باقی رہ گئے۔

مسلماناں دا لشکر حضور صلی اللہ علیہ وسلم دی قیادت وچ اُحد پہاڑ
دے نیڑے کافرین دے لشکر دے سامنے آ گیا۔ اللہ تعالیٰ دے
پیارے نبیؐ اسلامی لشکر کوں ترتیب ڈتاتے پنہاں مسلمان تیر انداز
اُحد پہاڑ دے ہک درے تیں پہرہ دار پہلھا ڈتے تاں جو دشمن
پچھوں حملہ نہ کر سکے۔ مسلماناں تے کافرین دے درمیان وڈی خونریز
جنگ تھی۔ مسلماناں کافرین کوں ڈر کا ڈتا۔ ہن دوران درے والے
پنہاں تیر انداز حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا فرمان بھل کے اپنی فتح سمجھ کے
کافرین دا مال غنیمت لٹن ٹر پئے۔ خالد بن ولید جیہڑے اچن مسلمان
نہ تھے ہن۔ این موقعے توں فائدہ اٹھا کے ہوں درے کولوں مسلماناں
تیں پچھلے پاسوں حملہ کر ڈتا۔ مسلماناں کوں این حملے دا خواب خیال نہ آیا۔
(کیوں جو انہیں دے خیال وچ درہ محفوظ ہائے اتھاں پنہاں تیر انداز

پہلھا ڈتے گئے ہن) اچن چیت این مصیبت مسلماناں کوں پریشان کیا
تے مسلماناں دا ڈھیر سارا نقصان تھیا تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں اُحد پہاڑ
دی ہک اچی جاہ تے پناہ لگن تریں پئے گئی۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے ہک
پیارے صحابی حضرت مصعب بن عمیرؓ جنہاں دی شکل آپ صلی اللہ علیہ وسلم نال
ملدی ہی۔ این حملے وچ شہید تھی گئے تے مسلماناں وچ نعوذ باللہ حضور کریم
صلی اللہ علیہ وسلم دی شہادت دی غلط خبر پھیل گئی۔ مسلمان بے دل تھی گئے۔ آخر
مسلماناں پہاڑ توں حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے فرمان تیں اللہ اکبر دا زوراً
نورہ مار کے حضور صلی اللہ علیہ وسلم دے زندہ حیات ہووٹن دا اعلان کیا
تے مسلمان سنبھل گئے تے کافرین تیں ول حملہ کر ڈتا۔ ابوسفیان مسلماناں کوں
کافی سارا نقصان پچھا وٹن کوں اپنی فتح سمجھیا تے اپنی فوج کوں پچھوں تیں
ولن دا حکم ڈتس مسلماناں انہاں دا پیچھا کیا پر کافر انہاں دی زد توں باہر
نکل گئے ہن۔

این جنگ وچ مسلماناں دا ڈھیر نقصان تھیا۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ
وسلم دے ڈنڈ مبارک شہید تھے تے انہاں دی حفاظت وچ آپ صلی اللہ
علیہ وسلم دے چھی پیارے صحابی شہید تھے۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے
چاچا حضرت حمزہؓ این جنگ وچ شہید تھے تے ہندہ انہاں دا زیر کڈھ
کے کھادا۔ آپ شہیدین کوں دفن کرن دے بعد مدینے واپس آئے۔
ستر مسلمان این جنگ وچ شہید تھے۔ مسلماناں دی تھوڑی جہیں پڑھی
نال مسلماناں دی فتح دا رنگ خم تھی گیا تے چھیکڑ وچ کافرین دے
بھج و بچن تیں او وی فتح دے دعویٰ دے تھی سکے۔ البتہ انہاں این دفعہ

نقشہ جنگ احد

مسلماناں کوں ڈھیر سارا نقصان پچا کے بدر دی جنگ دا بدلہ گھن گھدا۔

مسلماناں دے نقصان دے اسباب

- ۱- جنگ احد وچ مسلماناں دے نقصان دے اسباب اے ہن۔
  - ۱- حضور کریم اے جنگ مدینہ دے اندر رہ کے حفاظتی جنگ لڑن چہند ہن پر صحابہ کھلی جنگ تیں ضد کرتے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی نافرمانی دا مزہ چکھیا۔
  - ۲- احد دے درے تیں پنجواہ تیر انداز مسلمان غفلت دا شکار تھی گئے تے حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا فرمان بھل کے عارضی فتح دی خوشی وچ مال غنیمت لٹن درک پئے تے اے نافرمانی مسلماناں کوں ڈھیر نقصان پچایا۔
  - ۳- حضرت حمزہ رضی اللہ عنہ حضرت مصعب بن عمیر رضی اللہ عنہ دی شہادت تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی شہادت دی غلط خبر مسلماناں کوں بد دل کر ڈتا۔
  - ۴- عبداللہ بن ابی اسپے ترے سو منافق سپاہیں کوں رستے وچوں مدینہ واپس گھن گیا۔ جیندی وجہ تے مسلماناں دے لشکر تے ظاہری طور تیں تعداد وچ کمی دا احساس تھیا۔
  - ۵- مسلماناں وچ بدر دی فتح دی وجہ توں کجھ غرور آ گیا تے انہاں کوں کافریں تیں کوئی تک نہ پوندی ہئی تے انہاں وچ بدر دی جنگ والا جذبہ وی کوئے نہ یا۔ اللہ تعالیٰ انہاں کوں فخر تے ناز دی سزا ڈتی تے انہاں ڈینہاں وچ شراب دی حرمت دا حکم وی آ گیا۔

غزوة احد انتیجہ

اِس جنگ داکوئی فیصلہ کن تے خاص نتیجہ نہ نکھتا۔ کافر اپنی جاہ تیغوش بن جو اس مسلمان کو ڈھیر سارا نقصان ڈتے تے مسلمان اپنے دل کوں اِس تسلی ڈیندے بن جو اس کافرین کوں دُر کا چھوڑیے تے انہاں دِامینے دا حملہ ناکام تھی گئے۔ اِس جنگ بوج مشر مسلمان شہید تھے تے تیرتری کافر ماریے گئے۔ مسلمان کافرین تے پوری فتح نہ حاصل کر سیکے تے کافرین دِامینہ تیں قبضہ کرن دا خواب پورا نہ تھیا تے کوئی مسلمان انہاں دا قیدی نہ بن سگیا۔ آخر وچ مسلماناں کافرین دا پھپھا کر کے آپ کوں شکست دے ناں توں بچا گھدا۔ مسلماناں کوں اللہ تعالیٰ نے پیارے رسول صلی اللہ علیہ وسلم دی ہک نافرمانی تے بھل دے بدلے ڈھیر سارا نقصان تھیا تے کافرین تیں بدر دی جنگ دالارعب ختم تھی گیا۔ مسلماناں حضور صلی اللہ علیہ وسلم دی حفاظت وچ اپڑیاں جاناں قربان کر کے اے ثابت کر ڈتا جو او رب دے محبوب تے رحمت اللعالمین صلی اللہ علیہ وسلم دے شیدائی تے جاں نثار ہن۔

اِس جنگ دی وجہ توں منافق یہودی ول سرپٹ آئے تے انہاں دے حوصلے ودھ گئے۔ قبیلہ بنو نصیر دے یہودی مسلماناں نال الجھ پیٹے تے مسلماناں انہاں کوں شکست ڈے کے مدینے وچوں کڈھ ڈتا۔

حضرت حمزہؓ دی شہادت حضرت ابو جعفرؓ بیان کریندن جو

جنگ احد وچ حضرت مصعب بن عمیرؓ دی شہادت دے بعد حضرت حمزہ رضی اللہ عنہ نے اپنا جھنڈا حضرت علی کرم اللہ وجہہ دے ہتھ وچ ڈے

کے دشمن تیں بھر لوہر حملہ کیتا تے انہاں کافراں دے علمبردار الطاہة بن عبد شرجین بن ہاشم کوں قتل کر ڈتا۔ دل انہاں ابو نیار سبع بن عبدالعزیٰ کوں جہنم پچایا جبیر بن مطعم دا ہک وحشی غلام آہدے جو حضرت حمزہؓ دی تلوار اوں ویلے ایویں چلدی پئی ہی جیویں بجلی ہو دے پرمیں ہک موقع تارکے اپنے بھالے دا دار انہاں تیں کر ڈتا، او سخت زخمی تھی کے میڈو آؤن لگے ول زمین تیں ڈھٹے پئے۔ جیں ویلے میکوں یقین تھی گیا جو انہاں دا دم نکل گئے میں لڑائی دے میدان توں نکل آیم۔ کیوں جو میڈا بیا کوئی مقصد نہ نا۔

جیں ویلے حضرت حمزہ رضی اللہ عنہ دی شہادت دی خبر ابو سفیان دی گھر والی ہنیدہ کوں ملی تاں اوں میدان وچ آ کے حضرت حمزہؓ دی میت دی بے حرمتی کیتی۔ انہاں داناں کڈھ کے نہ صرف پچھیا بلکہ کجھ کھا دی گئی تے انہاں دے نک تے کن کپ کے انہاندا ہار بنا کے گل وچ پاکے پئی۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم جیں ویلے اپنے چاچا دی میت دا حال ڈھٹھا تے ڈاڈھے موندھے تھے تے فرمایا میں ایندا بدلہ گھنناں پرہوں ویلے دجی نازل تھیون تیں آپ صبر کوں ترجیح ڈتی۔

ابی بن خلف | ابن شہاب الزہری کوں ہک روایت ہے جو جنگ

احد وچ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دی کوڑی شہادت تے مسلماناں دی شکست دی آواز دے بعد سب توں پہلے بنو سلم دے کعب بن مالک حضور صلی اللہ علیہ وسلم کوں انہاندا پچکارا کہیں توں سچاٹ کے مسلماناں کوں رب دے محبوب دی حیاتی دی خبر سٹائی آپ صلی اللہ علیہ وسلم احد دے درے دو روانہ تھے تاں حضرت علیؓ ابن ابی طالب، حضرت ابو بکرؓ ابنی تحائف، حضرت عمرؓ ابن خطاب، حضرت طلحہؓ بن عبد اللہ، حضرت

زبیر بن عوام نے حارث بن العسہ انہاں سے نال تھی پٹے جین ویلھے اے سب درے
تیں بچ گئے تاں ابی بن خلف ندرہ مار کے آکھیا کتھاں ہے محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) جے
اج او میڈے کو لوں پک گیا تاں میں بلاک تھی دسجاں۔ جین ویلے او حضور کریم صلی اللہ
علیہ وسلم دے نیڑے آیا تاں آپ صلی اللہ علیہ وسلم اُونکوں چھک کے اپنا بھالہ ماریا
جیہڑا اوندی گردن تیں لگاتے اوزخمی تھی گیا تے ایں زخم توں اوندی موت
واقع تھی گئی۔

بک روایت دے مطابق حضرت عبدالرحمن بن عوف آہن جو ابی بن خلف
جین ویلے حضور صلی اللہ علیہ وسلم کوں ملے ہا، آکھے ہا جو نعوذ باللہ میں تہاکوں
قتل کر لیاں۔ بک دفعہ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم جواب ویج فرمایا جو انشاء اللہ
میں تیکوں قتل کر لیاں۔ پس آپ صلی اللہ علیہ وسلم دے بھلے توں زخمی تھیوں طے
بعد اُونکوں آپ صلی اللہ علیہ وسلم دا قول یاد آگیا تے اُونکوں وہم پے گیا جو ہن
میں نیں پک بگدا۔ اُونکوں اپنی سنگت یقین پڑوایا جو تیڈی گردن تے بھالے
دا معمولی زخم ہے۔ پر اوں آکھیا۔ انہاں میکوں مکے ویج آکھ ڈتا ہا جو میں
تیکوں قتل کر لیاں۔ انہاں دی گال کیوں کوڑی تھی سبگی ۶۔ پس او
ہیں غم ویج مر گیا تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی پیش گوئی سچی ثابت تھی۔

حضرت حنظلہ دی شہادت حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے ایں
جاں نثار صحابی دا احد ویج ابوسفیان نال مقابلہ تھیا ابوسفیان انہاں دے
قبضے ویج آگیا ہا۔ پر شداد بن الاسود موقع پاکے کنتہ پھپھو انہاں تیں
وار کر کے انہاں کوں شہید کر ڈتا۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم صحابہ کرام
فرمایا تہا ڈے سنگی کوں ملائکہ غسل ڈیندے ہین۔ ایندے گھر دالیاں

توں پھپھو جو کیا معاملہ ہے۔ پتہ لگا جو آپ گھر ویج جنابت توں فارغ
تھے تاں جہاد دا اعلان سُن کے پر ہاری ٹر پئے۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ
وسلم فرمایا پس ایں سانگے ملائکہ انہاں کوں غسل ڈتے۔ سبحان اللہ!!

قرمان دی خودکشی جنگ احد ویج مہاجرین تے انصار توں
علاوہ بک باہر دا آدمی دی وڈی دلیری نال لڑ دا ودا نا۔ صحابہ کرام
جنگ دے بعد اوندی وڈی تعریف کیتی۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے
سامنے اوندی ذکر کیا تاں قرمان تھیا اوتاں دوزخی ہے صحابہ کرام حیران
ہن جو اوں جنگ احد ویج اٹھ نوں مشرک قتل کیتن تے اُونکوں آپ
صلی اللہ علیہ وسلم دوزخی فرما ڈتے، اُونکوں ڈھیر سارے زخم ہن۔ لوک
اُونکوں ہنی ظفر دے مکان تیں چانگے تے کجھ مسلماناں اوندی لڑائی
تے بہادری دی تعریف کیتی تاں اوں جواب ڈتا جو میں اسلام دی
خاطر نیں اپنی قومی بہادری قائم رکھن کیتے جنگ ویج حقیقت گھدے۔ جے لے
بھال نہ ہووے ہا تاں میں جنگ ویج شریک نہ تھیواں ہا۔ آہن جیہ
ویلے اوزخاں دی وجہ توں ڈاڈھا ڈکھی تھیا تاں اوں اپنے تیر نال
اڑیاں نبضناں کٹ چھوڑیاں تے خودکشی کر کے حرام موت مر گیا۔ آپ
صلی اللہ علیہ وسلم دا فرمان پورا تھیا۔

غزوہ بدر جنگ احد دے بعد ۲ ویج غزوہ بدر
تے عزوہ بنو مصطلق دے واقعات پیش آئے۔ رب العالمین اپنے محبوب
صلی اللہ علیہ وسلم کوں کامیابی عطا فرمائی۔ غزوہ بنو مصطلق دی فتح دے بعد اسلامی لشکر
دا بک جاہ تیں پڑا تھیا۔ حضرت اماں عائشہ دا ہار گم تھی گیا۔ لشکر دی دانگی

روح دیر تھی گئی تے دیگر دی ناز دے قضا بھتیوں دا خطرہ ہا۔ رب کریم تیمم دا حکم نازل فرمایا تے مسلماناں کو سہولت مل گئی۔

بہتان دا واقعہ شعبان ۱۰ھ کوں جین ویلے حضور صلی اللہ علیہ وسلم غزوہ بنو مصطلق دے بعد مدینہ واپس آندے پئے ہن تاں قافلے رستے دینج بہت جاہ تیں پڑا کیتا۔ اس اڈی اماں حضرت عائشہؓ کوں ضروری حاجت واسطے باہر دچھنا پئے گیا۔ اماں عائشہؓ سین دی ڈولی چانوٹ والیں کوں اے پتہ نہ لگا جو اماں سین دینج کائے نی۔ کیوں جو آپ دا وزن زیادہ نہ ہا۔

قافلہ روانہ تھی پیا۔ حضرت عائشہؓ واپس آکے قافلے والی جاہ توں بہت پاسے تھی کے اللہ دانان گھنکے بہہ گئی۔ بہت بڈھڑا صحابی حضرت صفوان بن معطل جو آخر دینج قافلے دی جاہ دی ڈیکھ بجال کریندا ہا۔ جو کہیں دی کئی شے رہ نہ گئی ہووے۔ بہت پاسے حضرت عائشہؓ رضی اللہ عنہا کوں ڈیکھ کے انا للہ پڑھیا تے انہا کو اپنے اٹھ تیں سوار کر کے قافلے تیں پہنچ گئے۔ مسلماناں دا دشمن ٹولہ خاص طور تیں عبداللہ بن ابی اسود دینج رہندا ہا جو حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم یا انہاں دے گھر والیں دینج کوئی اینجی گال نظر آوے جو انہاں دی بدنامی دا باعث بھتوے۔ اوں بد بخت کوں این واقعے نال حضرت عائشہؓ رضی اللہ عنہا تیں لعوب اللہ بہتان تراشی دا موقع مل گیا تے اوں این واقعے کوں اینجھا سالہ لاکے ہوا ڈتی جو کجھ خاص صحابی ویس بشری تقاضے دے تحت این بہتان کوں بیج سمجھ گھدا۔

سارے بیچے دینج بہتان دا واقعہ مشہور تھی تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عائشہؓ نال کجھ سرد مہری نال پیش آون لگ پئے۔ آخر حضرت

عائشہؓ کوں وی این بہتان دا پتہ لگاتے انہاں کوں حضور کریم دے روئے دی تبدیلی دی محسوس تھی تاں انہاں آپ صلی اللہ علیہ وسلم کوں اجازت گھن کے اپنے بابا حضرت ابوبکرؓ دے گھر قیام ان کیتا تے رب کریم دے اگوں توبہ استغفار کر کے آہ و زاری کیتی۔

حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی واقعے دی تحقیق کیتی۔ حضرت اسامہ بن زید رضی اللہ عنہ تے حضرت عائشہؓ دی کنیز حضرت بریرہ رضی اللہ عنہا حضرت عائشہؓ رضی اللہ عنہا دی صفائی بیان کیتی۔

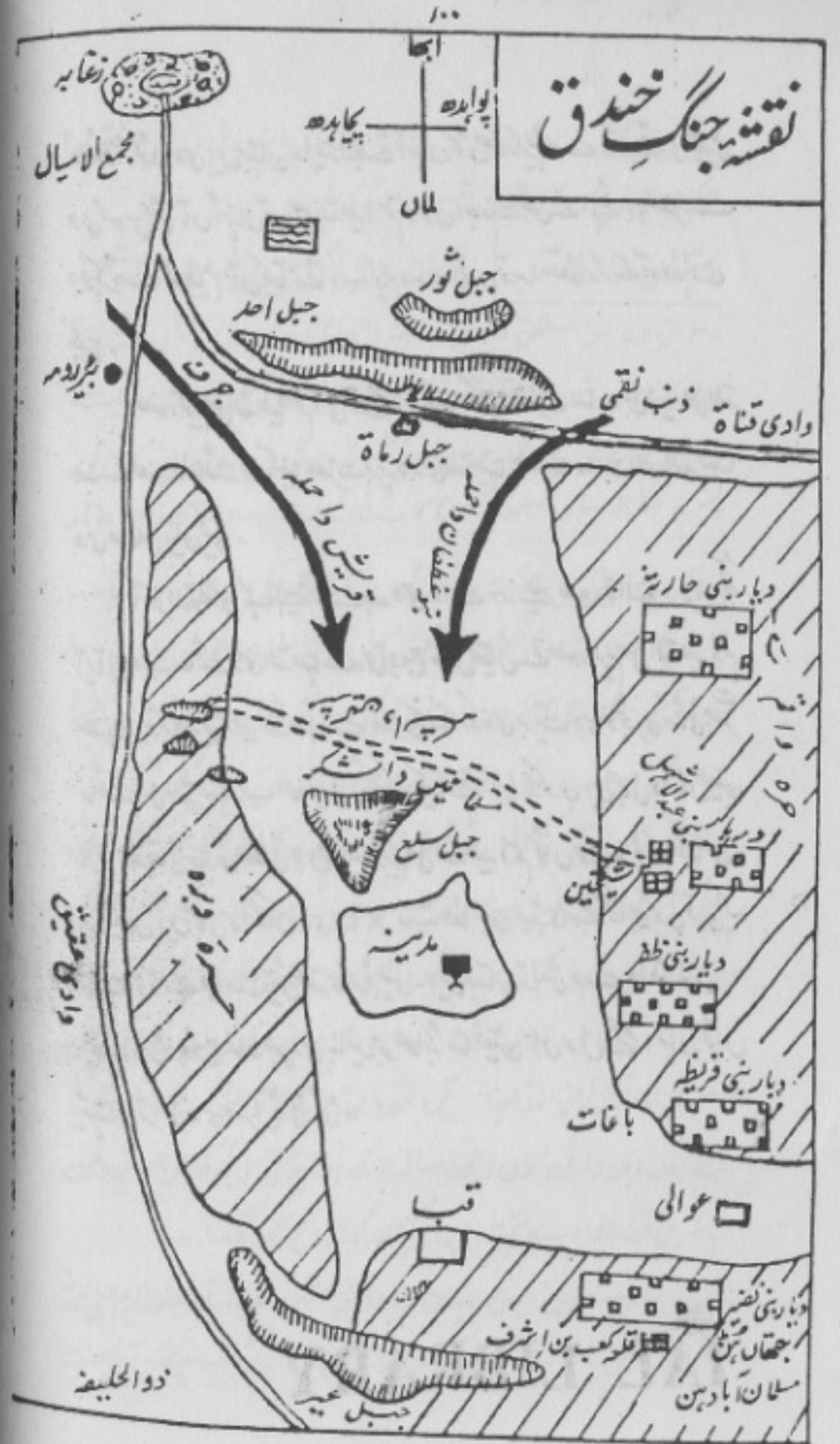
آخر اللہ تعالیٰ بہت مہینے دے بعد وحی دے ذریعے سورۃ النور دیاں کجھ آیات حضرت عائشہؓ رضی اللہ عنہا دے حق و بیح نازل تھیاں تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ دے گھر بیچ کے اوندی بریت دی جو شجرہ سنائی حضرت عائشہؓ رضی اللہ عنہا رب العالمین دا شکر ادا کیتا تے فرمایا میکوں این گال داتاں لیتیں ہا جو اللہ تعالیٰ میڈی صفائی دینج حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں خواب بڈکھا ڈیسی۔ پر میکوں این گال دا گمان وی نہا جو رب العالمین میڈی بے گناہی کوں قرآن پاک دے ذریعے قیامت تیں محفوظ کر ڈیسی۔ این بہتان تراشی دے واقعے کوں پھیلاون دینج غلط فہمی دی بناتیں جو صحابہؓ منافقین نال رل گئے انہاں کوں بہتان تراشی دی سزا ڈتی گئی۔

غزوة خندق ۵۔ ہجری !

جنگ احد دے بعد مسلمان اپنی دینی تبلیغ و پرج دل معروف تھی گئے تے
کافر مسلماناں کوں ختم کرن دیاں سیلاں سوچیندے رہ گئے۔ ڈو سال تیں کوئی
خاص واقعہ پیش نہ آیا۔ ۵۔ ہجری و پرج جنگ احزاب (جینکوں جنگ خندق وی
آکھیا ویندے) دا واقعہ ظاہر تھیا۔ اس جنگ کون خندق این واسطے آکھیا ویندے جو
مسلماناں اپنی حفاظت کیتے مدینے دے باہروں باہروں کافرین دے حملے توں
بچن سانگے رک وڈی ساری خندق کھٹ چھوڑی ہئی۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم خود وی
این خندق دے کھٹن ووج حصہ گھداتے رب دے پیارے محبوب صلی اللہ علیہ
وسلم خندق دے کھٹن دے دوران مسلماناں کون روم تے ایران دی فتح دی بشارت
پڑتی جو اللہ تعالیٰ دے فضل و کرم نال بعد ووج پوری تھی گئی۔ جنگ خندق دے کجھ
اسباب اے بن:

غزوة خندق دے اسباب

۱۔ قریش دی اسلام دشمنی | کفار مکہ ڈو دفعہ مسلماناں نال بدر تے احد
ووج مقابلہ کر کے اپنی اوقات وی ڈیکھ گھدی تے مسلماناں دی طاقت دا وی اندازہ
کر گھدا۔ انہاں کون اسلام دشمنی بالکل آرام نہ ڈیندی پئی ہئی۔ اوچھندے ہن جو
مسلماناں داناں جگ توں مریٹ و نچے تے جنگ احد ووج مسلماناں کون

نقصان پھاوٹن دے بعد اودردی شکست بھل گئے تے انہاں دے حوصلے
 ودھ گئے۔ ہین سانگے انہاں ول پک دفعہ مدینہ تیں حملہ کرن دا پروگرام ہٹایا
 انہاں ایں دفعہ اپنی طرفوں زور لایا جو مسلماناں کوں نعوذ باللہ ختم کر ڈتا ونجے۔
۲۔ عرب قبائل دا انتقامی جذبہ جنگ احد دے بعد جیہڑے
 قبیلے مسلماناں توں ڈر گئے ہن تے اسلام بکیتے بل بل یقین مہتی گئے ہن احد
 دی جنگ دے بعد اول کفر تیں پک گئے۔ سہ سہ پجری وچ انہاں دیاں
 مسلماناں نال کجھ چھوٹیاں موٹیاں لڑائیاں مہتیاں تے انہاں کوں نقصان مہتیا۔ ہین
 واسطے ڈھیر سارے قبیلے قریش مکہ دی حمایت کر کے مسلماناں کوں انتقام گھنٹی
 چہندے ہن۔ انہاں لوکاں قریش مکہ کوں اٹک بڈے کے اپنی مدد دا
 وعدہ کر کے دل مدینہ تیں حملہ کیتے تیار کیا۔

۳۔ یہودی اسلام دشمنی جنگ احد دے بعد حضرت محمد صلی اللہ
 علیہ وسلم یہودین دی لگاتار بد عہدی تے شرارتیں دی بنائیں انہاں کوں مدینے
 وچوں کڈھ ڈتا۔ اے یہودی مدینہ توں نکل کے خیبر وچ آباد مہتی گئے۔
 انہاں قریش مکہ کوں اپنی مدد دا یقین ڈوا کے ہک وار اول مدینہ تیں حملہ
 کرن کیتے اُکسایا۔ قریش یہودین دے تعاون کوں غنیمت سمجھ کے مدینہ
 تیں ول حملہ کرن کیتے تیار مہتی گئے۔

۴۔ مالی گھانا جنگ بدر تے احد دے بعد کفار مکہ کوں ایں گل دا
 احساس مہتی گیا جو مسلمان کہیں ویلے انہاں دا شام تے عراق دا تجارتی رتہ
 روک سگدن۔ یا انہاں دے قافلین کوں تنگ کر سگدن۔ ایں طرح انہاں
 کوں اپنے مالی گھاٹے دا احساس مہتیا تے انہاں اپنی تجارت کوں بچاؤن کیتے

مدینہ تیں حملہ کرن ضروری سمجھیا۔

غزوة خندق دا حال

مدینہ تیں حملہ کرن دے پکے ارادے نال کفار مکہ باہر دے اپنے مدگار
 قبیلین کوں مکے کھٹا کیتا تے مسلماناں کوں ختم کرن بارے اپنی تجویز تیں
 مدینہ تے حملے کوں ضروری قرار ڈتا گیا۔ انہاں دی ایں تجویز تے دعوت
 دا اے اثر مہتیا جو مکے وچ چوی ہزار دی فوج مدینہ تیں حملہ واسطے کھٹی
 مہتی گئی۔ انہاں وچ خیبر دے یہودی وی نال شامل ہن۔ ابوسفیان دی
 سالاری وچ اے لشکر مدینہ تیں حملہ کرن سانگے روانہ مہتیا۔

انہوں حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں کافریں دی تیاری بارے خبر مل گئی
 آپ صلی اللہ علیہ وسلم صحابہ کرام کوں کھٹا کر کے صلاح مشورہ کیتا۔ حضور صلی اللہ علیہ
 وسلم دی تجویز تیں احد دے نتیجے کوں یاد کر کے سارے صحابہ مدینے دے اندر رہ
 کے اپنے بچاؤ دے دی جنگ لڑن تیں اتفاق کیتا تے حضرت سلمان فارسی دی
 ایں تجویز تیں عمل کیتا گیا جو کافریں دے حملے توں بچن کیتے مدینے دے باہر
 پاہروں خندق کھٹ کے آپ کوں محفوظ کر گھدا ونجے۔ سارے صحابہ ریل کے خندق
 کھٹن شروع کر ڈتی۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم خود وی ایں سخت کم وچ حصہ گھدا۔ وہیہ
 ڈینہہ دی سخت محنت دے بعد ترے میل لمبی تے پندرہاں فٹ چوڑی خندق کھٹ
 گھدی گئی۔ ایں مسلمان کہیں حدیث کافریں دے سدھ حملے توں بچ گئے۔

کافریں دا لشکر مدینے دے نیڑے آ گیا۔ خندق انہاں دا راہ روک
 گھدا تے انہاں مدینے کوں گھیرے وچ گھن گھدا۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم

دے فرمان دے مطابق ترمیتیں، ہالیں، کمزور تے بیمار جوانیں کوں ہکی جاہ تے کٹھا کر کے پلھا ڈتا۔ مسلمان مدینے دے چارنے پاسے خندق دی ڈیکھ بھال واسطے چکر لاون لگ گئے۔ کافرین کئی دفعہ خندق پار کرن دی کوشش بیکتی پر مسلماناں دے تیرا نہاں دی موت دا پیغام بن گئے تے او خندق پار نہ کر سگئے مسلماناں واسطے وڈی آزمائش ہئی جو انہاں دا کھانٹون پیونٹ دا سامان ختم بھیندا ویندا تے کافرین دے حملے دا خطرہ ودھدا ویندا تے مسلماناں کوں یہودی قبیلے بنو قریظہ توں وی خطرہ تا جو مدینے وچ کوئی دغا بازی نہ کرن۔ یہودی مسلماناں دے ازلی دشمن ہن تے دغا بازی انہاں دی فطرت بن گئی ہئی۔ ہن سانگے مسلماناں نال معاہدے دے باوجود بنو قریظہ دے کچھ لوکیں مسلمان ترمیتیں اتے ہالیں تیں حملہ کر ڈتا۔ تے ہک یہودی ترمیتیں دی پناہ گاہ دے اندر بچ گیا۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی بووا حضرت صفیہؓ اوندے سر وچ پتھر مار کے اڈکوں ہلاک کر ڈتے اوندے سر کپ کے یہودین دے ویڑھے اچھل چھوڑیا۔ باقی یہودی اپنے سنگتی دا اے حشر ڈیکھ کے ڈر گئے تے انہاں اے سمجھیا جو اتھاں دی مسلمان فوج موجود ہے تے واپس ول گئے۔

مدینے دا گھیرا ودھدا گیا۔ ابوسفیان دی فوج وچ بددلی پھیل گئی۔ کھانٹون پیونٹ دا سامان گھٹا ویندا تا۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی سیاسی بصیرت تے دانائی توں کافرین دی فوج وچ کئی اینجھیاں گالھیں پھیل گیاں جنہاں دی وجہ توں انہاں وچ مچھوٹ پئے گئی۔ قریشی آکھن جو یہودی مسلماناں نال رل گین تے یہودی آکھن جو قریشی کہ ساکوں

قرآنی داکبرہ بشریندے پین۔ بداعتمادی تے انتشار ابوسفیان کوں پریشان کر ڈتا مسلمان رب کریم دی آزمائش وچ پورے اترے تے اوں رحیم تے کریم ذات مسلماناں تیں خاص فضل کر کے کافرین دی تباہی تے بربادی کیتے اندھاری تے مینہہ بھیج ڈتے۔ کافرین وچ افراتفری پھیل گئی تے انہاندے سارے خیمے اکھڑ گئے تے اٹھ گھوڑے ایڑے اوڈے نکل گئے۔ کافر رب تبار دا مقابلہ نہ کر سگئے تے مجبور تھی کے ابوسفیان فوج کوں مکے واپس دا حکم ڈے ڈتا۔ رب کریم اپنے پیارے محبوب کوں جنگ دے بغیر فتح نصیب بیکتی ایندے بعد کفار مکہ کڈا ہن ول مدینہ تیں حملے دی جرأت نہ بیکتی۔

غزوہ خندق دی اہمیت تے نتیجہ

نتیجے دے اعتبار نال جنگ خندق تاریخ اسلام وچ وڈی اہم ہے کفار مکہ خیر دے یہود۔ قبیلہ بنو غطفان تے بنو سلیم دے علاوہ کئی وڈے قبیلے این دفعہ اے امید گھن کے ٹریے ہن جو این دفعہ مدینہ تیں کامیاب حملہ کر کے مسلماناں دا قہقہہ ختم کر ڈیسوں۔ پر رب کریم حق کوں فتح نصیب فرمائی۔ این جنگ دے خاص نتیجے اے نکلتے:

۱۔ کافرین دے دباؤ دا خاتمہ | جنگ خندق دے موقعے تیں کفار مکہ

دیاں ساریاں چالاں تے کوششاں ناکام تھی گیاں تے این ناکامی انہاں دی چیل بھن سٹی مسلماناں دا دفاعی جنگ دا طریقہ ختم تھی گیا۔ انہاندے حوصلے ودھ گئے تے ہن کافرین دے مقابلے وچ اگوبیں تھی کے لڑن دے قابل تھی گئے۔ کفر تے باطل دا دم ختم تھی گیا۔ اسلام دا بول بالا تھیون لگ گیا۔

۲۔ اسلام دی اشاعت | جنگ خندق و بیح کفار مکہ تے عرب دے

ڈوبھے قبائل دی ناکامی سارے عرب کیے سبق بن گئی، تے ادمجور تھی کے اسلام دی سچائی دے متعلق سوچن لگ گئے۔ پہوں سارے قبیلے اسلام دی دولت توں مال مال تھی گئے تے اسلام دی تبلیغ و بیح کوئی رکاوٹ باقی نہ رہ گئی تے مسلماناں دی تعداد ودھن لگ گئی۔

۳۔ یہود غداری دا خاتمہ | این جنگ و بیح مدینہ دے یہودی

قبیلہ بنو قریظہ دی غداری دا صاف پتہ چل گیا تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم انہاں کوں مدینے وچوں کڈھ چھوڑیا تے این مسلمان — یہودیں دی غداری تے سازشیں توں بچ گئے۔

۴۔ اسلامی فوج دا ودھارا | جنگ خندق دے بعد مسلماناں دی

فوجی تعداد پہوں ودھ گئی تے انہاں دی سیاست تے بہادری دا اسکہ جم گیا تے مدینہ خاص طور تے کافرین کیے ناقابل تسخیر تھی گیا تے مدینہ مسلماناں دی بک پکی ریاست بن گئی۔ عرب قبائل ہن مسلماناں نال کوئی معاہدہ کرن اپنی عزت سمجھن لگ گئے۔ تہوں اے جنگ تاریخ اسلام و بیح بک وڈا اچا مقام رکھدی ہے۔

جنگ خندق دے بعد بک سال تیں اسلام مدینہ دے آس پاس تے عرب قبائل تیں اپنے آپ کوں بک پکاتے سچا دین منوا گھدا۔ لوک خوشی نال اسلام و بیح داخل تھیون لگ گئے۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں اپنے رب دے گھر توں نکھر ٹیے ہوئیں پہوں ڈینہہ تھی گئے ہن۔ اللہ تعالیٰ دے فضل و کرم نال آپ کوں دشمنان توں کجھ فراغت ملی تاں رب کجھ

دی یاد زیادہ آنون لگ گئی تے رب کریم دی طرفوں آپ کوں بیت اللہ شریف دی زیارت دی بشارت مل گئی۔ آپ خوش تھی کے کعبہ دی زیارت تے طواف واسطے مکہ روانہ تھے پر مکہ دے کافرین آپ کوں اسلام دشمنی دی وجہ توں مکے و بیح داخل نہ تھیون پڑتا۔ این موقع تیں حضور کریم صلی اللہ وسلم تے مکہ دے کافرین و بیح بک معاہدہ تھیا جینکوں صلح حدیبیہ آکھیا ویندے۔

بک بشارت | غزوہ خندق دے موقع تیں حضور کریم صلی اللہ

علیہ وسلم بک اتنیجے باری پتھر کوں ترے چوٹاں مار کے چکنا چور کر ڈیا جیہڑا صحابہ کرام دے اوزاریں نال نہ ترٹ سگیا تا تے حضور صلی اللہ علیہ وسلم دے تریں چوٹیں تے سٹ لگن نال بجلی نکلدی معلوم تھیندی ہی۔ حضرت سلمان فارسی تے ڈوبھے صحابہ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم توں ایندی وجہ پچھی تاں آپ صلی اللہ علیہ وسلم فرمایا۔ میڈی پہلی چوٹ تیں میکوں قیصر تے کسری دے کتیں دے ڈند نظر آئے تے جبرئیل علیہ السلام میکوں خوشخبری ڈتی جو مسلمان اے شہر فتح کر گھسن تے میں تکبیر پڑھی۔ ڈوبھی چوٹ تیں میکوں روم دے سرخ کتیں دے ڈند نظر آئے تے جبرائیل میکوں دل بشارت ڈتی جو امتھاں وی امت کا میاب تھیں تے میں تکبیر آکھی۔ میڈی تریجھی چوٹ تیں میکوں صنعادے کتیں دے ڈند نظر آئے تاں ول جبرئیل میکوں اے خوش خبری سنائی جو امتھاں وی میڈی امت فتح پیسی۔ اللہ تعالیٰ دے محبوب نبی صلی اللہ علیہ وسلم دی اے بشارت بالکل سچی نکھتی تے پوری تھی۔ سبحان اللہ!

صلح حدیبیہ

ذی قعدہ ہجری

حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم اللہ تعالیٰ دے حکم نال اپنے صحابہ کون ذلیقعدہ
سہ ہجری کون بیت اللہ شریف دے عمرے واسطے تیاری دا حکم پڑتا۔
مسلماناں واسطے اے پہوں وڈی خوش خبری ہی۔ مہاجرین دے گھر لگے
ویج ہن تے انہاں ڈھیر سارے سکے سورے اتھائیں ہن جنہاں کون دین
دی خاطر چھوڑ آئے ہن۔ مسلماناں کون بیت اللہ شریف دی زیارت دی وڈی
سک ہی۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم پندھراں سو صحابہ نال احرام بدھ کے مکے
روانہ تھے۔ آپ قربانی واسطے ستر اٹھ نال گھن ٹریے۔ جین ویلے آپ کے
دے نیرے حدیبیہ دے مقام تیں آئے تاں انہاں کون پتہ بگا جو قریش
مکہ ساڈے آٹون تیں خوش کلتے نی تے او مسلماناں نال لڑن دی تیاری
کرنی دے پین۔ آپ انہاں دی غلط فہمی دور کرن کیتے حضرت عثمانؓ کون
سفر بنا کے بھیجا جو مسلمان لڑن میں آئے۔ او صرف رب دے گھرے
طواف واسطے آئین۔ قریش مکہ حضرت عثمانؓ کون آکھیا جے تون طواف
کرنی دے تاں کر گھن پر اساں محمدؐ (صلی اللہ علیہ وسلم) کون طواف میں کرن
پڑن دے۔ حضرت عثمانؓ آکھیا میں اپنے آقا دے بغیر کیوں طواف کر سگداں
انہاں حضرت عثمانؓ کون روک گھدا تے مسلماناں تیں اے کٹو پکچ گئی جو

قریش مکہ نے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے سفیرتے ایچی حضرت عثمانؓ کون
شہید کر ڈتے۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کون این گال دا ڈھیر رنج تھیا انہاں
اتھا ہن حضرت عثمانؓ دے قتل دا قصاص گھنن دی سارے مسلماناں تون
بیعت گھدی۔

بیعت رضوان

حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم قریش مکہ دی ہر سختی
برداشت کرنی دے ریہے۔ آپ دے صبر دا کیا کمال نا جو ہر ظلم سہ کے
دی آپ دشمنان واسطے رب کریم تون انہاں کیتے ہدایت دی دعا منگی۔ جین
ویلے آپ ذی قعدہ ہجری مدینے تون پندھراں سو صحابہ نال عمرے
دی خاطر مکہ آئے تے کافرین حضرت عثمانؓ کون روک گھدا تے حضور کریم
دل دی محبت تام کرن کیتے اپنے ہک صحابی حضرت فراس بن امیہ کون مکے
بھج ڈتا جو او قریش نال کوئی صلح صفائی دی گال کر آئون۔ کفار مکہ حب عادت
زیادتی کیتے۔ انہاں دی سواری یعنی اٹھ کون مار سیتا تے او کہیں طراحوں اپنی
جان بچا کے ول آئے۔ کافرین دے ہک دستے مسلماناں کون دے پٹتے
پتھر مار کے تنگ کیتا۔ او پکڑے نگے۔ پر رحمت عالمین انہاں کون معاف
کر کے رنا کر ڈتا۔ انہاں ساریاں گالھیں نال حضرت عثمانؓ دی شہادت دی
خبر سن کے آپ کون ڈاڈھا رنج تھیا تے حضرت عثمانؓ دے قصاص دی
بیعت آپ ساریں مسلماناں تون ہک کیکر دے درخت تلے اے فرما کے
گھدی جو اساں قصاص عثمانؓ واسطے موت نال لڑن دی بیعت کرنی دے
پئے ہن۔ کافرین کون این بیعت دی خبر ملی تاں انہاں حضرت عثمانؓ کون چھوڑ
ڈتاتے سہیل بن عمرو کون صلح دا سینہا ڈے کے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم

اسلام کوں سپا دین جان کے مسلمان تھی گئے۔

۵۔ این معاہدے دے ذریعے مسلماناں دی امن پسندی تے صلح جوئی
دا ثبوت مل گیا تے پہوں سارے قبیلے اسلام دے پائے جھک گئے تے
مسلماناں کوں ہک وڈی تے عزت دار طاقت جان کے انہاں نال معاہدے کرن
لگ گئے۔ ایہہ معاہدے ول اسلام دی کامیابی تے ترقی دا سبب بن گئے۔

۶۔ سب توں وڈا فائدہ اے تھیا جو حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہن بالکل
ازادی نال مدینے دے باہروں اسلام دی تبلیغ کیتے آوٹ و پنجن لگ گئے
تے خلق محمدی اپنا رنگ دکھایا تے لوک دھڑا دھڑ مسلمان تھیون لگ گئے۔

۷۔ این معاہدے نال قریش مکہ دا خطرہ مل گیا تے اسلام دی اشاعت
دوہج کوئی رکاوٹ نہ رہ گئی۔ ہن واسطے حضور مختلف قبائل دے سرداراں
تے ملکاں دے حکمراناں کوں اسلام دی دعوت دے خط لکھیے۔ جہناں انتہیہ
چنگاں برآمد تھیا۔

۸۔ صلح حدیبیہ دے نال مکہ تے مدینہ دی دوزی ختم تھی گئی۔ لوک
ازادی نال آوٹ و پنجن لگ گئے تے پھوں فریق اپنے کاروبار امن نال
کرن لگ گئے۔

مختر کمال اے ہے جو صلح حدیبیہ دراصل مسلماناں دی فتح دے
دروازے کھول ڈتے۔ مسلماناں کوں اللہ تعالیٰ این معاہدے نال لے
جیڈی وڈی کامیابی عطا کیتی جیہڑی جو کہیں وڈی توں وڈی جنگ
نال حاصل نہ تھی سگدی ہئی۔ (الحمد لله)

حمد سونالندناں
نور عصماکتسہ سید علی صری
بمع التدی امامہ وانی احمد
ی اللہ مالدی لا مال الا وہ العلی
الحد و ہماہ لا ما ہو سنا نصلح
و اللہ تبار مستندہ ہنی لہی ہر ہر
عبد و کاہنہ ہا ہا ہا ہا ہا ہا ہا
سوالندناں ایچہ ہا ہا ہا ہا ہا ہا
و ہا
لہا ہا ہا ہا ہا ہا ہا ہا ہا ہا
اسرار فدا ہا ہا ہا ہا ہا ہا ہا
لہا ہا ہا ہا ہا ہا ہا ہا ہا ہا
سوالندناں ایچہ ہا ہا ہا ہا ہا ہا
لا کالی بالندناں ہا ہا ہا ہا ہا
سوالندناں ایچہ ہا ہا ہا ہا ہا ہا
ظہر اللہ بالندناں ہا ہا ہا ہا ہا

مکتوب نبوی بنام نجاتی شاہ حبش

حکمرانوں کو اسلام دی دعوت

اسلام ایک سچے عالمگیر مذہب ہے۔ اے گالھ رب کریم قرآن پاک و وحی واضح ڈسا دیتی ہے جو حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم ساری دنیا واسطے قیامت میں نبی بنا کے بھیجے گئے تھے۔ قرآن آخری اسمانی کتاب ہے۔ پہلے جتنے دی نبی آئے اور کہیں خاص وسیب تھے قوم واسطے آئے، اتنے بکے وقت و وحی مختلف علاقوں و وحی مختلف نبی اپنے فرض انجام ڈیندے رہ گئے۔ اللہ تعالیٰ دے آخری نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی نبوت کوں اے شرف حاصل ہے جو دین اسلام مقطورے جہیں عرصے و وحی زیادہ توں زیادہ ترقی کیتی۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم اسلام دی ترقی واسطے رب کریم دے حکم نال ہر امکانی رستہ اختیار کیتا تے رب العالمین اپنے پیارے محبوب دی پیاری کوشش تے ڈینہ رات دی محنت کوں صرف تریوی سال لے عرصے و وحی اورنگ لایا جو اسلام ساری دنیا میں پھیل گیا۔ اسلام دی تبلیغ واسطے رحمت اللعالمین صلح حدیبیہ دے بعد مختلف شہریں تے ملکیں دے و ڈیریں تے بادشاہیں کوں خط لکھیے آپ ظاہری طور تے "امی" یعنی ان پڑھ ہن۔ آپ کہیں توں دنیاوی تعلیم حاصل نہ کیتی ہی۔ البتہ اللہ تعالیٰ اپنے پیارے محبوب کوں حضرت جبرئیل علیہ السلام دے ذریعے علم دی دنیا دے ڈھیر سارے خزانے عطا کر ڈتے۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم خود لکھ پڑھ نہ کریندے ہن بلکہ اپنے مختلف صحابہ توں خط لکھوا کے تلے اپنی مہر لا ڈیندے ہن۔ جیندے اُتے **محمد رسول اللہ** لکھیا ہویا نا۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم روم مصر

مکتوب نبوی بنام شاہ ایران

ایران تے حبشہ وغیرہ دے حکمراناں کوں اسلامی دعوت دے خط لکھیے۔ خط بھیجین دین اے احتیاط کیتی دیندی ہئی جو جیہڑا سفیر یا ایچی جیہڑے ملک دین دینچے ادا ہوں دے حالات تے زبان توں واقف ہووے۔ اللہ تعالیٰ دے فضل و کرم نال اے دعوتی خط وڈے کارآمد ثابت تھئے۔ کجھ خوش نصیب مسلمان تھی گئے تے کہیں اسلام دے متعلق سوچ وچار دی مہلت منگی تے کوئی بد بخت انکاری تھی گئے اے سارے خط سلسلہ ہجری دے آفری مہینیں وچ لکھیے گئے انہاں خطاں دی کجھ تفصیل اے ہے۔

شاہ حبش | حبشہ دے بادشاہ دالقب نجاشی نا تے ہجرت حبشہ دی وجہ توں ایندی اسلام نال کجھ سوئہ سبھاں ہئی۔ جیہڑے مسلمان ہجرت کر کے حبشہ گئے ہن نجاشی انہاں کوں آرام نال اپنے ملک وچ رہن دی اجازت ڈتی تے انہاں نال وڈے چنگے اخلاق نال پیش آیا۔ حضرت عمرو بن امیہ ایندے کول نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا اسلامی دعوت نامہ گھن آئے تے اے خوش بخت مسلمان تھی گیا۔ اپنے پتر سمیت ہک قافلہ حضور صلی اللہ علیہ وسلم دی خدمت روانہ کیتس۔ پر او قافلہ رستے وچ ہک حادثے دا شکار تھی گیا تے مدینے پہنچ گیا۔

قیصر روم | روم دا بادشاہ ہرقل قیصر روم اکھیندا نا۔ اے عیسائی مذہب دا پیروکار نا۔ جین ویلے وجہ کلبی ایندو حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا دعوت نامہ گھن کے آیا تاں ہرقل اوں ویلے بیت المقدس وچ نا۔ این مسلمان سفیر دے اعزاز و بیج ہک وڈا رعب دار دربار لاکے اذکوں سڈوایا تے حضور صلی اللہ علیہ وسلم دے متعلق ڈھیر سارے سوال

کیتوںس۔ ابوسفیان انہاں ڈینہاں بیت المقدس آیا ودا نا۔ ہرقل اذکوں سڈو اے حضور دے متعلق پچھیا۔ ابوسفیان کافر ہوون دے باوجود حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی ہر سچائی کوں تسلیم کیتا پر اپنا وڈیا نہ وچن ڈتا۔ ہرقل سفیر کوں آکھیا جے میں تمہاڈے نبی دے آکھے تیں مسلمان تھی دینداں تے میڈی رعایا باغی تھی ویسی تے اے بد بخت این اسلام توں محروم رہ گیا۔

کسریٰ ایران | انہاں ڈینہاں و بیح ساسانی خاندان دا حاکم خسرو پرویز ایران دا حاکم نا۔ تے پوادھی علاقے دی اے سب توں وڈی حکومت ہئی۔ جین ویلے حضرت عبداللہ بن حذیفہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دا نامہ مبارک گھن کے ایندے کول آیا تے این دعوت نامے تے اپنے ناں توں پہلے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا ناں ڈیکھ کے کاوڑ و بیح خط پاڑ سٹیتے حاکم بن باذان کوں حکم بھیج ڈتس جو لغو ذبالہ محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) کوں گرفتار کئے میڈے سامنے پیش کر۔ جین ویلے باذان حے آدمی مدینہ آئے تاں آپ صلی اللہ علیہ وسلم فرمایا۔ کسریٰ دا حاکم خسرو پرویز ہلاک تھی گئے۔ اے لوک جین ویلے اپنے وطن واپس ول آئے تاں انہا کوں پتر لکھا جو واقعی خسرو پرویز کوں اوندے پتر ہلاک کر ڈتے۔ این واقعے توں کین دا حاکم ڈاڈھا متاثر تھیاتے او مسلمان تھی گیا۔ حضور دا نامہ مبارک پاڑن وچ خسرو دی دی حکومت ٹوٹے تھی کے رُل گئی۔

شاہ مصر | مصر وچ انہاں ڈینہاں مقوقس دی حکومت ہئی جینکوں عزیز ممر دی آکھیا دیندا نا۔ اے عیسائی نا تے حضرت خاٹب بن ابی ایئذو اسلامی سفیر

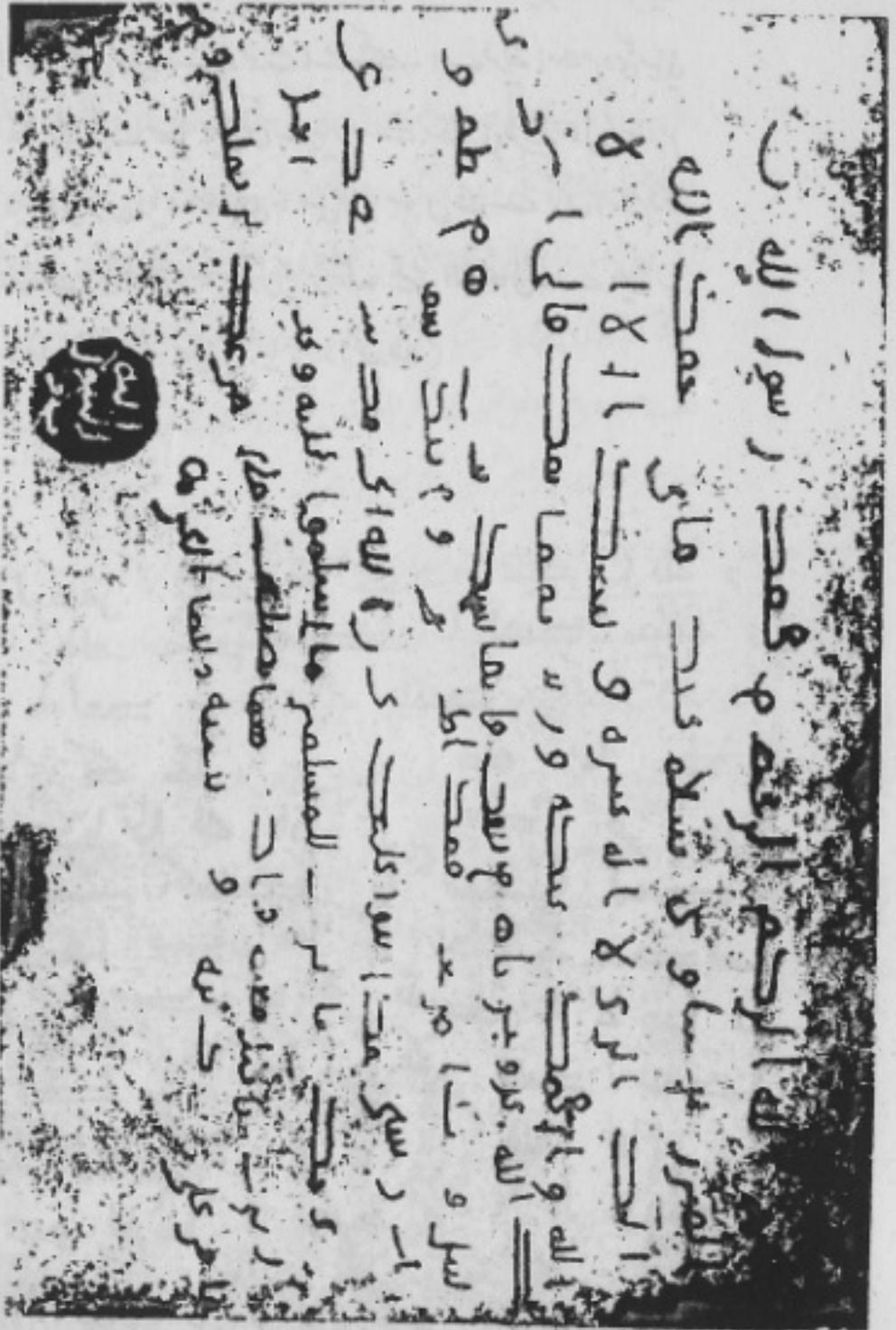

غزوة خیبر شہجری

مدینہ تون ڈوسو میل تے خیبر وچ یہودی اباد ہن۔ اتھاں انہاں اپنی حفاظت کیے کئی مضبوط قلعے بنا گھدے ہن۔ انہاں وچوں جموں، نفاہ، ناعم، سالم تے قنارہ دے علاوہ مریطہ ڈاڈھے مشہور ہن۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم جنہاں یہودیں کون مدینے کنوں کڈھ چھوڑیا نا۔ اووی خیبر وچ آ کے اباد تھی گئے۔ اتھاں یہودیں دی تعداد پندھراں ہزار تھی گئی۔ یہودی شروع توں کاروباری تے مالدار ہن انہاں ڈھیر سارے ہتھیار وی کٹھے کر گھدے ہن۔ یہود مسلماناں دے ازلی دشمن ہن تے مسلماناں نال غداری کر کے قریش مکہ کوں مدینہ حملہ کرن تیں اکسایا تے انہانہی امداد کیجے۔ صلح حدیبیہ دے بعد مسلماناں کوں مکہ دے کافرین توں کوئی خطرہ نہ رہ گیا نا۔ پر یہودی اندری اندر مسلماناں کوں ختم کرن دی کوشش وچ ہن۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں یہودیں دی بدینتی دا پتہ لگا تاں آپ مسلماناں کوں خیبر تیں حملہ کرن واسطے تیاری دا حکم ڈتا تاہی حوالے نال خیبر دی جنگ دے اسباب اے ہن:

غزوة خیبر دے اسباب

۱۔ یہودیں مدینہ تیں حملہ دی خاطر کج عرب قبیلین کوں اکٹ ڈے کے اپنے نال رلا گھداتے انہاں کوں مدینہ دی حکومت دا حصہ دار بناوٹی دی

مکتوب نبوی بنام حاکم بحرین

لاپٹ ڈٹی حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں این سازش داپتہ لگ گیا تے خیبر میں حملہ کرن دی تیاری دا حکم مسلماناں کوں ڈے ڈتا۔

۲۔ یہودیں دا قبیلہ بنو قریظہ مدینہ وینج ابادا۔ اوں کئی دفعہ مسلماناں دے خلاف سازش کیتی تے مسلماناں نال معاہدہ کر کے غداری کیتی حضور کریمؐ این قبیلے کوں مدینہ توں کڈھ چھوڑیا تے اے خیبر اباد اُن تھیا۔ یہودیں اپنے بھرانویں دا بدلہ گھنن کیتے مدینہ میں حملے دا منصوبہ بنایا تے حضور کریمؐ کوں انہاں دی این سازش داپتہ لگاتاں انہاں یہودیں کوں سبق سکھاؤن کیتے خیبر میں حملے کوں ضرور خیال کیتا۔

۳۔ یہودیں دے جاسوس مدینہ وینج مسلماناں دی جاسوسی کریندے ہن۔ مسلماناں انھاں دی ٹھکانی واسطے خیبر میں حملے دی تیاری کوں ضروری سمجھیا۔ ۴۔ منافقان دے سردار عبداللہ بن ابی اذری اندر یہودیں کوں مدینہ میں حملہ دی ترغیب ڈتی تے انہاں کوں اپنی امداد دا یقین ڈوا یا۔ یہودی مدینہ میں حملہ واسطے تیاری وینج ہن۔ مسلماناں پہلے خیبر میں حملہ کر ڈتا۔

غزوہ خیبر دا حال

حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم حالات توں باخبر تھی کے حضرت عبداللہ بن رواحہ کوں ترغیب آدمی ڈے کے یہودی سردار اسیر کوں دعوت ڈتی ہے او اسلام قبول کر گھنے تاں اوں کوں خیبر دا حکم بنا ڈتا ویسی۔ اے سینہا سُن کے اپنے کچھ آدمی گھن کے حضرت عبداللہ نال مدینہ تر پیا۔ اوں تے وینج غداری کرنے کے حضرت عبداللہؓ کوں ختم کرن دی کوشش کیتی۔ مسلمان تے یہودی لڑ پئے۔ سوائے ہک دے باقی سارے یہودی ماریے گئے۔

ایں وقتے توں ڈوہیں فریق ہک پئے نال لڑن میں تیار تھی گئے۔ یہودیں سلام بن حکم کوں سردار بننا کے مدینہ میں حملہ کرن دی تیاری شروع کر ڈتی۔ تے منافقان دے سردار عبداللہ بن ابی یہودیں کوں خبر ڈتی جو مسلمان تھوڑے ہن تے تساں حملہ کر ڈیو، میں تہا ڈی مدد کریساں۔

حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت عبداللہ بن رواحہ نال اسیر دی غداری دے بعد سولہ سو مجاہدین کوں گھن کے محرم ۱۰ھ ہجری کوں خیبر میں حملہ دی خاطر روانہ تھئے۔ مسلماناں دے این لشکر دیچ ڈوسو سوار ہن تے ترے ٹھنڈے ہن۔ ہک جند حضرت علیؓ، ڈو جند حضرت خبابؓ تے تریجا حضرت سعد بن عبادہ دے ہتھ وینج ہا۔ اسلامی لشکر مقام ربيع میں آ گیا۔ اے مقام خیبر تے غطفان دی آبادی دے ادھ وینج ہے۔ بنو غطفان مسلماناں دی فوج کوں ڈیکھ کے یہودیں دی امداد توں انکاری تھی گیا تے مسلماناں خیبر پہنچ گئے۔ مسلماناں سب توں پہلے قلعہ ناعم میں حملہ کر کے اوں دے ایں قبضہ کر گھدا۔ ول مسلماناں اگوں تے ودھیے۔ ڈو جھے کئی قلعے دی فتح کر گھدے گئے پر قلعہ قموں جلدی فتح نہ تھیا۔ اینکوں فتح کرن میں کئی ڈینہہ لگ گئے۔ ویہہ ڈینہہ دے گھیرے دے بعد اللہ تبارک دے حکم نال حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت علیؓ دے ہتھ جند اڈے کے حملے دا حکم ڈتا اے جند امان عائشہ سین دے بوچھن دا بنایا گیا ہا۔ رب کریم مسلماناں کوں فتح نصیب کیتی تے حضرت علیؓ کوں فاتح خیبر دا خطاب مل گیا۔ این جنگ وینج سو دے قریب یہودی ماریے گئے۔ پندرہراں صحابہ شہید تھے۔ مسلماناں کوں فتح نصیب تھی۔ قلعہ قموں دی فتح دے بعد

یہودیوں حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کو صلح دی درخواست کیتی تے آپ اُونکوں قبول کر گھدا۔

غزوة خیبر دا نتیجہ

۱- خیبر دی جنگ مسلماناں دی پہلی اقدامی جنگ ہئی جیندے وچ رب العالمین انہاں کوں کامیابی عطا فرمائی تے انہاں کہیں علاقے کوں فتح کر کے اپنی اسلامی ریاست وچ شامل کیتا۔

۲- یہودیوں نال صلح دے بعد حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم اباد زمین یہودیوں کوں ہک معاہدے دے ذریعے مٹے تین ڈے پڑتی جیندی پیداوار دی آدھل فراج دے طور تیں مسلمان گھنسن۔

۳- ایں جنگ نال مسلماناں کوں ہرن اے یقین تھی گیا جو یہودی ہرن کہیں سازش یا شرارت دی جرأت نہ کریسن جے انہاں کوئی گروہ بڑھتی تان اول انہاں کوں آسانی نال خیبر توں کڈھ پڑتا ویسی۔

۴- خیبر دی فتح دے بعد ڈھیر سارے یہودی مسلمان تھی گئے۔

۵- ایں جنگ دے بعد ہک یہودن حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کو صلح دعوت بڈتی تے گوشت وچ زہر ملا پڑتا۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں پتہ لگ گیا پر رحمت اللعالمین اُونکوں معاف کر ڈتا۔ کہتر مرحوم آہدے ۵ یہودن بے رلا ڈیوے زہر وچ طعام سوہنے کوں

اللاہے گوشت بکرے انظر دی گال کیا پچھدیں

حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے ایں اخلاق دا ڈاڈھا اثر تھی تے ڈھیر سارے یہودی مسلمان تھی گئے۔ (الحمد لله)

غزوة موتہ ! جمادی الاول شہری

موتہ شام دے علاقے وچ ہے۔ عرب دا غسانی قبیلہ اتھاہیں آباد نا۔ اتھوں دیاں تلواراں ڈاڈھیاں مشہور ہن۔ اتھوں دے اکثر لوک عیسائی ہن تے شرحیل اتھوں دا حاکم نا۔ اے قیصر روم ہرقل دا باجگزار نا۔ صلح حدیبیہ دے بعد حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم آس پاس دے حکمراناں کوں اسلام دی دعوت بڈتی تان شرحیل کوں وی دعوت نا پٹھیا۔ شرحیل بد بخت — اسلامی سفیر حارث بن عمرو کوں قتل کر پھوڑیا آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کوں اپچی دے قتل دا ڈاڈھا رنج تھیلتے آپ صلی اللہ علیہ وسلم حضرت زید بن حارث کوں اسلامی لشکر دا سالار بنا کے حارث بن عمرو دے قصاص واسطے روانہ کیتا۔ آپ فوج روانہ کرن ویلے اے ہدایت کیتی جے زید بن حارث شہید تھی وے تے تان عبداللہ بن رواحہ فوج دا سالار ہوسی۔ جے او وی شہید تھی وے تے تان دل فوج جینکوں چاہے سردار بنا گھنے۔

شرحیل کوں اسلامی لشکر دی روانگی دی خبر مل گئی۔ انہاں ڈینپاں وچ ہرقل شام وچ آیا ہویا نا۔ شرحیل اوندی مدد نال ہک لکھ فوج دا لشکر تیار کیتا۔ مسلمان دو مہر دے مقام تیں آ گئے۔ ڈوہن فوجاں

مقابلے میں آگیاں۔ وڈے زور دی جنگ تھی۔ حضرت زید شہید تھی گئے تے حضرت جعفرؓ جھنڈا سنبھال گھدا اووی سوزخم کھا کے شہید تھی گئے۔ انہاں دے بعد حضرت عبداللہؓ بن رواحہ فوج دی کمان سنبھال کے وڈی بہادری نال مقابلہ کیتا پر اووی شہادت دے درجے کوں پہنچ گئے۔ ول حضرت خالد بن ولیدؓ اگوں آ گئے، انہاں بہادری تے دانائی نال شرجیل دے وڈے لشکر دا مقابلہ کیتا۔ یکے ڈینہہ انہاں کوں نوں تلواراں لڑائی وچ ترٹ گیاں۔

ڈو جھے ڈینہہ حضرت خالدؓ دشمن دی فوج کوں چکر ڈے کے انہاں کوں رعب تلے گھن آئے ول وڈی ہوشیاری نال اپنی ساری فوج کوں پکھوں تے کڈھ کے مدینے گھن آئے۔ دشمن دی ہک لکھ فوج مسلماناں دے صرف ترے ہزار مجاہدین کوں شکست نہ ڈے سگی۔ حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت خالد بن ولید دی این ہوشیاری تے کامیابی میں انہاں کوں سَیْفُ اللہ یعنی اللہ دی تلوار آکھیا۔ اے جیڈی وڈی لڑائی وچ صرف بارہاں مسلمان شہید تھے تے باقی سارا لشکر صحیح سلامت مدینے آگیا اللہ تعالیٰ دی نصرت مسلماناں کوں وڈے نقصان توں بچا کے اپنی حفاظت وچ گھن گھدا۔

فتح مکہ شہ سحری

صلح حدیبیہ دے بعد مسلمان مکہ دے قریش دی طرفوں بے فکر تھی گئے ہن پر شہ سحری وچ مسلماناں کوں مجبوراً مکہ میں حملہ کرنا پئے گیا۔ ایڈے اسباب اے ہن:

۱۔ بنو خزاعہ میں حملہ | صلح حدیبیہ دے بعد عرب قبیلیں کوں اے

ازادی ڈنی تگئی ہئی جو اوچیرے فریق نال چاہن رل سگدن۔ قبیلہ بنو خزاعہ مسلماناں نال معاہدہ کر گھدا تے بنو بکر قریش نال معاہدہ کیتا۔ اے ڈوہیں قبیلے ہک پئے دے دشمن تے مخالف ہن۔ بنو بکر اچن چیت بنو خزاعہ میں حملہ کر ڈتاتے قریش بنو بکر دا کاٹھی بنٹیا رہ گیا۔ قریش دا ہک سردار صفوان بن امیہ اندری اندر بنو بکر دی امداد کر کے بنو خزاعہ دے خلاف سازش وچ لگا رہیا تے اے کال صلح حدیبیہ دی بالکل خلاف ورزی ہئی بنو خزاعہ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم تیں اپنی دھاں پچائی تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم قریش دی وعدہ خلافت میں مکہ میں حملہ کرن دی تیاری دا حکم ڈتا۔

۲۔ حرم دی بے حرمتی | بنو بکر دے حملے دے بعد بنو خزاعہ مجبور

تھی کے حرم شریف وچ پناہ گھدی جو ایں او قریش تے بنو بکر دے

فتح مکہ و اعمال

۱۰۔ رمضان ۱۰ھ ہجری کو حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم مسلمانوں کو مکہ میں حملہ داہم کر ڈالتے اپنے بچن تے حامی قبیلئیں کو دی ایندی اطلع کر ڈتی۔ اللہ تعالیٰ دے فضل و کرم نال ڈا ہزار دا پہلا وڈا اسلامی لشکر آپ صلی اللہ علیہ وسلم دی قیادت وچ اللہ تعالیٰ دے آسرے میں مکے روانہ تھی پیا۔ جیں ویلے اے لشکر مکہ دے نیڑے مہران دے مقام میں پچا تے قریش مکہ کوں پتہ لگاتے او ڈا ڈھے ماندے تھے ابوسفیان چپ چپاتا ڈرکے لگدے ہوئیں اسلامی لشکر میں پھج گیا تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے چا چا حضرت عباسؓ دے ذریعے رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم دی خدمت وچ حاضر تھی کے مسلمان تھی گیا۔ حضرت عمرؓ راوندے مارن دی کوشش کیتی پر حضرت عباسؓ انہاں کوں روک گھدا تے رحمت اللعالمین دی رحمت اونکوں بچ گھدا۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم دے سب توں وڈے جانی دشمن ابوسفیان کوں نہ صرف معافی مل گئی بلکہ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم وڈی عزت تے شان نال مکہ وچ ایں اعلان نال داخل تھے ”جیہڑا آدمی ہتھیار سٹ ڈیسی یا اپنے گھردا در بند کر کے گھر بہہ ویسی یا بیت اللہ وچ پناہ گھن گھنسی اونکوں معاف کر ڈتا ویسی تے جیہڑا آدمی ابوسفیان دے گھر پناہ گھنسی تے او وی امن و بیح آویسی۔ دُنیا دی تاریخ ایجھی معافی تے درگزر دی کوئی مثال پیش نہیں کر سگدی جو کہیں حاکم یا دشاہ یا فاتح اپنے اوں مفتوح کوں ایویں معافی ڈتی ہو دے جیں اونکوں بہک پل آرام نال نہ رہن ڈتا ہو دے تے اوندے اُتیں دُنیا دا ہر ظلم روار کھیا گیا ہو دے تے اونکوں جبر کر کے

اپنے گھرتوں باہر کدھ چھوڑیا ہو دے۔ رب دے پیارے محبوب اپنے دشمنوں میں اپنی رحمت دی اوچھاں کر ڈتی جو اوہرتی ہوا توں بالکل محفوظ تھی گئے۔ (سبحان اللہ)

حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم اپنی ساری فوج کوں ہدایت کیتی جو امن تے سکون نال مکے وچ داخل تھیوئے کہیں میں زیادتی نہ کرے۔ اسلامی لشکر کوں مختلف ریش توں داخل تھیوئے داہم ڈتا گیا۔ حضرت زبیر بن عوامؓ اچھے پاسوں تے حضرت خالد بن ولیدؓ میں پاسوں تے حضرت ابو عبیدہ بن جراحؓ جل سہدی والے پاسوں تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت سعد بن عبادہ نال پچا دھی پاسے توں مکہ وچ داخل تھے۔ ساری فوج امن تے سلامتی نال مکے وچ داخل تھی۔ صرف حضرت خالد بن ولیدؓ کوں عکرمہ بن بو جہل، صفوان بن امیہ تے سہیل کجھ نینگرے کٹھے کر کے روکن دی کوشش کیتی تے مسلمانوں میں تیروی و نسلے۔ جیندی وجہ توں ڈو مسلمان شہید تھی گئے۔ مجبور تھی کے حضرت خالد بن ولیدؓ مقابلے دا حکم ڈتاتے کافر اٹھاراں لاشاں چھوڑ کے بھج گئے۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں ایں واقعے میں ڈا ڈھا ڈکھ تھیا پر قریش دی اپنی جلد بازی ہی۔

فتح مکہ دے بعد آپ خانہ کعبہ دے سارے بت بھن ترور سٹیے تے اللہ تعالیٰ دے گھر کوں پاک کیتا۔ ایں ویلے خانہ کعبہ وچ ترے سوکھ بت بن جنہاں وچوں کلات، عنات، عزی تے ہبل ڈا ڈھے مشہور بن آپ صلی اللہ علیہ وسلم ہر بت کوں سوٹی مار کے بھنن دا حکم ڈیندے بن تے فرمیندے بن ”حق آگئے تے باطل مٹ گئے۔ باطل مٹن والی چیز ہے۔“ اللہ تعالیٰ دا گھر بتاں توں بالکل پاک کر ڈتا گیا۔

آپ صلی اللہ علیہ وسلم این موقعے تیں ہک خاص خطبہ فرمایا جینکوں تاریخ وچ ہک بہوں اچا مقام حاصل ہے۔ دنیا دے کہیں فاتح دا اپنی مفتوح قوم واسطے اینجھاں پیرامن، محبت، خلق تے درگزر والا سلوک دنیا وی تاریخ وچ کتھیں نظر نہیں اوندہ۔ آپ نے سارے قریش واسطے عام معافی دا اعلان فرما کے اکھیا "اے آج تساں سارے ازاد ہوں۔ تہاڈے اُتے کوئی پکڑ نہیں۔" قریش جیہڑے حضور تیں ظلم کرن دی وجہ توں ڈریے ہوئے ہن۔ جوہن محمد صلی اللہ علیہ وسلم اساڈے کول سارے بدلے گھنسن۔ حضور کریم دا اے رحم دلانہ اعلان سُن کے ڈاڈھے خوش تھے تے این اخلاق دی وجہ توں بہوں سارے قریش مکہ مسلمان تھی گئے۔ ایندے بعد حضرت رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ابی طالب تے حضرت خدیجہ دے مزاریں نال اپنا خیمہ لاڈاتا تے اپنی سواری قصوی اٹھویں تیں ست دفعہ کعبے دے چکر لاکے طواف کیتا این موقعے تیں آپ کعبہ دے آس پاس دے علاقے کول حرم قرار ڈے ڈتا۔ آپ پندراں ڈینہہ مکہ وچ رہ گئے تے اوندے بعد واپس مدینہ منورہ چلیے گئے۔

فتح مکہ دی اہمیت تے نتائج

مکہ دی فتح اسلام دا ہک عام تے عہد رسالت کاب دا ہک خاص تے اہم واقعہ نا جیہڑے قریش مکہ، اسلام دی سب توں وڈی تے طاقتور رکاوٹ ہن۔ اللہ تعالیٰ دے فضل و کرم تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی اخلاقی تے سیاسی بصیرت نال اپنی موت آپ مر گئے۔ این فتح دے خاص نتیجے اے نکلتے:

۱۔ اسلام دی کامیابی | فتح مکہ دے بعد مسلمان سیاسی طور تیں کفار مکہ تیں غالب آ گئے تے اسلام کول انہاں توں ہن کوئی ڈر بھو باقی نہ رہ گیا۔ ایندے علاوہ مسلمان سارے عرب وچ ہک وڈی سیاسی تے مذہبی طاقت بن گئے۔ فتح مکہ دے بعد مکہ دی تجارت دی وجہ توں مسلمان خوشحال تے سادے سوکھے تھی گئے۔

۲۔ کعبہ بیت اللہ | خانہ کعبہ جیہڑا دنیا دا سب توں وڈا بت خانہ بن گیا، فتح مکہ دے بعد اوندکوں بتاں توں پاک کر ڈتا گیا تے اینکوں بیت اللہ اکھیا گیا۔ اللہ تعالیٰ دے فضل و کرم نال ایتھوں کفر تے شرک ہمیشہ واسطے ختم تھی گئے۔

۳۔ اشاعت اسلام | فتح مکہ دے بعد بہوں سارے عرب قبیلے مسلمان تھی گئے تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم تے مسلمان کھل کے تے ازاد دی نال اسلام دی تبلیغ کرن لگ گئے۔ رب کریم دا پیارا دین کامیابی نال پھیلن پھیلن لگ گیا۔

۴۔ قریش دا تعاون | فتح مکہ دے بعد مسلماناں کول قریش مکہ دا تعاون حاصل تھی گیا۔ پچھلے جیہڑے لوک اسلام دے دشمن ہن، ہن او اسلام دی اشاعت دی خاطر دل نال کم کرن لگ گئے۔ عرب دے اندر تے باہر او اسلام دی خاطر مال و زر قربان کرن واسطے تیار تھی گئے۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے خلق تے درگزر کرن دا انہاں دے دل تیں بہوں اثر تھیا۔ رب العالمین اپنے محبوب صلی اللہ علیہ وسلم دے ذریعے دین اسلام کول سارے عرب وچ پھیلا ڈتا۔ (الحمد للہ)

غزوة حنین شہ ہجری

مکہ تے طائف دے ادھ وچ یک وادی "حنین" ہے۔ اینکوں اوطاس دی آکھیا ویندے۔ اتھاں ہوازن تے ثقیف ڈوقیلے اباد ہن اے ڈوہیں قبیلے ڈاڈھے لڑاکے تے بہادر ہن۔ عرب دے اکثر قبائل خوشی نال اسلام قبول کر گھدا پر حنین دے اے ڈوہیں قبیلے مسلمان نہ تھے۔ انہاں کوں فتح مکہ دی خبر ملی تے او ڈاڈھے پریشان تھے تے سوچا جے اینویں مارے قبیلے اسلام قبول کریندے رہ گئے تے دل ساڈی کوئی بات نہ پھپھی تے ساڈی ساری پھوت ختم تھی ویسی۔ انہاں آخر مکہ میں حملہ کرن دا منصوبہ بنایا تے جنگ دی تیاری کر کے حنین دی وادی وچ دیرے لاڈتے۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں این گالھ دی خبر ملی تاں آپ بارہاں ہزار مجاہد گھن کے حنین دے پاس روانہ تھی پئے۔ انہاں وچ ڈو ہزار نویں نینگرا و شامل ہن جیہڑے نویں نویں مسلمان تھے بن مسلمان اپنی تعداد تے طاقت میں غرور تے فخر کرن لگ گئے رب العالین کوں انہاں دا اے تکبر پسند نہ آیا۔ مسلماناں اندھا دھند اگوں تے ودھن دی کوشش کیتی تاں دشمن دے لکھے ہوئے تیر انداز اچن چیت مسلماناں میں تیراں دامینہہ وساڈتا۔ مسلمان این ابرگت حملے توں پریشان تھی گئے تے بھج پئے۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم میدان وچ کلبے رہ گئے۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم

اللہ تعالیٰ دے فرمان دے مطابق حضرت عباسؓ نال دل کے مسلماناں مہاجرین تے انصار کوں ہمت نہ مارن دی ہدایت کیتی۔ حضرت عباسؓ دی باری آواز لاؤڈ پسکیر داکم ڈتا۔ انہاں دی آواز سن کے مسلمان دل میدان وچ آنگئے۔ تے مقابلے میں جم گئے تے اللہ تعالیٰ مسلماناں کوں فتح نصیب فرمائی۔ بنو ہوازن تے بنو ثقیف کوں عبرتناک شکست تھی۔ مسلماناں کوں مال غنیمت وچ اٹھاوی ہزار اٹھ چالی ہزار بھیڈاں تے چار ہزار چاندی دے سکے اتے چھی قیدی بہتیں لگے۔

طائف دے اگھیراؤ

حنین دی جنگ دے بعد کافرین دا وڈا حصہ طائف وچ پناہ گزین بھیتا تے کجھ لوک اوطاس وچ خمیر زن تھی گئے۔ حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ابو عامر اشعری کوں اوطاس روانہ کیتا تے اتھاں واہد بن صبحہ نال اتھاں دی جنگ تھی ابو عامر شہید تھی گئے تے حضرت ابو موسیٰ اشعری فوج کوں سنبھال کے وڈی بہادری نال مقابلہ کیتا۔ واہد ماریا گیا تے اوندی فوج درک گئی۔ بہوں سارا مال غنیمت مسلماناں دے ہتھ لگا۔ اے لڑائی جنگ حنین دے بعد لڑی گئی۔ ایندے بعد حضور طائف دے پاس رخ فرمایا۔ اتھاں ہوازن تے ثقیف دی وڈی ساری فوج جمع ہئی۔ طائف وچ امیر لوک رہندے ہن۔ انہاں اپنے بچا دے کیتے شہر دے باہر ہک بہوں وڈی کندھی ڈے ڈتی تے انہاں مسلماناں دے مقابلے واسطے پورے سال دا کھاون پیون دا سامان تے ضرورت دیاں چیزاں کٹھیاں

کر گھدیاں تے شہر دی باہر والی کندھی تیں پتھر دساوٹن والیاں کھبا نرٹیاں (منہنیق)
لاڈتیاں۔ اسلامی فوج طاقت کوں گھیر گھدا تے طاقت دی باہر والی کندھی کوں
اوزارین نال تر ورن دی کوشش کیتی پر کامیاب نہ تھئے۔ طاقت دے لوک تے
بنو ثقیف این گھیرے توں ڈاڈھے پریشان تھے۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم
دینہ ڈینہ دے گھیرے دے بعد رب تعالیٰ دے حکم دے مطابق مسلماناں
نال صلاح مشورہ کر کے گھیرا ختم کر ڈاتا تے مکہ واپس آگئے۔ تھوڑے ڈینہ گزرن
دے بعد طاقت دے لوک تے بنو ثقیف خود بخود حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی
خدمت و بیعت حاضر تھی کے مسلمان تھی گئے۔

‡

غزوة تبوک

غزوة تبوک حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا آخری جہاد نا۔ این جنگ دی اصل
وجہ موتہ دی جنگ ہی جو این جنگ و بیعت عیسائیاں کوں مسلماناں دی فوج دی
بہادری تے جنگی چالیں دا اندازہ تھی گیا مائے رومی بادشاہ ہرقل کوں لے
افسوس باجوہ جنگ موتہ و بیعت عیسائیاں دی ہک لکھ فوج صرف ترے نزار
اسلامی فوج کوں شکست نہ ڈے سگی، اوندے دل و بیعت گنڈر مائے اوں
اپنی کاوڑ مشاوتن واسطے موتہ دے حاکم شرجیل کوں مدینہ تیں حملہ کرن دا
حکم ڈتا۔ این گالھ دی اطلاع شامی تاجریں دے ذریعے تاجدار مدینہ
صلی اللہ علیہ وسلم کوں مل گئی۔ اللہ تعالیٰ دے پیارے نبی اپنے پیارے صحابہ کوں
جنگ دی تیاری دا حکم ڈتا۔ انہاں ڈینہاں و بیعت مدینہ قحط سالی دا شکار مائے لوک
وڈی ڈکھی گزران کریندے پئے ہن۔ اللہ تعالیٰ اپنے بندیاں کوں ازماوٹن
واسطے تھوڑی جہیں پریشانی ڈے ڈتی۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم مسلماناں
کوں پہلی دفعہ کہیں جنگی امداد واسطے چندے دی اپیل کیتی۔ امیر صحابہ اپنی
حیثیت دے مطابق آپ صلی اللہ علیہ وسلم دے فرمان تیں لبیک کیتی بیافعال
دے سردار عبداللہ بن ابی تے اوندی سنگت مسلماناں کوں بہ راہ کرن دی
این کوشش کیتی جو ہک موسم خراب بے ڈوچھا قحط بے انہاں ڈینہاں و بیعت
جنگ دی کہیں ضرورت ہے۔ پر مسلمان جاں نثاراں انہاں دے منہ تیں

ٹھک کے جنگی تیاری واسطے زیادہ توں زیادہ امداد ڈیون اپنا فرض سمجھا۔ حضرت
عمر فاروق اپنی ادھی جائیداد چکے آئے حضرت عثمان غنیؓ ہر ہزار ٹھکے ڈاہ ہزار
سیاہیں داخریہ ڈیون دا اعلان کیا تے حضرت بوکر صدیقؓ پتے گھردی ساری
یونجی چکے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے قدیس و بیچ نیچا در بردتی حضور کریم
صلی اللہ علیہ وسلم دے یں جذبہ ایثار توں ڈاٹھے خوش تھے۔

جنگ می سکھ تیاری دے بعد حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم حضرت علیؓ کو اللہ
وجہہ نون مدینے دا حاکم مقرریت تے تریبہ نہ اردا سب توں وڈا سلامی
لشکر گھن کے شام دے پاسے روانہ تھے۔ یں لشکر و بیچ ڈاہ ہزار سوار ہن
اسلامی لشکر جوک بیچ کے خیمہ زن تھی گیا۔ اے جاہ مدینہ تے دمشق دے
ادھ و بیچ ہے۔

اسلامی لشکر دی آمد سن کے عیسائی ہر قتل اپنی سرحدی فوجیں کوں اپنی
سرحدیں کوں پھپھوں تے ہٹا گھدا۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں اتھاں
آکے اے پتہ لگا جو رومی فوج تے شرجیل اپنے دل دے ترسلے واسطے
مدینہ تیں حملے کیتے منہ و بیچ لڈو بھریندے پئے ہن پراصل و بیچ اتھاں دا
مدینے تیں حملہ کرن دا کوئی پکا ارادہ نہا۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم و بیہ ڈینہہ
توک و بیچ ہر قتل دی فوج دا انتظار کیا پر عیسائی فوج مسلماناں دے
مقابلے تیں نہ آئی۔ ایں عرصے و بیچ جریاتے اذرح دے عیسائی حکمراناں
حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی اطاعت قبول کر کے جزیرہ ڈیون منظور کر گھدا۔
حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم اتھاں ہوں حضرت خالد بن ولید کوں چار ہزار
سپاہی ڈے کے دو متہ الجندل دے حاکم دی ٹھکانی واسطے روانہ کیا حضرت

خالدؓ اونکوں گرفتار کر کے مدینے گھن آئے تے رحمت اللعالمین اونکوں
اپنی رحمت دی چھاں تلے امان ڈے ڈتی۔
و بیہ ڈینہہ تک حضور عیسائی فوج دا انتظار کرن دے بعد
اللہ تعالیٰ دے حکم دے ذریعے خیر نال واپس مدینے آنگے۔

پہلا حج

تبوک توں واپسی دے بعد ۹ھ ہجری و ہج حج مسلماناں تیں
 فرض کیا گیا تے آپ صلی اللہ علیہ وسلم ترے ہزار مسلماناں دا اک قافلہ پہلے
 فرض حج دی ادائیگی و حج روانہ کیا تے حضرت ابوبکر صدیقؓ کوں اس قافلے
 دا امیر مقرر فرمایا۔ اے پہلا حج یا جیہڑا اسلامی طریقے تے منابطے نال مسلماناں
 ادا کیا۔ ہن عمرے و حج سورہ توبہ نازل تھی تے رسول مقبول
 صلی اللہ علیہ وسلم حضرت علی کرم اللہ وجہہ کون حضرت ابوبکرؓ دے پچھوں کجھ ماں
 فرمان ڈے کے روانہ کیا۔ حج دے موقعے تیں حضرت ابوبکر صدیقؓ دے
 خطبہ دے بعد حضرت علی کرم اللہ وجہہ اللہ تعالیٰ دے نبی دا خاص فرمان سنایا۔
 جو اگوں تیں کوئی کافر تے مشرک بیت اللہ و حج داخل نہ تھیسے تے نہ کوئی
 کعبے دا اشکا طواف کر لیسے۔ غیر اسلامی طریقے نال حج دی ممانعت کر ڈتی
 گئی۔ اللہ تعالیٰ دا اے فرمان حضرت علیؓ سورہ توبہ دیاں پہلیاں آیتاں
 پڑھ کے سنڑا ایاں تے کافر تے مشرک تیں گوں چار ماہ دی مہلت
 ڈتی گئی جو ادا یا تے مسلمان تھی و پنجن یا کعبہ چھوڑ و پنجن۔

حُجَّةُ الْوُدَّاعِ !

ذی قعدہ ۱۰ھ ہجری

فتح مکہ دے بعد حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم خانہ کعبہ کوں صاف پاک کر کے
 عمرہ ادا کیا۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم انہاں ڈا د سالوں و حج کوئی باقاعدہ حج نہ کیا
 تا۔ آپ ذیقعد سنہ ہجری کوں رب غفور دے حکم تیں باقاعدہ حج کرٹ
 دا اعلان فرمایا۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم دے اس اعلان تیں مسلمان ڈا ڈھے خوش
 تھے تے ہک روایت دے مطابق ہک لکھ چوڑاں ہزار شیع رسالت دے پڑانے
 حج دی سعادت واسطے تیار تھی گئے

اللہ تعالیٰ اس موقعے تیں سورہ النصر نازل فرما کے اے آکھیا:-

جو "ڈیکھ گھنو لوک اللہ دے دین و حج کیوں گردہ در گردہ شامل
 تھیندے پین۔ پس توں اللہ تعالیٰ دی ثنا کرتے توبہ استغفار کر۔"

انہاں آیتاں دے نزول دے بعد آپ اے سمجھ گھدا جو میڈا
 رسالت والا مشن پورا تھی گئے تے دین دی تکمیل دی پوری تھی گئی و صرف
 حج دا عمل باقی ہے جیہڑا ایں خود امت دے سامنے خود پیش کر کے دکھانور
 تاں جو اے لوک حج دے سارے مسئلے چنگی طرح تیں جان گھنن۔ آپ
 صلی اللہ علیہ وسلم دے حج دے عام اعلان تیں مسلماناں و حج ہک نواں جوش
 تے جذبہ پیدا تھی گیا۔ مدینہ تے اوندے آس پاس دے لوک حج دی تیاری
 و حج لگ گئے مدینہ توں باہر اتون و اے مسلمان مدینہ دے باہر خیمے لیندے
 رہ گئے۔ خاص طور تے مہاجرین خوش ہن جو انہاں کوں نہ صرف اپنے سکے
 سویرن نال ملن دا موقع ملسی بلکہ او اپنے رب دے پیارے گھر دی

زیارت تے طواف دے مزے وی چیسن تے سب توں وڈی خوشی دی گالھ
 اے بے جو اورب دے پیارے محبوب حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم نال
 حج دے فرائض انہاں دی پیروی کر کے ٹھیک ٹھیک ادا کرین۔
 اللہ تعالیٰ دے پیارے نبی صلی اللہ علیہ وسلم این حج دے موقعے تیں
 تے اپنی ساریں پاک گھر والیں مومنناں دی میریں کون وی اپنے نال نیون
 دا بند و بست کیسا حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم ۱۰ ہجری ذی قعد دی ۲۶ کون
 مدینہ توں حج واسطے روانگی کیتی۔ آپ قربانی واسطے سو اٹھ وی نال نیتے
 مدینہ توں پنج پھی مل لمے پلسے ذوالحلیفہ دے مقام تیں جینکوں حضرت علی
 دا بیر یعنی گھوہ آکھیا ویندے احرام بدھ کے تلبیہ پڑھی تاں سارے
 مسلماناں احرام دے بکے لباس وچ اپنے آقا صلی اللہ علیہ وسلم دی پیروی
 کر کے اللہم لبیک نال ساری وادی گون مست کر کے تے رب کریم
 دے ناں گون سب توں اچا تے اعلیٰ تسلیم کرن دی این تباہی کیتی جو
 فرشتے دی حیران تھی گئے۔ اہج وی این جاہ توں عمرہ یا حج کرن والے
 احرام بدھ کے ویندن تے اتھاں بن دی ہر ویلے اللہ تعالیٰ دی شان
 اللہم لبیک دی آواز نال اپنی عظمت گون ظاہر کریندی ڈس دی
 ہے۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم اپنے قافلے کون گھن کے مکہ روانہ تھے۔
 ۳ ذوالحج کون آپ سرف دے مقام تیں پہنچ گئے تے
 ۴ ذوالحج دی فجر کون آپ مکہ وچ داخل تھی کے بیت اللہ تیں نظر
 پوون نال اے دعا منگی:-
 ”این گھر گون زیادہ عزت تے شرف عطا فرما۔“

اندے بعد آپ بیت اللہ دے طواف دے سنت چکر لئے۔ ہر چکر وچ
 حجر اسود ایں استقلال فرمایا یعنی اللہ اکبر و اللہ الحمد آکھ کے کہیں ویلے
 اونکوں بوسہ ڈتا، کہیں ویلے اونکوں ہتھ لاکے چم گھدا، کہیں پھیرتیں اپنی
 سوٹی اذنوں لاکے اونکوں چم گھدا تے کہیں ویلے پرین کونوں اونکوں ہتھ
 دا اشارہ کر کے اونکوں چم گھدا۔ رب تعالیٰ دے محبوب اپنی امت
 دی آسانی واسطے اے سارے طریقے اختیار کیتے۔ جے آپ ہر چکر تیں
 حجر اسود (کالے پتھر) کون چمن مانتے اہج مسلماناں واسطے این سنت
 گون پورا کرن زیادہ بھیرتے رش دی وجہ توں ڈاڈھا مشکل تھی ونجے ہا۔
 آپ بیت اللہ شریف دے ست پھیرے مارن دے بعد ڈولغلیں
 پڑھ کے ملتزم تیں دعا منگی وں آپ زمزم دے چشمے توں پانی پیتا اتھاں دی
 آپ امت دی سہولت کیتے سب کوں ڈول دے ذبیحے پانی کڈھوا کے
 نوش فرمایا۔ اوندے بعد آپ صفا مروہ دے ست چکر لئے ہتے صفا
 مروہ دے ادھ وچ اوں خاص جاہ تیں آپ درکدے بن چتھاں
 امان باجراں سین لہی تے چاڑھی دی وجہ توں دروک لیندی ہی۔ اللہ
 تعالیٰ کو اپنی این پیاری پابندی ادا این پسند آئی جو اہج تیں سارے
 مسلمان اتھاں دروک لاوٹ اپنے کیتے سعادت بھجن۔

صفا مروہ دے چکر لاوٹ دے بعد آپ فرمایا ”جنہاں لوکاں
 کولوں قربانی دے ڈنگر نال بن اوسر منوا کے احرام لہا چھوڑن۔
 انہاں دا عمرہ پورا تھی گئے تے جنہاں کولوں قربانی دے ڈنگر کئے نی
 او پورے حج دی ادائیگی دے بعد احرام لہین۔“

حج دایقلا دینیک

۸۔ ذوالحج کوں آپ احرام پدھ کے فجر دی نماز دے بعد منی دو تیار کیتی
منی و بیح آپ داسارا ڈینہہ گزریا تے مسجد خیف و بیح نمازاں ادا کیتیاں
بک خاص روایت دے مطابق منی دی مسجد خیف و بیح اللہ تعالیٰ دے ستر
بنی ذن بن - منی دامیدان کے کولوں کوئی ترے میں پوادھو تھی دیندے

حج دا دوجھا دینیک

۹۔ ذی الحج دی فجر کوں آپ صلی اللہ علیہ وسلم اپنی سواری قصویٰ
تیں سو بھتی کے عزت روانہ تھی گئے۔ این موقعے تیں آپ صلی اللہ علیہ وسلم
سارے مسلمان کوں حج دے مشلے ڈیندے رہ گئے تے فرمایا: اے
مسلمانو! حج دے مشلے بکھ گھنو، شاید جو میڈے کیتے ڈوتھے
حج دی نوبت نہ آوے۔ اے ساڈے پیارے رسول صلی اللہ علیہ وسلم
دا آخری حج ما۔ ہیں واسطے اینکوں حجۃ الوداع آکھیا دیندے۔ اللہ
تعالیٰ اپنے پیارے تے آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم کوں دین دی تکمیل دی بشارت
ڈتی تے دین دے ڈھیر سارے احکام وی نازل فرمائے۔ آپ عرفات دے
پوادھی پاسے خمیر لاکے آرام فرمایا۔ ول پیشیں دی نماز دے ویلے آپ اپنا او
تاریخی خطبہ ارشاد فرمایا جیندی دنیا و بیح کوئی مثال نہیں بلدی۔ این خطبے دا خلا
اے ہے۔

خطبہ حجۃ الوداع

اے لوگو! میڈا خیال ہے جو میں تے تساں ول این مجلس و بیح

کھٹے نہ تھیسوں۔ جاہلیت دیاں ساریاں رسماں تے ریتاں اہج میڈے پیریں
تلے دفن تھی گین۔ لوگو! تہا ڈا رب بک ہے۔ پیٹو بک ہے۔ عسری
کوں عجمی تیں، عجمی کوں عربی تیں، تے گورے کوں کالے تیں، کالے کوں
گورے تیں کوئی فضیلت یا برتری کائے نی، سوائے تقویٰ دے۔ تساں
سارے آدم دی اولاد ہو، تے آدم ہی توں بنایا گیا ما۔ ہر مسلمان ڈو جھے
مسلمان دا بھرا ہے۔ تساں اپڑیں غلاماں نال چنگاں سلوک کرو جو کجھ تساں
خود کھاؤ پیو، ادھو کجھ انہاں کوں وی کھاؤ پلواد جو کجھ تساں خود پاداؤ انہاں
کوں وی ادھو کجھ پواد۔ جاہلیت دے دور دے سارے خون اہج معاف
کیتے دیندے تے باطل قرار ڈتے دیندے۔ سب توں پہلے میں اپنے قبیلے
وچوں ربیعہ بن عارث دا خون معاف کرینداں تے جاہلیت دے سارے سود
حرام قرار ڈتے دیندے تے میں اپنے خاندان دا سود یعنی اپنے چچا حضرت
عباس بن عبدالمطلب دا سود باطل قرار ڈینداں۔ تساں تریبتیں دے معاملے
وچ خدا کولوں ڈرو، جیویں تریبتیں تیں تہا ڈا حق ہے اونویں تہا ڈے ایتیں
تریبتیں دا حق ہے تہا ڈا خون تے مال ڈو جھے کیتے اینویں حرام ہے جیویں
این ڈینہہ، مہینہ تے شہر و بیح حرام ہے۔ میں تہا ڈے کیتے بک چیز چھوڑی
دینداں، جے تساں اوندے لڑ لگے رہیو دے تاں گمراہ نہ تھیسو۔ او چیز
کتاب اللہ یعنی قرآن پاک ہے۔ اللہ تعالیٰ ہر کہیں کوں اوندہ حق ڈے ڈتے
تے ہن کہیں کوں وارث واسطے وصیت دی ضرورت کائے نی۔ پتر اوندہ
ہے جیندے بسترے تیں جھے۔ زنا کار واسطے پتھر ہن تے اوندہ احسا
اللہ شیئ دے ذمے ہے۔ جیہڑا پتر اپنے پیو دے علاوہ کہیں پے

نسب داد دعویٰ کر لیں یا کوئی غلام اپنی نسبت کہیں پئے نال رلیسی انہاں ڈوہاں
 یکیتے خدا دی لعنت ہے ترمیت اپنے گھروالے دے مال وچوں بغیر اجازت دے
 کہیں کون کجھ نہیں ڈے سگدی۔ قرضہ ادا کرو تے امانت واپس کرو اوندے
 وچ خیانت نہ کرو۔ ضامن تادان ادا کرن دا ذمہ دار ہے۔ ہر مجرم اپنے
 جرم دا خود ذمہ دار ہے۔ پیو دے جرم دا پتر ذمہ داریں اینویں پتر پیو دے جرم
 دا ذمہ داریں۔ جے تک کپیا جھنشی وی تہا ڈا حاکم ہووے تے اللہ تعالیٰ دے
 حکم احکام چلاوے تاں اوندی مدد تے فرمانبرداری کرو۔

لو کو! میڈے بعد نہ کہیں نبی آنوڑے تے نہ تہا ڈے بعد کوئی
 ڈو جھی اُمت آنوڑے۔ میڈی اے گالہ چنگی طرح سُن گھن جو لساں صرف اپنے
 رب دی عبادت کرو۔ پنجگانہ نماز ادا کرو۔ زکوٰۃ ادا کرو۔ رمضان دے
 روزے رکھو تے طاقت ہووے تاں حج کرو۔ اپنے امیر دی اطاعت
 کرو۔ جیندی جزا اے ہے جو اللہ تعالیٰ اتہا کون جنت وچ داخل کر لیں۔
 این خطبے دے بعد آپ سارے مسلماناں توں پچھیا جو رب کریم تہا ڈے
 کولوں میڈے متعلق سوال کر لیں تے کیا جواب ڈیسو۔ ساریں صحابہ ہک
 زبان تھی کے آکھیا جو لساں اساں تیں رب تعالیٰ دا پیغام پچا ڈتے تے
 اپنی رسالت دا حق پورا ادا کیتے۔ ایندے بعد آپ صلی اللہ علیہ وسلم اسمان دو
 انجیل کر کے ترے دفعہ فرمایا:-

اے اللہ توں گواہ رہویں۔ اے اللہ توں گواہ رہویں۔

اے اللہ توں گواہ رہویں۔

ہوں ویلے وحی نازل تھی تے قرآن پاک دی اے آخری آیت

نازل تھی:

الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ اَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ
 نِعْمَتِي وَ رَضِيْتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا۔

یعنی: "اے آج اساں تہا ڈے اُتیں دین مکمل کر ڈتے تے اپنی نعمت تہا
 اُتیں پوری کر ڈتی ہے تے تہا ڈے واسطے دین اسلام کون پسند کیتے۔"
 جیں ویلے آپ اے قرآن دی آخری آیت سُنائی حضرت ابو بکر صدیق
 تے ڈھیر سارے صحابہ مہلے تھے تے رووٹ بگ پئے جو انہاں کون اے
 احساس تھی گیا جو حضور کریم این آیت دے ذریعے اپنی اللہ تعالیٰ دو روانگی
 دا اشارہ کر ڈتے۔

خطبہ دے بعد آپ پیشیں تے دیگر دیاں نمازاں اَنج اَنج تکبیر
 نال کھٹے پڑھا ڈتیاں۔ اوندے بعد اپنی ڈاچی قصویٰ تیں سوار تھی کے
 بیت اللہ شریف دے پاسے منہ کر کے وقوف فرمایا۔ رب کریم دے
 اگوں گریہ زاری کیتی تے اپنی اُمت واسطے ڈھیر ساری دُعا منگی۔ مغرب
 تیں آپ دا وقوف جاری رہیا۔ جیں ویلے بچھ لہہ گیا تے آپ خانہ کعبے
 والے پاسے روانہ تھی پئے۔ مُزْدَلِفَہ دے مقام تیں آکے آپ مغرب
 تے عشاء دی نماز کھٹے ادا کیتی۔ رات کون اُتھاہیں قیام فرمایا اے او
 کلہی رات بے جیندے وچ آپ قیام الیل نہ کیتا یعنی تہجد ادا نہ کیتی
 فجر کون سویرے نماز دے بعد دعائیں منگ کے ہلکا وقوف کر کے
 منیٰ روانہ تھی پئے۔ لوک آپ توں حج دے متعلق جیہڑی گال پچھدے
 ہن آپ او تفصیل نال لوکیں کون سمجھا ڈیندے ہن۔

۱۰۔ ذوالحجہ دی فجر کوں مزدلفہ توں منیٰ آئے۔ آپ نے وڈے شیطان
تیں رمی کیتی یعنی اونکووں وٹے ماریے، اوندے بعد قربانی کر کے، سر
منوایا تے احرام لہا چھوڑیا۔ آپ طوافِ زیارت واسطے بیت اللہ تشریف گھن گئے تے
شام کوں واپس منیٰ آئے۔ ایں مسلماناں کوں حج دی ادائیگی دی تعلیم مل گئی۔ ایندے
بعد آپ وڈو ڈینہہ تریں شیطاناں کوں۔ بیشیں دے بعد دے مار کے
واپس کیتے۔

خطبے دی اہمیت

- اے خطبہ اسلامی تعلیمات دا پنجوڑتے خلاصہ ہے۔ ایندے وچ
مذہبی تے اخلاقی ہر پہلو دے متعلق ہدایت کیتی گئی ہے۔ دراصل اے
راہ ہدایت دا چشمہ ہے۔ ایندے خاص ہدایاں اے ہن:
- ۱۔ اسلام دی روشنی و بیج عربی، عجمی تے گورے کالے دافرق ختم کر ڈتا گیا
اسلام و بیج سارے مسلماناں کو بھرا آکھیا گیا۔ ایں مسلمان بک پئے دے
ہمدرد تے رکھوالے بن گئے۔
  - ۲۔ ایں خطبے دے ذریعے بک مسلمان واسطے ڈوجھے مسلمان بھرا دامال
تے جان حرام کر ڈتے گئے تے بک پئے دے محافظ بن گئے۔
  - ۳۔ ایں خطبے دے ذریعے مسلماناں کوں نظم و ضبط تے اطاعت امیر
دا سبق ڈتا گیا۔
  - ۴۔ ایں خطبے دے ذریعے غلاماں، منگلوں، یتیمیں تے بیواؤں
دے حقوق دی حفاظت کیتی گئی۔
  - ۵۔ ایں خطبے دے ذریعے مردیں کوں تے تریمتیں کوں ہکو جہیں

- حقوق ڈے ڈتے گئے ایں اے ڈوہیں بک پئے دے سچے ہمدرد بن گئے۔
- ۶۔ ایں خطبے دے ذریعے مسلماناں کوں ارکان اسلام دی ادائیگی دی تلقین
کیتی گئی۔ نیکی دا حکم ڈتا گیا تے بدی کوں بچن دی ہدایت کیتی گئی۔
  - ۷۔ ایں خطبے دے ذریعے جاہلیت دے دور دیاں ساریاں ریتیاں تے
رسم ختم کر ڈتا گیا، خاندانی انتقام تے سود حرام کر ڈتے گئے۔
  - ۸۔ مسلماناں کوں اسمانی کتاب قرآن دا دامن پکڑ کے گمراہی توں بچن
دی ہدایت کیتی گئی۔

ہک خاص گالھ

اللہ تعالیٰ دی ذات اپنے بندیں تے رحمت تے فضل کرن دا بہانہ گولیندی ہے جو بندہ اوں ذات باری تعالیٰ دو ذرا دھیان ڈیوے تاں رحمت دی برسات شروع تھی ویندی ہے جھہ الوداع دے بعد حضرت عائشہ صدیقہ زانی مجبوری دی وجہ توں طواف زیارت نہ کر سگی حضور کریمؐ فرمایا جو توں حرم شریف وینج داخل نہیں تھی سبگی۔ باہر مہرہ کے اللہ اللہ کر بیٹھی۔ حضرت عائشہ کوں حرم دے باہر دھن دا افسوس بھیتا تے اوں رب کریم دے اگوں ڈاڈھی گریہ زاری کیتی۔ موج رحمت جوش وینج ائی تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں حضرت عائشہ دی پاکیزگی دے بعد وحی نازل تھی تے آپؐ حضرت عائشہ کوں فرمایا جو توں ہن تنیم توں احرام پدھ کے اپنے بھرانال عمرہ کر گھن حضرت عائشہؓ این رعایت توں ڈاڈھی خوش تھی تے رب کریم دا شکر ادا کیتس حضور کریم دے این فرمان دی وجہ توں اج تیں تنیم جھان ہن مسجد عائشہ بنا ڈتی گئی۔ مسلماناں کیتے میقات بن گئی تے او اٹھوں احرام پدھ، ڈینہہ رات عمرے کھڑے کریندن۔ اللہ تعالیٰ دی ہک نیک بندی اپنے رب تیں سچے دل نال اپنی دھان پچھی تاں غفور الرحیم اُونکوں شرف قبولیت بخش کے ہمیشہ واسطے امر کر ڈتا۔ (سبحان اللہ)

آپ حج دے پنجویں ڈینہہ مکے روانہ تھتے تے طواف وداع وچ فرمایا میڈا دل تاں مکے کوں چھوڑن دل نیں اہا پر رب کریم دا فرمان ہے

اے۔ دی اس واسطے کیتا گیا جو لوک حج تیں آکے اتھاں ہک نہ پوون واپسی تیں آپ صلی اللہ علیہ وسلم غدیر دے مقام تیں اپنا اہم خطبہ ڈتا۔

وفات سہ ہجری

حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم حجۃ الوداع دے بعد مدینے تشریف لگھن آئے تے قرآن دی آخری آیت دے بعد اللہ تعالیٰ دا دین مکمل تھی گیا مار۔ وحی دا سلسلہ تقریباً ختم تھی گیا۔ ہیں واسطے آپ زیادہ توں زیادہ رب کریم دی عبادت و بیح لگے رہندے ہن تے استغفار کریندے رہ ویندے ہن۔ مسلماناں کوں انہاں دے پچھن تیں دین دے مسائل بھیندے رہ ویندے ہن۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے جاں نثار صحابہ کرام رضی اللہ عنہم آپ دی ہر حرکت با برکت کوں اپنے عملاں و بیح شامل کریندے رہ گئے تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے ہر قول تے عمل کوں اپنا وطیرہ بنا گھدا کیوں جو آپ صلی اللہ علیہ وسلم دی زندگی دا ہک ہک قدم تے ہک ہک لحظہ انہاں دی راہیں دا سوجھلے مار۔

۱۹۔ صفر ۱۱ ہجری کوں آپ ہک جنازے آئیاں واپس آئے تان آپ دی طبیعت ناساز تھی گئی تے سر و بیح درد شروع تھی گیا تھوڑا تھوڑا بخار وی نال تھیون لگ گیا۔ چوتھے ڈینہہ آپ جنت البقیع تشریف لگھن گئے۔ جیں ویلے اٹھوں ول ویلے تان آپ صلی اللہ علیہ وسلم دی طبیعت زیادہ خراب تھی گئی۔ جے تیں آپ و بیح ترون پھر تے

دی طاقت ہی تان آپ خود نماز پڑھیندے ریجے۔ جیں ویلے کمزوری تے تکلیف دی وجہ توں آپ مسیت تیں نہ و بیح لگے تان حضرت ابو بکر صدیق کوں نماز پڑھاون دا حکم ڈتا۔

جیں ویلے بیماری زیادہ زور پکڑ گئی تان آپ اپٹریں ساریں پاک گھر والیں کوں سڈیا تے انہاں کو توں اماں حضرت عائشہ دے حجرے و بیح لگھن دی اجازت لگھدی جو اے حجرہ مسجد نبوی دے بائکل نیرے مار۔ بیماری کہیں ویلے گھٹ ویندی ہی تے کہیں ویلے ودھ ویندی ہی طبیعت دے لہن تے چٹھن دا کوئی پتہ نہ لگدا مار۔ ہک ڈینہہ آپ دی طبیعت کوں سکون ملیا تے آپ حضرت عباس رضی اللہ عنہ تے حضرت علی رضی اللہ عنہ دے سہارے نال حجرے دے باہر آ گئے اوں ویلے حضرت ابو بکر صدیق نماز پڑھیندے پئے ہن۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم مسلماناں کوں باجماعت نماز ادا کریندا ڈیکھ کے خوش تھے تے رب کریم دا شکر ادا کر کے مسیت و بیح حضرت ابو بکر دے نیرے آ گئے۔ حضرت ابو بکر صدیق انہاں دے قدیاں دی از سن کے پھپھوں تے تھینوں لگے تان آپ انہاں دی کندہ تیں ہتھ رکھ کے انہاں دے نال بہہ تھے۔ نماز دے بعد اللہ تعالیٰ دے محبوب تے آخری پتے نبی صلی اللہ علیہ وسلم اپنا آخری خطبہ ڈتا۔

”اے لوکو! جے کہیں دا حق میڈے کو لوں ہے تان او گھن گھنے، جے میں کہیں تیں ظلم کیتے، تان او وی بدلہ گھن گھنے، میں اوں آدمی کوں زیادہ پسند کریساں جیہڑا میڈے کو لوں اپنا حق اٹھا ہیں گھن گھنی یا معاف کر ڈیسی۔ میں چنداں جو میں اپنے پاک رب دے

اگوں پاک صاف تھی کے وہجاں۔ بہک صحابی آپ توں ترئے دریم طلب کیتے
آپ ادا دافرا ڈتے۔ ایندے بعد آپ مسلماناں کوں سارے ضروری
اسلامی احکام اول دہرا کے سنا ڈتے تے آخر وچ وصیت کیتی جو تاساں
بنو اسرائیل وانگے میڈی قبر کوں ہرگز سجدہ گاہ نہ بنا ڈیا ہے۔

ایندے بعد آپ صلی اللہ علیہ وسلم اماں حضرت عائشہؓ دے حجرے
وچ اول گئے۔ وفات توں بہک ڈینہہ پہلے آپ کوں یاد آیا۔ جو حضرت
عائشہ کوں کجھ اشرفیاں لائیں۔ آپ ادا اشرفیاں چولکے صدقہ کر ڈتیاں
تے آپ صلی اللہ علیہ وسلم ذبے گھر کوئی نقدی یا جائداد باقی نہ رہ گئی۔

۱۲۔ ربيع الاول السہمیری کوں فجریں ویلے آپ کوں کجھ سکون ملیا۔ پر
جلدی طبیعت اول خراب تھی گئی۔ بے چینی ددھدی گئی۔ منجھ مبارک پگھرو پانی
تھی گیا۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم دی پیاری تے چھوٹی صاحبزادی حضرت فاطمہؓ آپ
دا اے حال ڈیکھ کے ڈاڈھی موبھی تے پریشان تھی۔ آپ مسواک طلب
کیا۔ حضرت عائشہؓ مسواک کوں اپنے ڈنڈیں نال گولا کر کے آپ کوں ڈتا
آپ مسواک کر کے حضرت فاطمہؓ کوں فرمایا ”اَج دے بعد اول تیبًا بابا
بالکل بے چینی نہ تھیسے۔“ ایندے بعد آپ آسمان دو انگل اچی کر کے
ترئے دفعہ فرمایا ”بِالرَّفِيقِ الْعَلِيِّ“ یعنی ہن صرف رب کریم وڈا
رفیق ہے۔ تھوڑی دیر بعد آپ صلی اللہ علیہ وسلم اپنے رب کوں پہنچ گئے
تے روح پرواز کر گئی۔

اَنَا لِلَّهِ وَاَنَا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

آپ سوا نردے ڈینہہ السہمیری ۱۲۔ ربيع الاول کوں فوت

تھے۔ این وقت آپ دی عمر ترے ۶۳ سال ہی۔ آپ دی وفات دی خبر
سارے مدینے وچ پھیل گئی جے مسلماناں تیں رقت طاری تھی گئی۔ انہاں
کوں یقین نہ آندا جو ساڈا پیارا نبی ساڈے کوں جدا تھی گئے۔

حضرت ابو بکرؓ دا خطبہ

حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی وفات دی خبر ساریں صحابہ واسطے
ڈکھ تے رنج دا سبب بن گئی۔ حضرت عمرؓ تلوار کٹھ کے کھڑے تھی
گئے جو خبر دار جے کہیں آکھیا جو حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم فوت تھی گین،
جے کہیں اے گال آکھن دی جرأت کیتی تاں میں اُونکوں قتل کر ڈیساں
مسلماناں واسطے ڈاڈھا نازک وقت نا۔

حضرت ابو بکر صدیقؓ اپنے آقائے یار غار کوں آخری بوسہ
کے پارائے تے انہاں مسلماناں دے سامنے بہک اہم خطبہ قرآن پاک
دے حوالے نال ڈتاتے فرمایا:

”اے لوکو! جیہڑا شخص محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی عبادت تے بندگی
کریندا نا او مجھ گھنے جو او فوت تھی گین تے جیہڑا آدمی سچے رب
لاشریک دی عبادت کریندا نا او اے مجھ گھنے جو رب کریم زندہ ہے
تے ہمیشہ زندہ رہسی۔ اُونکوں کڈا ہن دی موت نہ آسی۔ حضرت
محمد صلی اللہ علیہ وسلم اللہ تعالیٰ دے بندے تے رسول ہن تے او
اپنا فرض ادا کر گین۔“

اس خطبے دے بعد حضرت عمرؓ مرتے باقی صحابہؓ کوں سکون مل گیا تے
 آپ صلی اللہ علیہ وسلم دی وفات میں یقین آ گیا تے انہاں رب تعالیٰ دے
 فیصلے کُلِّ لَفْرِ ذَالْمَةِ الْمَوْتِ "کون سچا پتے پکا من کے تسلیم
 کر گھدا۔

تَدْفِين

رب دے پیارے رسولؐ اپنی زندگی و حج اے گال ڈسا
 ڈتی ہئی جو نبی کوں ہوں جاہ میں دفن کیا ویندے جہاں اوندے
 وصال تھیندے۔ آپؐ دی وفات دے بعد حضرت علیؓ، حضرت فضل
 بن عباسؓ تے حضرت اسامہ بن زیدؓ آپ کوں غسل ڈتا، اوندے بعد
 آپؐ دی میت مبارک میں مسلمان داری داری ڈاہ ڈاہ آدمیں دینی
 ٹولی و بیح (حضور میں) صلوٰۃ و سلام پڑھ کے جنازہ ادا کریندے گئے۔
 ایندے بعد رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں دفن کرن دا مسئلہ آیا۔
 حضور صلی اللہ علیہ وسلم مکی بن تے مدینے فوت تھے ہن مکہ دے لوک
 میت کوں اپنے رواج دے مطابق دفن کریندن تے کھڈ کھٹ کے
 میت کوں پور چھوڑیندن تے مدینہ دے لوک قبر و بیح بہک پاسے
 چری بنا کے میت اوندے و بیح رکھ کے اوندکوں بند کر کے اتوں
 مٹی سٹ ڈیندن۔ ایندی خاطر بہک مدنی تے بہک مکی ڈو قبر کھٹ
 سڈوائے گئے تے مدنی قبر کھٹ پہلے آنوں میں مدنی طریقے نال آپؐ
 دی قبر مبارک کھٹ کے سارے صحابہ کرامؓ آپ کوں دفن کیا تے
 اللہ تعالیٰ دا پیارا تے آخری نبیؐ اپنی نبوت دے سارے فرض

ادا کرن دے بعد اپنی امت کوں حق دی راہ ڈکھا کے اپنے رب کریم
 کوں و نبج ملیا۔

تَدْفِين

رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم نے اپنی امت کوں حق دی راہ ڈکھا کے اپنے رب کریم کوں و نبج ملیا۔

رسول کریم ﷺ کے اوصاف و اخلاق

حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم کو اللہ تعالیٰ اپنا سب توں پیارے افضل نبی تے کامل بندہ بنا کے اس جہان تیں بھیجا۔ انہاں دی ذات بابرکات و بیح ساریاں انسانی صفتاں اعلیٰ توں اعلیٰ موجود ہن۔ ساری دنیا و بیح کوئی وی برج تیں انہاں جیہاں رب دا محبوب سیٹاں عبادت گزار، رحیم، شفیق تے اعلیٰ حکمت رکھن والا پیدا تھیا تے نہ قیامت تیں کوئی بھیس۔ ہن واسطے آپ کوں افضل الانبیاء تے افضل البشر آکھیا گئے۔ دنیا و بیح و بڑے بڑے بادشاہ تے حاکم جتھاں اپنی قوم تے رعایا دی خیر خواہی تے خوشحالی چھندن اکتھاں انہاں کوں اپنی تے ایٹے گھر بار اہل و عیال دا خیال دی ضرور ہوندے۔ پر نبی اس خود غرضی تے اقرباء پروری توں بالکل پاک ہوندن۔ اوندے سارے کم صرف اپنے رب دی رضا واسطے ہوندن۔ او اللہ تعالیٰ دے احکام پورے پورے لوکیں تیں پچاؤن دا فرض بغیر کہیں لالچ، معاوضے تے تمخواہ دے ادا کریدے۔ اوندہاں ہر کم رب دی رضا نال ہوندے تے اونکوں اپنے پرائے یا کہیں امیر غریب تے بادشاہ دے ڈر بھو یا رُو رعایت دا کوئی خیال نئیں ہوندا او مخالفت تے منافقت توں بے نیاز تھی کے اپنا فرض ادا کریدے

او دنیا دی ساری آلائشیں توں پاک ہوندے۔ ہن واسطے نبی کوں معصوم آکھیا ویندے۔

ساڈے پیارے نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم کوں افضل الانبیاء ہن واسطے آکھیا گئے جو آپ صلی اللہ علیہ وسلم و بیح سارے انبیاء دیاں صفتاں موجود ہن۔ آپ دے کمالات افضل ہن۔ آپ تے افضل کتاب نازل تھی آپ صلی اللہ علیہ وسلم دی اُمت تے شریعت افضل ہن۔

آپ جیں ویلے چالیس سال دی عمر و بیح رب تعالیٰ دے حکم تیں نبوت دا اعلان فرمایا تاں مکہ دے سارے لوک حیران تھی گئے۔ جیڑے لوک محمد صلی اللہ علیہ وسلم کوں "صادق" تے "امین" آہن تے ہن۔ انہاں دا ہر فیصلہ قبول کرن ایمان سمجھدے ہن۔ اوہے لوک اعلان نبوت تیں آپ صلی اللہ علیہ وسلم دی جان دے دشمن تھی گئے یعنی اے لوک محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی ذات دے دشمن نہ ہن۔ انہاں دے اعلان حق دے دشمن ہن اکتھاں آپ صلی اللہ علیہ وسلم دی ذات و بیح کڈا ہن کوئی خامی یا عیب نظر نہ آیا۔ ہن واسطے او آپ دی ذات دے متعلق بالکل کوئی خراب تے بُری رائے نہ رکھدے ہن۔

اس گال دی وضاحت دی ضروری ہے جو نبی کڈا ہن دی کوئی ریاضت تے عبادت نال نئیں بن ویندا۔ بلکہ اے رب العالمین دی خاص دین، توجہ تے چون ہوندی ہے تے رب کریم دی قادر ذات اوندی محافظ خود آپ ہوندی ہے۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم دے اوصاف تے اخلاق دے کچھ خاص پہلو اے ہن:-

اصداقت

اللہ تعالیٰ دے فضل و کرم نال حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی ذات مبارک شروع توں اسی بیچ تے صداقت دی حامی ہوئی۔ غلط بگاڑھیں تے غلط کمیں توں آپ ہمیشہ نفرت کریندے بن۔ سچائی آپ صلی اللہ علیہ وسلم دی حیات مبارک دا خاص حصہ ہوئی جیندی وجہ توں دشمن وی آپ صلی اللہ علیہ وسلم کوں "صداق" آکھن تیں مجبور ما۔ جین ویلے صفادی پہاڑی تیں لوکیں توں آپ اپنے متعلق پچھیا تے انہاں آکھیا اسان تہاڈے منہ توں کبڈا ہین کوڑی گالہ نیں سٹی تہاڈی ہر گالہ سچھی تے پکی ہوندی ہے پر انہاں بد بختاں حضور دی اسلام دی دعوت کوں ٹھکر ڈتا (ان اللہ) ایندی وجہ اے ہی جو انہاں دے دلیں تیں مہر لگ گئی تے اکھیں تیں پردہ آگیا۔

۲۔ امانت تے دیانت

امانت تے دیانت چنگے انسان دیاں وڈیاں چنگیاں صفتاں ہن۔ سیں افضل البشر صلی اللہ علیہ وسلم وچ اے ڈوہیں صفتاں وی افضل ہن؛ انہاں صفتاں دی وجہ توں کافراں آپ صلی اللہ علیہ وسلم کوں نبوت توں پہلے ہی صادق تے امین من گھدا۔

۳۔ عدل و انصاف

عدل و انصاف تقویٰ دی خاص نشانی ہے عدل وچ امیر غریب چھوٹا وڈا، اپنا پرایا سب برابر ہوندن حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم عدل و انصاف وچ آپ اپنی مثال خود ہن۔ انہاں کبڈا ہین عدل دے معاملے وچ کوئی رعایت نیں کیتی، چاہے اوندی زد وچ کوئی وڈے توں وڈا بندہ یا اپنا کوئی پیارا، رشتے دار یا سنگتی کیوں نہ آندا پایا ہون۔ ہک دفعہ ہک وڈے گھرانے دی نینگر چھوہر فاطمہ چوری کیتی تے اوندے اتیں حد جاری کر ڈتی گئی اوندے وڈے وڈیرے وڈیاں سفارشاں گھن کے

حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی خدمت و بیچ حاضر تھئے تے معافی یا رعایت دی درخواست کیتی۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم فرمایا جے میڈی دھی فاطمہ دی چوری کرے ما تے میں اوند اہتہ کٹوا ڈیواں ما۔ دل آپ صلی اللہ علیہ وسلم فرمایا تہاڈے کوں پہلے دیاں اکثر قوماں اس سانگے تباہ تے برباد تھی گیاں ہن جو امیر سفارش دے ذریعے سزائیں توں بچ ویندے ہن تے غریباں کوں سفارش نہ ہووے دی وجہ توں سزا ڈے ڈتی ویندی ہوئی۔ اینویں ہک یہودی تے مسلمان دے جھیرے وچ آپ صلی اللہ علیہ وسلم یہودی دے حق و بیچ فیصلہ کر کے مذہب دی رورعایت کوں چھوڑ کے حق ابول بالا کر ڈتا۔ دنیا و بیچ آپ صلی اللہ علیہ وسلم جھیں عادل تے منصف دی مثال نیں بلدی۔

۴۔ سخاوت

آپ صلی اللہ علیہ وسلم دی سخاوت دے متعلق صرف ایہو کجھ آکھیا و بیخ سبگدے جو انہاں دے دروازے توں کبڈا ہین وی کوئی سوالی خالی نہ گیا ما، آپ صلی اللہ علیہ وسلم کوں جین ویلے وی مال غنیمت آوے ما آپ جے تیں اونکوں وند و لا نہ کر گھنن ما او تیں آرام نال نہ بہندے ہن۔ کئی دفعہ آپ صلی اللہ علیہ وسلم ادھار چاکے وی سائل دی جھولی بھر ڈتی۔ رب دے پیارے محبوب صلی اللہ علیہ وسلم تے ڈو جگ دے ڈاتے کوں خود فاقے کرنے پئے گئے پر سائل کوں کبڈا ہین خالی نیں ولایا گیا۔

آپ صلی اللہ علیہ وسلم یتیمیں، بیواں تے مسکینیں دی خدمت تے امداد اپنا فرض سمجھدے ہن۔ آپ اپنی وفات توں پہلے اپنا سارا ترکہ

رب دی راہ و بیخ خربج کر ڈتا۔

۵۔ رحم تے درگزر حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی ذات پاک و بیخ رب العالمین رحم تے درگزر دی اتنی بے بہادرت کھٹی کر ڈتی ہئی جو انہاں کون رحمت اللعالمین اکھیا گیا۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم اپنی جان دے دشمن کون دی معاف فرما ڈیندے ہن تے بدلہ گھنن دی طاقت دے باوجود معاف کر ڈیوں بہوں و ڈی بہادری تے دل گردے داکم ہر۔ آپ اپنے خون دے پیاسے قریش مکہ کون فتح تک دے بعد معاف کر کے درگزر دی بے مثال مثال پیش کیتی۔ انہاں کون نہ صرف معاف کر ڈتا گیا بلکہ اپنی او جیداد دی انھاں تون واپس نہ گھدی جیندے اُتے او آپ صلی اللہ علیہ وسلم دی ہجرت دے بعد قابض تھی گئے ہن۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم ہرگز کہیں دا دل نہ ڈکھیندے ہن۔ بلکہ انعام ڈے کے مونجھے من سرور کر ڈیندے ہن۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم پتھر جھل کے دعائیں ڈتیاں تے راہ و بیخ کندھے و چھاؤن والی دشمن پڈھڑی دے بیمار تھیون تے اوندے گھر و بیخ کے اوندے حتی و بیخ دعا کیتی۔ ہن واسطے اکھیا ویندے جو حضور صلی اللہ علیہ وسلم داخل تے رحم اسلام پھیلاؤن دا ہک اہم سبب بن گئے۔

۶۔ وعدہ نبھاؤن ساڈے پیارے نبی صلی اللہ علیہ وسلم وعدہ پورا کرن دا بہوں خیال کریندے ہن۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم دا فرمان نا جینکوں وعدے دا پاس نیں اوندنا کوئی دین نیں۔ ہک دفعہ ہک آدمی لین دین دے سلسلے و بیخ آپ صلی اللہ علیہ وسلم کون ہک جاہ تیں کھڑا کر کے گیاتے کم کار و بیخ اوندکوں بگاڑ لھجھل گئی۔ تریجے ڈینہہ

اوندکوں بگاڑ یاد آئی تاں آکے ڈکھن جو حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم اُنویں اوندی خاطر انتظار و بیخ کھڑن او ڈاڈھا شرمسار تھیاتے معافی منگیس۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم اوندکوں اتنا فرما کے معاف کر ڈتا جو تیڈی وجہ تون میں ترے ڈینہہ ہن جاہ تیں کھڑا رہ گیاں۔ صلح حدیبیہ دے بعد آپ معاہدے دی پاسداری کریندیں ہوئیں اپنی مرضی نال مسلمان تھی کے مدینہ آنوون و اے صابہ کون واپس مکہ بھیج کے عہد دی پاسداری دی مثال قائم کر ڈتی۔

۷۔ بہادری دنیا و بیخ اچ تیں رب کریم دے پیارے تے آخری نبی وانگے کوئی دی بہادر سالار یا جرنیل پیدا نیں تھیاتے۔ رب العالمین اپنے پیارے حبیب صلی اللہ علیہ وسلم و بیخ بہادری تے سالاری دیاں ساریاں صفتاں جمع کر ڈتیاں ہن۔ اعلان نبوت دے بعد کفار مکہ آپ تیں ظلم و ستم دا پہاڑ ترور ڈتا۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم ہر ڈکھتے مصیبت کون صبر تے بہادری نال برداشت کیا۔ ہجرت مدینہ دے بعد کفار مکہ یہودی تے منافقین آپ کون تنگ تے پریشان کرن واسطے کئی سازشاں کیتیاں، پر آپ صلی اللہ علیہ وسلم دی بہادری تے حکمت انہاں کون ناکام کر ڈتا۔ ہر غرورے و بیخ آپ ہک وڈے تے بیجگے سالار وانگوں اپنے لشکر ترتیب ڈے کے وڈی بہادری نال دشمنان دا مقابلہ کر کے انہاں دے مان ترور ڈتے۔ ہک یہودی آپ صلی اللہ علیہ وسلم کون کلمیا ڈیکھ کے آپ دے سامنے تلوار کڈھ کھڑا تے آپ صلی اللہ علیہ وسلم کون ڈراؤن لگا آپ صلی اللہ علیہ وسلم اللہ تعالیٰ داناں گھن کے اوندے اُتے اپنی بہادری دا اورعب سیبا جو اوندے ہتھوں تلوار ڈھبہ پئی۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم

تلوار چاکے اُونکوں آکھیا میڈے کولوں تیکوں ہُن کون بچا سگدے۔ کافر
ڈر کے معافی منگی تے جان دی امان منگی۔ آپ فرمایا 'میں کچھ نیں۔ تیکوں
وی میڈا رب بچا سگدے۔ اے گالہ سُن کے یہودی مسلمان بھتی گیا۔

۸۔ حسن سلوک

حضرت عائشہ صدیقہ فرمیں جو سارا قرآن پاک
حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا حُسنِ اخلاق ہے۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم ہر تون
رگھن کے پیریں تیں اخلاق ای اخلاق ہُن۔ نے انسانی اخلاق دے سارے
جو ہر آپ صلی اللہ علیہ وسلم وچ موجود ہن۔ قرآن کریم دے ذریعے آپ کون
حُسنِ سلوک تے اخلاق دی وجہ توں "رحمت اللعالمین" تے "مکارم الاخلاق"
آکھیا گئے تے رب کریم ہن خُلق تے حُسنِ سلوک دی وجہ توں اسلام کون
تھوڑے عرصے وچ ساری دُنیا تیں پھیلا ڈتے۔ آپ اپنے تے
غیریں کیتے بکوجہاں خُلق تے حُسنِ سلوک ردا رکھیندے ہن۔ چھوٹے وڈے
اپنے تے غیر سارے آپ دے حُسنِ سلوک تون متاثر ہن۔ آپ صلی اللہ
علیہ وسلم آپ تون چھوٹیں کون ای سلام کرن وچ پہل کریندے ہن۔
آپ دے حُسنِ سلوک تون متاثر تھی کے زیادہ تر قبیلے اسلام گھن آئے آپ
دے حُسنِ سلوک دی ہک چھوٹی جہیں مثال عام ایہا ڈتی وینج سگدی ہے جو
آپ دشمنان کیتے اپنی چادر چا و پھیندے ہن تے اپنی جان دے دشمنان
کون معاف کر کے انہاں دے حق وچ ہدایت دیاں دعائیں کریندے ہن۔

۹۔ سادگی

ساڈے پیارے نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی
سادگی تے مشرافت دی کوئی مثال نیں ملدی۔ آپ سادگی تے اعتدال کون
ڈھیر پسند کریندے ہن تے ہر قسم دے تکلف، ظاہر داری

تے بناوٹ تون بالکل پیریں رہندے ہن۔ آپ دی سادگی دی چھوٹی
جہیں مثال اے ہے جو ڈو جہاناں دے سردار تھی کے اپنی جنتی کون آپ
گنڈھیندے ہن تے اپنے چولے کون آپ خود ٹاکیاں لیندے ہن تے
گھر والیں نال کم کار وچ ہتھ بھڑا گھنندے ہن۔ آپ دی خوراک وچ پنڈ،
جو دی روٹی تے سٹو شامل ہن پکری دا کھیر خود ڈوہ کے پی گھنندے ہن
ملدی گالہ اے ہے جو آپ بادشاہی وچ فقیری کیتی۔ در تیں کوئی نوکر
چاکریا گھر وچ کوئی کینزیا نوکرانی نہ رکھی۔ ہر قسم دی زیب و زینت دے
خلاف ہن۔ تندی تیں سُم بھتیوں ماتے کنڈ مبارک تیں تندی دے نشان پٹے
ویندے ہن۔ سفر وچ اپنے صحابہ کرام نال کم کراوٹ وچ کوئی عار نہ کھجے
ہن۔ صحابہ کرام ادب دی وجہ توں جے آپ صلی اللہ علیہ وسلم کون کہیں کم
کرن دی تکلیف نہ ڈیوں باتاں آپ ایڈوں ادبوں کاٹھیاں چن کے
آویندے ہن۔ تاں جو سفر وچ کم دی حصہ داری تھی دینجے۔ آپ صلی اللہ
علیہ وسلم دی مساوات سادگی تے مشرافت دی دُنیا قائل ہے۔ انہاں دی
ساری حیاتی بے عیب تے بے مثال ہے۔

۱۰۔ خدمتِ خلق

حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی ساری حیاتی خدمت
خلق وچ گزری جو آپ صلی اللہ علیہ وسلم فرمیںدے ہن جو خدمتِ خلق وچ
اللہ تعالیٰ دی رضا ہے ہن سانگے آپ صلی اللہ علیہ وسلم ہک فرمان ہے
مطابق قوم دے آقا کون قوم دا خادم آکھیا گئے کیوں جو دراصل قوم دا
راکھتے خادم ہوندے تے قوم دے ڈکھ ادا پنا ڈکھ سمجھ کے قوم دی
بھلائی واسطے اپنے آرام کون بھل ویندے۔ آپ غلاماں دے غمگسار

تے یتیمان دے والی، غریباں دے مولا تے بیوائیں دے سرپرست ہن۔
 مسافریں کوں مہمان بناوٹن وچ خوشی محسوس کرنی دے ہن۔ آپ دی ذات
 مبارک ہک کامل انسان دی شکل وچ مسلماناں واسطے خاص طور تیں راہ ہدایت
 ہئی۔ ہن سانگے آپ صلی اللہ علیہ وسلم دے اخلاق حسنہ ساڈے کیتے اندھا
 راہیں دا ڈیوار ہن۔

وسیب سدھار شخصیت

حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم توں پہلے عرب دی حالت ہر لحاظ ناں ڈگری
 ہوئی ہئی تے سارا عرب بدکاریاں تے برائیاں دا گھر بن گیا۔ کہیں
 قانون دا نام نشان نہ لے۔ جوا، شراب، زنا، قتل تے ڈاکہ زنی
 کوئی جرم نہ گنٹریے ویندے ہن۔ ترمیمت شو دی غلام توں دی بدتر
 حالت وچ ہئی۔ مرد ایتکوں اپنا ہک کھڈا اوٹناں سمجھا تا جے کہہ میں
 کوں دھس جا پووے تاں اپنے ظالم پئے دے ڈر کولوں اونکوں
 ماء جیندا دفن کر ڈیندی ہئی جو مرد دھس دا چمن بد بختی، نحوست تے
 بے عزتی سمجھدے ہن۔ چھوٹی جھیں کال تیں جھڑا شروع جھوے
 ماتے قتل و غارت سا لہا سال تیں ویندی ہئی پئی۔ ہر قبیلے دا اپنا
 سردار لے۔ خانہ بدوش زندگی ہئی۔ گھوڑیں کوں پانی پلاوٹن یا کہیں دے
 گھوڑے توں اگوں کڈھ و بچن تیں تلوار چل ویندی ہئی۔ جنگل دے
 جانوراں توں وی بدتر زندگی ہئی۔ جیندی سوٹی اوندی جھوٹی وانگے
 ڈاڈھا بینٹریں تیں سوار لے۔ سود خوری، غریبیاں دا مال کھاوٹن،
 یتیمیاں کوں ستاوٹن تے انہاں دا مال غبن کرن کوی گناہ نہ مانیا جاتا
 تے شرافت پردے بہہ نکلے ہن۔

ساڈے پیارے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے اعلان نبوت دے

بعد اٹھیں چرائون ٹوالے بد و صرف تر یوی سال دے سر صے وچ عزت
تے تکریم والے بن گئے۔ بک پئے دے جانی دشمن بک پئے توں
چندڑیاں گھولن بگ گئے۔ اسلامی آب و ہوا تے اخلاق نبوی دی
تربیت اٹھاں کوں این راس آگئی جو او اخلاقیات تے ادب
دا نمونہ بن گئے۔ اے سب کجھ آپ دی سبب سدھار شخصیت
دی محنت، خلق تے محبت دا نتیجہ ہا۔ آپ ویسب کوں سدھار کے
نبوت دا حق ادا کر ڈتا۔

قوم دارا کھاتے رہبر

حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم اسلام دی خاطر وڈے ڈکھتے لکھیاں برداشت
کیتیاں۔ کہیں جوڑ جبر تے ظلم دی پرواہ نہ کر کے اللہ تعالیٰ دی نصرت نال پہلے مینے
وہج بک چھوٹی جہیں ریاست قائم کیتی۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم دے اخلاق
تے حسن سلوک نے بک پئے دے جانی دشمن عرب قبیلیاں کوں کھیر کھنڈ
کر کے ہک بک کر ڈتا۔ بک پئے دے خون دے پیارے جگری
یار بن گئے۔ اسلامی اخوت تے محمدی مساوات، وہج رنگین دی وجہ
توں دشمنیاں دوستی وچ تبدیل تھی گیاں۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم ہر قسم دے
نسلی تے علاقائی فرق کوں ختم کر ڈتا۔ صرف اسلام دی رسی کوں تکرپا
کر کے پکڑن دا حکم ڈتا تے بھگڑے بھیرے توں بچن دی ہدایت
کیتی۔ رب کریم دے قرآنی فرمان دے نال مکہ امن دا گھرتے سلانہی
دا ویڑھا بن گیا۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم اپنی قوم کوں ادسپا تے
سدھارستہ دکھایا جیڑھا رب دے پیارے بندیاں کوں سدھا
جنت پچا ڈیون ڈا ضامن ہا۔ مسلماناں اپنے نبی دی اطاعت تے
قرآن پاک میں عمل کر کے کئی سو سال تک دنیا میں شاہی کیتی۔ اے
بنی بگالھ سے جو بعد وہج گرا ہی دی وجہ توں او این نعمت توں
محروم تھی کے ذلیل و خوار تھی گئے۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم عرب

عقیدہ اللہ تعالیٰ دی ذات تیں ان ڈٹھا ایمان گھن آنون۔ انویں تاں ہر مذہب و بیح رب دی عبادت دا تصور کہیں نہ کہیں صورت و بیح موجود ہے۔ سچی گلھتاں لے ہے جو کوئی مذہب دی رب کریم دی ذات دا منکر تیں او کہیں نہ کہیں روپ و بیح رب کریم دی عظمت کوں تسلیم کریندے۔ پر اسلام دا عقیدہ توحید سب توں افضل تے اعلیٰ ہے اسلام توں پہلے لوکیں کئی کئی خدا بنا گھدے ہن تے مٹی تے پتھر دے اپنے بنائے ہوئے بتاں کوں وی خدا دا درجہ ڈیندے ہن۔ حتیٰ کہ یہودی تے عیسائی صاحب کتاب ہونڈیں ہوئیں شرک دا شکار تھی گئے۔ اپنے نبیاں کوں خدا دی اولاد آکھن لگ گئے پر اسلام انہاں دے دعوے کوڑے کرڈتے تے سورۃ اخلاص و بیح صاف صاف آکھ ڈتا گیا جو رب نہ خود کہیں دی اولاد ہے تے نہ رب دی کوئی اولاد ہے۔ او ساریں انسانی تقاضیوں توں بالکل آزاد ہے تے سب شے تیں خود قادر ہے او کہیں دا محتاج نیں۔ ڈوہیں جگ ہونڈے محتاج ہن او دنیا دیاں ضرورتاں پوریاں کرن تیں قادر ہے۔ اونکوں کہیں دی ضرورت کائے نی۔ اونکوں کوئی منے تاں وی او رب واحد لاشریک ہے جسے کوئی نہ منے تاں وی او اپنی مثال آپ ہے۔ رب کریم دی ذات بابرکات بے عیب تے لاریب ہے۔ دنیا دا سارا نظام تے ساریاں چیزاں آسمان، زمین، چنڈر، تارے، سجھ، سمندر، پہاڑ، ہوائیں، جھرتے شجر سب اوندے پیدا کیتے ہوئے ہن تے سارے اوندے حکم دی تعمیل و بیح اپنے

اپنے فرض ادا کریندے ہن۔ ہر ذی روح تے جاندار دا او خالق مالک تے پالک ہے تے انہاں دی مورس تے حیات اوندے ہتھ و بیح ہے او سمیع، بصیر، خبیر، علیم، عالم الغیب تے روزی رساں ہے۔ ڈوہاں جہاناں تیں او کلھا سجود تے مہود ہے۔ فرشتے جن تے انسان ہونڈی مخلوق ہن تے او انہاں دا حاجت روا تے کلھا مشکل کشا ہے۔ او کلھا ہے بھلا ہے تے ہوسی پیا۔ اسلام دا اے پہلا عقیدہ ہے جنکوں بغیر کہیں عذر دے من گھنٹ بندے کوں مومن تے مسلمان دا درجہ ڈے ڈیندے۔ رب کریم ذی ذات واحد لاشریک تیں ایمان گھن آون اسی اسلام دا پہلا عقیدہ تے بشرط ہے۔ جو رب کوں رب نہ منیسی تے اوندے کہیاں ایمان ہوسی۔

۲۔ فرشتیں تیں ایمان | اللہ تعالیٰ دی ذات تیں ایمان آون تے بعد اسلام دا ڈوہا عقیدہ اللہ تعالیٰ دی پیاری مخلوق فرشتیں تیں ان ڈٹھا ایمان گھن آنون ہے۔ اے قوم اللہ تعالیٰ دی دڈی فرمانبردار ہے انہاں وچوں لا تعداد فرشتے ہر وقت رب کریم دی عبادت و بیح محو رہ کے اپنا فرض ادا کریندے ہن تے انہاں وچوں اللہ تعالیٰ کجھ فرشتے اپنی مرضی دے مطابق ایجھے وی پیدا کیتن جیہڑے رب کریم دی اطاعت و بیح کئی دنیاوی فرض انجام ڈیندن۔ اے نورانی مخلوق ہے تے ایندا مادیت پرستی نال کوئی تعلق نیں اے مخلوق کھاوٹ، پیوٹ، ٹرن پھرن تے سمن یا آرام کرن توں بے نیاز ہے۔ انہاں وچوں جیہڑے فرشتے اللہ تعالیٰ دے حکم نال دنیا دے کارخانے کوں چلاوٹ دا فرض ہر انجام

ڈیندن انہاں وچوں چار ڈاڈھے مشہور ہن۔ سب توں پہلا اللہ تعالیٰ
 دے قریب رہن والا پیارا فرشتہ حضرت جبرائیل علیہ السلام ہے اے
 رب العالمین دا پیغام رساں تے ایلچی ہے ایندا کم رب غفور توں پیغام
 گھن کے اوندے مقرر شدہ پیارے بندے تے نبی تیں من دعمن
 پچاؤن ہن۔ ڈوجھا فرشتہ حضرت میکائیل ہے جیندا کم دنیا تیں
 ہر جاندار کوں رب دے حکم دے مطابق رزق پچاؤن تے مینہہ
 وساؤن ہے۔ تریجھا ڈاڈھا فرشتہ حضرت عزرائیل ہے جیندا کم ہر
 جاندار دا مقرر وقت تیں روح قبض کرن ہے۔ چوتھا فرشتہ حضرت
 اسرافیل ہے جیہڑا رب دے فرمان تے قیامت دے ڈینہہ
 صور یعنی ناد پھونکن واسطے تیار کھڑے تے دل اے ڈوجھانا
 اوں ویلے وجیسی جیہڑے ویلے ساری دنیا کوں حشر دے ڈینہہ
 رب کریم دے پیش تھینوٹاں ہوسی۔ این مخلوق تیں ایمان اسلام دا جھنڈے
۳۔ رسولان تیں ایمان | اسلام دی ترکیبی وڈی شرط یا عقیدہ
 اللہ تعالیٰ دے بھیجے ہوئے رسولان تیں ایمان گھن آنوٹا ہے۔ نبی
 اللہ تعالیٰ دی برگزیدہ تے پسندیدہ چون ہوندن جنہاں کوں رب کریم
 اپنی مخلوق دی ہدایت واسطے ضرورت دے وقت بھیج ڈیندا رہ گئے۔
 انہاں تیں اللہ تعالیٰ دا پیغام حضرت جبرائیل علیہ السلام پچیندا رہ گئے
 تے انہاں تیں آسمانی صحیفے یا کتاباں وی نازل بھتین۔ قرآن پاک فرج
 صاف لکھ ڈتا گئے جنیں رسول دی اطاعت کیتی اوں اپے
 رب دی اطاعت کیتی کیوں جو رسول ای دراصل رب دی اطاعت

تے توحید دا سبق ڈیندے۔ رسولان دے متعلق ہر مسلمان دا اے
 ایمان تے عقیدہ ہونا چھیدا ہے جو اے سارے پیغمبر حضرت آدم
 علیہ السلام دی اولاد ہن تے اللہ تیں دے بھیجے ہوئے بندے تے
 رسول ہن۔ انہاں وچ سارے انسانی تقاضے موجود ہوندن۔ پر او
 اپنی ساری خیاتی اللہ تعالیٰ دی رضا دے مطابق بسر کریندن۔
 لوکین کوں گمراہی توں بچا کے سدھے راہ تیں گھن آندن۔ او
 رب دے احکامات دی تعمیل وچ کہیں مشکل، تکلیف، ڈکھ یا
 دشمنی دی پرواہ نیں کریندے۔ حضرت آدم علیہ السلام توں گھن
 کے حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم تیں سارے نبی برحق ہن۔ حضور کریم
 صلی اللہ علیہ وسلم دے بعد نبوت دا سلسلہ ختم تھی گئے۔ جے کوئی
 انہاں دے بعد نبوت دا دعویٰ کر لسی تے او کذاب ہوسی تے
 اوندی نبوت کوڑی پنڈ ہوسی۔ اللہ تعالیٰ دے بعد نبی دا درجہ
 سارے انساناں توں اچا ہے تے ساڈے پیارے نبی حضرت
 محمد صلی اللہ علیہ وسلم دا درجہ سارے نبیاں توں افضل ہے۔ نبی اللہ تعالیٰ
 دا پیغام بر تے ایلچی ہوندے ایندے بغیر دنیا تیں لوکاں
 کوں سدھا راہ ڈکھاؤن تے رب دی ذات توں ڈراؤن دا
 کوئی ذریعہ نیں۔ ہن واسطے انہاں تیں ایمان آنن ضروری ہے۔
۴۔ آسمانی کتاباں تیں ایمان | اللہ تعالیٰ ذی ذات
 واحد، فرشتیں تے انبیاء کرام دے بعد اسلام دا چوتھا عقیدہ
 انہاں آسمانی کتاباں تیں ایمان آنن ضروری ہے جیہڑیاں وقتاً فوقتاً

اللہ تعالیٰ دی طرفوں حضرت جبرائیل علیہ السلام دے ذریعے مختلف انبیاء کرام تے نازل ہتھن کیوں جو ایہے کتاباں اسی لوکیں کوں راہ ہدایت ڈکھاوون دا ذریعہ ہن۔ ڈھیر سارے چھوٹے موٹے صحیفے مختلف انبیاء تیں نازل ہتھن پر انہاں وچوں چار کتاباں ڈھیر مشہور ہن۔ پہلی آسمانی کتاب زبور ہے جو حضرت داؤد علیہ السلام تیں اتاری گئی۔ ڈوہی کتاب تورات حضرت موسیٰ علیہ السلام تیں نازل تھی۔ تریجھی کتاب داناں انجیل ہے اے حضرت عیسیٰ علیہ السلام تیں نازل کیتی گئی۔ چوتھی تے آخری آسمانی کتاب قرآن پاک ہے جو سبڈے پیارے نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم تیں نازل تھی۔ قرآن کریم و بیح ساریں کتاباں دا ذکر ہے۔ زبور، تورات تے انجیل اصلی حالت و بیح باقی نیں رہ گیاں انہاں کوں انہاندے منن والیں اپنی مرضی نال تبدیل کر گھدے ہن واسطے اے ہن قابل اعتبار نیں رہ گیاں تے قرآن دے آٹون دے بعد انھاں تریہاں کتاباں دی ضرورت تے اہمیت ختم تھی گئی ہے کیوں جو قرآن پاک اد آسمانی کتاب ہے جیندے و بیح کہیں تحریف یا تبدیلی دا امکان کینی کیوں جو قرآن کریم و بیح خود رب کریم ایندی حفاظت اپنے ذمے لاڈتی ہے تے اینکوں لوح محفوظ تیں بالکل محفوظ کر گھدے۔ آنگے۔ ایندے و بیح قیامت تیں ہک لفظ نیں تبدیل کیا و بیح سبگا۔ کتاباں تیں ایمان اسلام دا ضروری حصہ ہے۔

۵۔ یوم آخرت تیں ایمان

ایمان دی پنجویں اہم شرط یوم آخرت تیں ایمان ہے۔ قرآن تے سنت دی روح نال آخرت دے ڈینہہ تیں ایمان لازمی شرط ہے۔ این ڈینہہ رب کریم انساناں کوں انہاں دی دنیا

دی زندگی دا حساب کتاب گھنسی۔ ساریں دے اعمال نامے انہاں دے ہتھیں ڈے ڈتے ویں۔ ہتھ پیرتے اکھیں انہاں دے عملاں دی گواہی ڈیسن۔ ہن ڈینہہ دے حق حساب تے عذاب توں بچن دی کوشش و بیح انسان فطری طور تیں نیکی دے پاسے توجہ ڈے کے بدی کوں بچن دی کوشش کریندے جے یوم آخرت دا ڈرنہ ہوئے تاں کوئی وی نیکی دی اتنی پرواہ نہ کرے نا جتنی ہن رکیتی ویندی ہے یوم آخرت دراصل جزا تے سزا دا ڈینہہ ہے۔ صالح تے نیک عمل والے کوک جنت و بیح ویں۔ بد کردار تے گنہگار دوزخ دا بل بنن سن۔

سارے نبی وی این ڈینہہ نفسو نفسی دا شکار ہوسن۔ البتہ آخر و بیح ساڈے پیارے نبی تے اللہ تعالیٰ دے محبوب رب تعالیٰ دے خاص حکم تے مہربانی نال اُمت دی بخشش دی شفاعت کرین تے رب کریم ساری اُمت کوں بخش کے جنت دی ہمیشہ دی زندگی ڈے کے نعمتیں نال مالا مال کر ڈیسی (سبحان اللہ)

۶۔ مرن دے بعد دل جیون

اسلام دا چھیواں عقیدہ یا شرط مرن دے بعد دل جیون تیں ایمان گھن آٹون ضروری ہے اے این واسطے جو این کال دے بغیر یوم آخرت تیں ایمان گھن آٹون دا کوئی فائدہ نیں ہے مرن دے بعد دل جی کے آخرت و بیح رب دے اگوں پیش ہتھیوں تاں دنیا دا حساب کتاب ہتھی جے مر کے مٹی تھی گیوسے تاں دل کیہاں حساب کتاب ہتھیسی۔ باقی ہے لے گلہ

جو اباں ول کیوں جیسوں؟۔ تاں جیہڑے رب ساکوں پہلے پیدا
کیتے او اپنی قدرت نال ای ساکوں مار کے ول جو اون تیں وی قادر
ہے۔ جے او حضرت آدم علیہ السلام کوں بغیر ماء پیو دے تے حضرت
عیسیٰ کوں بغیر پیو دے پیدا کر سگدے تے مویاں کوں وی جو اون
اوندے اگوں کوئی وڈی گالھ نیں۔ ہین واسطے مرٹ دے بعد ول
جیون تیں ایمان گھن آنون ضروری ہے۔

۷۔ چنگی تے لنگی تقدیر تیں ایمان | اسلام دا آخری اہم

عقیدہ اے ہے جو انسان ہر چنگی تے ماڑی تقدیر تیں ایمان
گھن آوے۔ اللہ تعالیٰ دی ذات ہر نفع تے نقصان دی مالک ہے
تے تقدیر دا مالک رب ہے او کہیں دی کوشش نال تبدیل
نیں سمجندی۔ ہین واسطے انسان کامیابی تیں رب کریم دا شکر ادا
کرے تے ناکامی وچ توبہ استغفار کرے۔ رزق، تخت بخت،
صحت بیماری، ڈکھ سکھ، غم تے خوشی، امیری تے غریبی سب
رب العالمین دے ہتھ وچ ہے او چاہے تاں شاہ گوں گدا
کر ڈیوے یا چاہے تاں گدا گوں بادشاہ بنا ڈیوے او جینکوں
چاہے اپڑیاں نعمتاں عطا کر ڈیوے تے جینکوں چاہے انہاں
توں محروم کرے۔ تقدیر تیں کہیں دا زور نیں جیہڑا رب دی تقدیر
صابر تے شاکر ہتی گیا اوندے ڈوہیں جہاں سنورنگے۔

ارکان اسلام

ساڈے پیارے نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے فرمان
دے مطابق دین اسلام دے پنج خاص رکن ہن۔ انہاں
دچوں ہک رکن دا انکاری وی مسلمان نیں تھی سگدا۔
رکن اے ہن:

۱۔ اللہ تعالیٰ کوں کلہہ تے عبادت دے لائق سمجھن تے
حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں اللہ دا آخری رسول منن۔

۲۔ نماز قائم کرن۔

۳۔ رمضان دے روزے رکھن۔

۴۔ زکوٰۃ ادا کرن۔

۵۔ حیثیت والے آدمی دا حج کرن۔

۵

ہن رسوں ارکان پنج سیں دین تے ایمان دے
کلمہ طیب پنج نمازاں روزے تریہہ رمضان دے
پیا ہے واجب ہر تو نگر مال تیں ڈیوے زکوٰۃ
حج کرے پس ہستی والا حکم بن رحمان دے

حضورِ دی اولاد

پتیر

۱. سیدنا حضرت قائمؑ حضرت خدیجۃ البکریہؓ
۲. سیدنا حضرت عبداللہ بن حضرت خدیجۃ البکریہؓ
۳. سیدنا حضرت طیبؓ (ظاہر) حضرت خدیجۃ البکریہؓ
۴. سیدنا حضرت ابراہیمؑ بن حضرت ساریہ قبلیہ

کے چارے صاحبزادے بلقین (بچپن) وچ فوت تھی گئے ہیں

۱. سیدہ حضرت زینبؓ حرم پاک حضرت ابوالمہاسنؓ
۲. سیدہ حضرت رقیہؓ حرم پاک حضرت عثمانؓ
۳. سیدہ حضرت ام کلثومؓ حرم پاک حضرت عثمانؓ
۴. سیدہ حضرت فاطمہ الزہراءؓ حرم پاک حضرت علیؓ

دھیریں

ڈوہترے

۱. سیدنا حضرت علیؓ بن حضرت زینبؓ
۲. سیدنا حضرت عبداللہ بن سیدہ حضرت رقیہؓ
۳. سیدنا حضرت حسنؓ بن سیدہ حضرت فاطمہ الزہراءؓ
۴. سیدنا حضرت حسینؓ بن سیدہ حضرت فاطمہ الزہراءؓ
۱. سیدہ حضرت امامہ بنت حضرت سیدہ زینبؓ
۲. سیدہ حضرت ام کلثومؓ بنت سیدہ حضرت فاطمہ الزہراءؓ
۳. سیدہ حضرت زینبؓ بنت سیدہ حضرت فاطمہ الزہراءؓ
۴. سیدہ حضرت رقیہؓ بنت حضرت فاطمہ الزہراءؓ

ڈوہتریاں

مومنناں دیاں ماواں

یعنی حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم دیاں پاک گھر لیاں

۱. حضرت خدیجۃ الکبریٰ رضی اللہ عنہا

حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی

سب توں پہلی تے پیاری گھر والی کے دی مشہور بیوہ بی بی بیخندی و فاداری اپنی مثال آپ ہے تے انہاں اسلام واسطے سب کچھ قربان کر ڈیا تے رب العالمین انہاں کوں پہلی مسلمان ہون دی سعادت نصیب فرمائی۔ حضرت ابراہیمؑ توں سوا حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی باقی ساری اولاد انہاں وچوں نہیں۔ نبوت دے ڈاہویں سال فوت تھی تے جنت المعلیٰ مکہ وچ دفن کیا گیا۔

۲. حضرت سوودہ رضی اللہ عنہا

اے حضرت سکران دی گھر والی ہی۔ گھر والے تے اپنی اماں سین دے کھے اسلام گن آئی۔ اے تریہیے ہجرت کر کے حبشہ چلے گئے۔ حضرت سکران فوت تھی گئے۔ حضرت خدیجہ دی وفات دے بعد حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم سلسلہ نبوت وچ انہاں نال نکاح کیا۔ ایں وقت انہاں دی عمر ۵۰ سال ہی۔ جین ویلے حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے نکاح وچ آئی حضرت سوودہ رضی اللہ عنہا اپنے حقوق انہاں کوں بخش ڈتے۔ آپ ۱۹ ہجری وچ وفات پاتی تے جنت البقیع مدینہ وچ دفن کیا گیا۔

۳۔ حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا | آپ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے یار غارتے یار مزار حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ دی چھوٹی صاحبزادی ہن۔ نکاح دے وقت نبوت دے پارہویں سال انہاںدی عمر صرف نوں سال ہی۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم انہاں کوں حمیرا دی آپدے ہن۔ آپ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی ڈاڈھی پیاری گھر والی ہی۔ انہاں دی نسبت نال کئی قرآنی آیات نازل تھیاں۔ آپ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی کھن خوش نصیب کنواری رفیقہ ہی۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا وصال انہاندے مگرے وچ تھیا۔ آپ ۳۶ ہجری وچ وفات پاتی تے جنت البقیع وچ دفن کیا گیا۔

۴۔ حضرت حفصہ رضی اللہ عنہا | آپ مسلماناں دے ڈوہجے خلیفہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ دی صاحبزادی ہن۔ انہاندا خاوند غزوہ احد وچ زخمی تھی کے شہید تھی گیا۔ ۳۳ ہجری وچ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم نال نکاح تھیا۔ آپ دبی عبادت گزار ہن۔ انہاں ۳۶ سال دی عمر وچ وفات پاتی تے جنت البقیع وچ مدفون ہے۔

۵۔ حضرت زینب بنت خزیمہ رضی اللہ عنہا | انہاں دا پہلا نکاح طفیل بن حارث تے ڈوجا نکاح عبیدہ بن حارث نال تھیا اے ڈوہن حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے سوتر ہن انہاں دا تریکھا نکاح حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی بوادے پتر عبداللہ بن جمش نال تھیا۔ او جنگ احد وچ شہید تھی گئے۔ ۳۳ ہجری وچ حضور صلی اللہ علیہ وسلم انہاں نال نکاح کیا۔ اس نکاح توں ترے مہینے بعد فوت تھی گئی اے

۶۔ حضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا | انہاں دا پہلا نکاح حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی بوادے پتر تے تھنج شریک یعنی رضاعی مہرا ابوبکر نال تھیا۔ او جنگ احد وچ زخمی ہون دی وجہ توں شہید تھے۔ انہاں وچوں حضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا دے چار بال ہن آپ صلی اللہ علیہ وسلم انہاں دی ذمہ داری قبول کر کے ۳۳ ہجری وچ انہاں نال نکاح کیا۔ انہاں ۳۶ سال دی عمر وچ وفات پاتی تے جنت البقیع وچ دفن تھے۔

۷۔ حضرت زینب بنت جحش رضی اللہ عنہا | اے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی بوادی صاحبزادی ہن۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دی کوشش نال انہاں دا نکاح حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے غلام زید رضی اللہ عنہ نال تھیا پر انہاں دا نبھاہ نہ تھی سگیا تے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم ۳۶ ہجری وچ انہاں نال اس واسطے نکاح کر گھدا جو عرب وچ پتریلے غلام دی بیوہ یا مطلقہ گھر والی نال نکاح گناہ سمجھا ویندا اے۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم اس بدعت دے خلتے واسطے اپنے پتریلے غلام حضرت زید رضی اللہ عنہ دی مطلقہ حضرت زینب نال نکاح کر گھدا۔ انہاں ۳۳ ہجری وچ ۵۱ سال دی عمر وچ وفات پاتی۔

۸۔ حضرت جویریہ رضی اللہ عنہا | اے جنگ دے مال وچ پکڑی گئی تے حضرت ثابت بن قیس دے چھے وچ آئی۔ انہاں ایندے کول آزاد کرن واسطے کچھ رقم فدیہ طلب کیتی۔ حضرت جویریہ رضی اللہ عنہا حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کول امداد واسطے آئی تے

عرض کیا جو میں مسلمان بن گئی ہوں۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم انہاں دافدیہ خود ادا کر کے انہاں کوں آزاد کرایا تے شہدہ بھری و بیح انہاں نال نکاح فرمایا اسلام لشکر کوں این دلقتے داپتہ لگاتاں انہاں حضرت جویریہ رضی اللہ عنہا دے سارے کے سورے قیدی این سانگے ربا کر ڈتے جو اوہن پیارے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے رشتے دار بن گین۔ حضرت جویریہ رضی اللہ عنہا دا نکاح اپنے قبیلے واسطے رحمت ثابت تھیا۔ انہاں شہدہ بھری و بیح اکہتر سال دی عمر و بیح وفات پائی۔

۹۔ حضرت جلیبہ رضی اللہ عنہا

اے اوں وقت دے حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے دڈے جانی دشمن ابوسفیان دی صا جزادی بی۔ انہاں داپتہ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں لغو ذبا اللہ مکاؤن دی کوشش و بیح ناتے اے مسلمان تھی کے اپنے گھروالے نال حبشہ ہجرت کر گئی۔ امتھاں انہاں دا گھروالہ امرتد تھی گیا۔ پر اے اسلام تیں قائم رہ گیا تے اسلام واسطے دڈیاں مصیبتاں بھو گیاں۔ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں انہاں دے حال داپتہ لگاتاں انہاں حبشہ دے بادشاہ دی وکالت تیں شہدہ و بیح انہاں نال نکاح کر گھدا۔ حضرت جعفر طیار رضی اللہ عنہ این نکاح دے گواہ بن۔ انہاں ستر سال دی عمر و بیح شہدہ بھری و بیح وفات پائی۔

۱۰۔ حضرت صفیہ رضی اللہ عنہا

بارون علیہ السلام دی جد و چوں بن۔ انہاں دا پہلا نکاح سلام بن مشکم نال تھی تے ڈو جانا نکاح کفانہ بن ابی الحقیق نال تھی۔ او جنگ خیبر و بیح مارا گیا تے آپ جنگ دے مال غنیمت و بیح شامل بن۔ و جبکہ

تے ڈھیر سارے مجاہد حضرت صفیہ دے طالب تھے۔ حضور کریم بھگڑا مکاؤن سانگے انہاں کوں ازاد کر کے انہاں نال خود شہدہ بھری و بیح نکاح کر گھدا انہاں کھ سال دی عمر و بیح شہدہ بھری و بیح وفات پائی۔

۱۱۔ حضرت میمونہ رضی اللہ عنہا

انہاں دے ڈو نکاح پہلے تھی چکے ہن۔ امتھاں دی بہک بھین حضرت عباس رضی اللہ عنہ، ڈو جھن بھین حضرت حمزہ رضی اللہ عنہ، تری کھی بھین حضرت جعفر طیار رضی اللہ عنہ دے گھر بن چو تھی بھین حضرت خالد بن ولید رضی اللہ عنہ، دی آماں سین بن۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم اپنے چاچا حضرت عباس رضی اللہ عنہ دی خواہش تیں شہدہ بھری و بیح انہاں نال نکاح کر گھدا۔ انہاں دا وصال چوہتر سال دی عمر و بیح شہدہ بھری و بیح تھی۔ انہاں دا مزار شریف مکہ دے نیڑے سرف دے مقام تیں ہے۔

۱۲۔ حضرت ماریہ قبطیہ رضی اللہ عنہا

سکندریہ دے بادشاہ مقوقس ہریتہ مدینے روانہ کیا۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم انہاں دی دلجوئی کیتے انہاں نال شہدہ بھری و بیح نکاح کیا۔ اللہ تعالیٰ انہاں و چوں حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کوں حضرت ابراہیم رضی اللہ عنہ، عطا فرمایا پر او پھوٹی عمر و بیح فوت تھی گئے۔ حضور کوں انہاں دی وفات تیں ڈاڈھا غم تھی تے کافر دشمن حضور صلی اللہ علیہ وسلم کوں بے اولاد ہووون دا طعنہ لگ گئے تے رب العزت سورۃ کوثر نازل فرما کے کافراں دے منہ و بیح مٹی مٹی۔

نوٹ

۱۔ انہاں دے علاوہ کھ روایتاں اینجھاں ملدن جو حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم تھی ست نکاح پئے وی کیتن۔ پر انہاں نال آپ صلی اللہ علیہ وسلم

دائیں میل نہیں تھیا۔ ہیں واسطے او آپ دیاں پاک گھروالیاں نہیں
بن بگیاں۔ انہاں وچوں نشاۃ بنت رفاعہ۔ شبا بنت عمر عزیرہ
بنت جابر، اسماء بنت نعمان تے ریحانہ بنت زید دے ناں
تاریخ طبری وغیرہ وچ بل دیندین۔

۲۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم کجھ مسلمان بیٹیاں نال نکاح دی
خواہش کیتی تے انہاں کوں نکاح دے پیغام بھجوائے پر اللہ تعالیٰ
دی منظوری دے بغیر کجھ نہ تھی سگدا ہاں ہیں سانگے او نکاح نہ تھی سگیے۔
جہاں کوں نکاح دا پیغام پڑتا گیا انہاں وچوں حضرت ام ثانی بنت
ابی طالب، صفیہ بنت بشامہ، ام حبیب بنت العباس تے
عمیرہ بنت الحارث دے ناں قابل ذکر ہن۔

۳۔ این مجال دی وضاحت ضروری ہے جو حضور کریم صلی اللہ علیہ
وسلم دے بارہاں نکاح اوں قرآنی حکم توں پہلے تھی گئے ہن جنیدے
نال شریعت وچ چار نکاح جائز ہن۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دے پاک
گھروالیاں دی پاک حیاتی کوں ڈٹھاؤ نچے تاں صاف پتہ لگدے جو
سوائے حضرت بی بی عائشہ صدیقہ دے کوئی وی بی بی پاک
بی بی نکاح دے ویلے کنواری نہ ہئی۔ اکثر بیبیاں بیوہ، مطلقہ
تے ڈھلیئے سن دیاں ہن۔ ہن واسطے کافرین، مشرکین تے
عیسائیں دا اے الزام سراسر غلط ہے جو آپ صلی اللہ علیہ وسلم
نفسانی خواہش کیتے ڈھیز نکاح کیتے بلکہ حقیقت اے ہے جو غریبے غمزدہ بیبیاں دی
دلجوئی تے انہاندے رشتہ دارین کوں اسلام دور غبت پڑواؤن کیتے نکاح کیتے۔

ترئے سچے مخبر

ایمیرا راہب | حضرت ابو موسیٰ ہک روایت کرندن جو حضور کریم صلی اللہ
علیہ وسلم دی عمر تیرہاں سال ہئی تے انہاں اپنے چاچا حضرت ابی طالب نال
شام دا پہلا سفر کیتا۔ رتے وچ بھری دے مقام تیں انہاں پڑا کیتا تے
ایں جا دا راہب بیکرا انہاں دے کول آیا۔ اوں پہلے کڈا ہن انہاں
قافلین والیاں دو کوئی توجہ نہ پڑتی ہئی ایں دفعہ اوں سارے قافلے دی دعوت
کیتی تے اوں حضرت ابی طالب کوں خبر پڑتی جو تیبے نال جہڑا تیبہ بھرتیا
ہے او وڈے بختیاں والا ہے جو اللہ تعالیٰ انہاں کوں اپنا رسول بنا کے بھیجے۔
ایندا نبوت اے ہے جو ایندی آمد تیں سارے درخت تے پھرا نیکیوں سلام
آکھ کے سجدے کریندے ہن تے ایندے سر تیں بدلے چھاں کیتی رہندن
ایندے منڈھے تیں بچے پائے ہر نبوت دی ہے۔ راہب حضرت
ابی طالب کوں آکھیا تساں انہاں کوں روم نہ گھن ونبو۔ جے کہیں انہاں کوں
سچاں گھدا تاں انہاں کوں قتل کرن دی کوشش کیتی ویسی گو اللہ تعالیٰ
دی ذات انہاں دی محافظ ہے دل دی احتیاط چنگی گال ہے۔ ہن سانگے
او آپ کوں واپس مکہ گھن آئے۔ اے پہلا سچا مخبر ہا جیں رسول کریم صلی
علیہ وسلم دی نبوت دی وقت کولوں پہلے تصدیق کیتی۔

۲۔ **ورقہ بن نوفل** | نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تیں پہلی وحی نازل

تھی تے آپ صلی اللہ علیہ وسلم بہوں حیران تے پریشان تھے۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم اے واقعہ اپنی پیاری تے وفادار گھر والی حضرت خدیجہ الکبریٰؓ کوں سنایا۔ حضرت خدیجہؓ آپ صلی اللہ علیہ وسلم کوں تسلی ڈتی تے اکھیا جو تھا ڈا رب تھا ڈے اتیں مہربان ہے میں تھا کوں اپنے سوتر ورقہ بن نوفل دو گھن جلدی ماں اوہوں نیک تے عالم آدمی ہے امید ہے او این واقعہ دی اصلیت ڈسا ڈیسی۔ جیں ویلے اماں خدیجہؓ آپ صلی اللہ علیہ وسلم کوں حضرت ورقہ بن نوفل دو گھن گئی تاں اوں حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم دا حال سن کے اکھیا جو اللہ تعالیٰ حضرت موسیٰ علیہ السلام وانگوں تھا کوں نبی بناوٹ دا پیغام ڈتے۔ تساں اپنی امت دے نبی رہوے پر لوک تھا کوں نبوت دے دعوے دے بعد مکے وچوں کڈھ چھوڑیسن تے تھا ڈے نال جنگ کریسن۔ جے میں اوں ویلے تیں چند ابرہیم تاں تھا ڈی مدد کریاں۔ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم نبوت دے اعلان دے بعد بک خواب ڈیکھ کے صحابہ کرام کوں ڈسایا جو ورقہ بن نوفل جنتی ہے۔ ورقہ آپ صلی اللہ علیہ وسلم دی نبوت توں پہلے ہی انہاں کوں نبوت دی خوش خبری ڈے ڈتی تاں اللہ انہاں کوں بخش ڈتا۔

۳۔ زید بن عمرو حضرت عامر بن ربیع ہک روایت کریندن جو زید بن عمرو اے آہارہ دیندا نا جو میں حضرت اسماعیل علیہ السلام دی اولاد وچوں ہک نبی دی انتظار وچ ماں تے او وی عبدالمطلب دی اولاد وچوں ہوئی میڈے خیال وچ میں اوندی آمد تیں جیندا نہ رہساں جو اوندی نبوت دی شہادت ڈیواں جے تساں وچوں کوٹ اوں ویلے تیں جیندا رہ وچے تاں انہاں دی خدمت میڈا اسلام ضرور چچا دے۔ انہاں دی سنبھان بالکل

سوکھی ہے جو نہ انہاں دا قد لمبا ہوئی تے نہ چھوٹا۔ انہاں دے سردے وال نہ بہوں گھٹے ہوسن تے نہ چھدرے، انہاں دیاں اکھیں سو نہڑیاں تے لال ہوسن۔ انہاں دے موٹھے مبارک تیں مہر نبوت ہوئی تے ناں "احمد" ہوئی او میں شہر و بچ پیدا تھیں تے قوم انہاں کوں اٹھوں کڈھ چھوڑیسی تے او شرب ہجرت کرولین۔ میڈی گال یاد رکھا ہے۔ انہاں دے متعلق کہیں دھوکے و بچ نہ اواسے۔ میں دین ابراہیم دی گول و بچ ساری دنیا پھریاں تے ہر پاسوں میگوں ایہا ووتھ ملی ہے جو اللہ سیں دا اے پیارا نبی سا ڈے ای وطن و بچ پیدا تھیں۔

عامر بن ربیع دی این روایت داراوی بیان کریندے جو اسلام گھن آنوٹ دے بعد میں محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم کوں زید بن عمرو دا حال سنا کے اوند اسلام پچا یا تاں حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم سلام دا جواب ڈے کے اوندے کیتے رحمت دی دعا طلب کیتی تے فرمایا میں زید بن عمرو کوں جنت و بچ خوش و خرم ڈٹھے۔ سبحان اللہ!

سب توں پہلے

- قرآن پاک دی سورۃ علق سب توں پہلے نازل تھی۔
- سب توں پہلے حضرت خدیجہ رضی اللہ عنہا کون اسلام نصیب تھیا۔
- حضرت ابوبکر صدیقؓ آزاد مردیں وچوں پہلے مسلمان تھے۔
- حضرت علی کرم اللہ وجہہ سب توں پہلے مسلمان ہاشمی ہن۔
- حضرت زید بن حارثہؓ پہلے غلام مسلمان ہن۔
- حضرت عباسؓ دی گھر والی لبا بہ بنت حارثہؓ حضرت خدیجہؓ توں پہلی مسلمانہی۔
- کوہ صفا میں حضرت ارقمؓ دا گھر پہلا اسلامی مرکز۔
- نبوت دا پہلا عام خطاب سلمہ نبوت وچ کوہ صفا میں کیا گیا۔
- سب توں پہلا اسلامی گھرانہ حضرت ابوبکر صدیقؓ دا۔
- حضرت عثمانؓ تے حضرت رقیہؓ ہجرت حبشہ دا پہلا اسلامی جوڑا۔
- سب توں پہلا اسلامی جھنڈا ہجرت دے سفر وچ حضرت بربیدہؓ اسمی لہرایا۔
- حضرت حمزہؓ دے مسلمان ہون میں پہلی دفعہ قریش کون اسلام دا زور محسوس تھیا۔
- حضرت عمرؓ دے اسلام آن دے بعد پہلی دفعہ بیت اللہ وچ نماز پڑھی گئی۔
- حضرت حارث بن ابی مالک کعبے دے اندر حق دی راہ دے پہلے شہید ہن۔
- حضرت سمیہؓ اسلام دی راہ وچ شہید تھیون والی پہلی بی بی ہئی۔
- حضرت عثمان بن مظعونؓ پہلے صحابی ہن جنہاں ہک اکھ سچائی میں قربان کیتی۔

- حضرت ابوسلمیؓ مدینے دے پہلے ہاجر ہن۔
- عبید بن جحش پہلا مرتد ہاجر ہجرت حبشہ دے بعد عیسائی تھی گیا۔
- حضرت سعد بن ابی وقاص پہلا مجاہد ماجین حق دی راہ وچ پہلا تیر چلایا۔
- حضرت زبیر بن عوام پہلے صحابی ہن جنہاں حق دی راہ وچ تلوار چاتی۔
- ڈو جھی ہجرت حبشہ دے پہلے ہاجر حضرت جعفر بن ابی طالب ہن۔
- حضرت سوید بن ثابت پہلا مدنی نینگرا ماجین تیں اسلام اثر کیتا۔
- حضرت عثمان بن مظعون پہلے ہاجر صحابی ہن جو مدینہ وچ فوت تھے۔
- مدینے وچ پہلے اسلامی معلم حضرت مصعب بن عمیر ہن۔
- سب توں پہلی مسیبت سلمہ ہجرت وچ مسجد قبائلی بنائی گئی۔
- سب توں پہلے محمد نماز بنو سالم دی دستی وچ ۱۲ ربیع الاول سلمہ کو پڑھی گئی۔
- حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہلا سیاسی فوجی قدم غزوہ دوان ہجرت دے سال لہرایا۔
- حضرت سعد بن عبادہ غزوہ دوان دے موقع میں مدینے دے پہلے قائم مقام حاکم بنائے گئے۔
- ہجرت دے بعد سب توں پہلے جاوٹ والے مسلمان ہال حضرت عبداللہ بن زبیر ہن۔
- غزوہ احد وچ حضرت اے دے تھوون پہلا زخمی حارث بن القمبر نامو جہنم پج گیا۔
- حضرت خبیثؓ او پہلے شہید ہن جنہاں موت توں پہلے نماز دی سنت ادا کیتی۔
- حضرت عبادہؓ بن بشیر او مجاہد ہن جنہاں تیریں دے سینہ وچ غزوہ ذات المرقاع وچ نماز ادا کیتی۔
- حضرت طلحہؓ پہلا مسلمان ماجین آپٹے پیو عبداللہ بن ابی منافق دے قتل دی اجازت منگی۔
- حضرت ہشام بن اصحابہ مسلمان بیوی عبادہ بن صامت دے ہتھوں پہلے شہید صحابی ہن۔

سب توں پہلے

- قرآن پاک دی سورۃ علق سب توں پہلے نازل تھی۔
- سب توں پہلے حضرت خدیجہ رضی اللہ عنہا کوں اسلام نصیب تھیا۔
- حضرت ابوبکر صدیقؓ آزاد مردیں و چوں پہلے مسلمان تھے۔
- حضرت علی کرم اللہ وجہہ سب توں پہلے مسلمان مامشی ہن۔
- حضرت زید بن حارثؓ پہلے غلام مسلمان ہن۔
- حضرت عباسؓ دی گھر والی لبا بہ بنت حارثؓ حضرت خدیجہ کوں پہلی مسلمان تھی۔
- کوہ صفا تیں حضرت ارقمؓ دا گھر پہلا اسلامی مرکز۔
- نبوت دا پہلا عام خطاب سلسلہ نبوت و وح کوہ صفا تیں کیا گیا۔
- سب توں پہلا اسلامی گھرانہ حضرت ابوبکر صدیقؓ دا۔
- حضرت عثمانؓ تے حضرت رقیہؓ ہجرت حبشہ دا پہلا اسلامی جوڑا۔
- سب توں پہلا اسلامی جھنڈا ہجرت دے سفر وچ حضرت بریدہؓ اسمی لہرایا۔
- حضرت حمزہؓ دے مسلمان ہون تیں پہلی دفعہ قریش کوں اسلام دا زور محسوس تھیا۔
- حضرت عمرؓ دے اسلام آن تے بعد پہلی دفعہ بیت اللہ وچ نماز پڑھی گئی۔
- حضرت حارث بن ابی مالہ کعبے دے اندر حق دی راہ دے پہلے شہید ہن۔
- حضرت سمیہؓ اسلام دی راہ وچ شہید تھیون والی پہلی بی بی تھی۔
- حضرت عثمان بن مظعونؓ پہلے صحابی ہن جنہاں ہک اکھ سچائی تیں قربان کیتی۔

- حضرت ابوسلمیؓ مدینے دے پہلے ہاجر ہن۔
- عبید بن جحش پہلا مرتد ماجو ہجرت حبشہ دے بعد عیسائی تھی گیا۔
- حضرت سعد بن ابی وقاص پہلا مجاہد ماجین حق دی راہ وچ پہلا تیر چلایا۔
- حضرت زبیر بن عوام پہلے صحابی ہن جنہاں حق دی راہ وچ تلوار چاتی۔
- ڈوہجی ہجرت حبشہ دے پہلے ہاجر حضرت جعفر بن ابی طالب ہن۔
- حضرت سوید بن ثابت پہلا مدنی نینگرا ماجین تیں اسلام اثر کیتا۔
- حضرت عثمان بن مظعون پہلے ہاجر صحابی ہن جو مدینہ وچ فوت تھے۔
- مدینے وچ پہلے اسلامی معلم حضرت مصعب بن عمیر ہن۔
- سب توں پہلی مسیت مسجد بصری وچ مسجد قبائلی گئی۔
- سب توں پہلے جو نماز بنو سالم دی دست وچ ۱۲ ربیع الاول سلسلہ کو پڑھی گئی۔
- حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہلا سیاسی فوجی قدم غزوہ دوان ہجرت دے سال لہا اٹھایا۔
- حضرت سعد بن عبادہ غزوہ دوان دے موقع تیں مدینے دے پہلے قائم مقام حاکم بنائے گئے۔
- ہجرت دے بعد سب توں پہلے جاوون والے مسلمان بال حضرت عبداللہ بن زبیر ہن۔
- غزوہ احد وچ حضرت اے تھوں پہلا زخمی حارث بن القہر ماجو جہنم پج گیا۔
- حضرت خبیثؓ او پہلے شہید ہن جنہاں موت توں پہلے نماز دی سنت ادا کیتی۔
- حضرت عبادہؓ بن بشر او مجاہد ہن جنہاں تیریں دے مینہ وچ غزوہ ذات المرقاع وچ نماز ادا کیتی۔
- حضرت طلحہؓ پہلا مسلمان ماجین اپنے پیو عبداللہ بن ابی منافق دے قتل دی اجازت منگی۔
- حضرت ہشام بن اصحابہؓ مسلمان لیج زیادہ بن صامت دے ہتھوں پہلے شہید صحابی ہن۔

- غزوہ خندق دے موقع تیں پہلی دفعہ کئی نمازاں تلے اتے قضا تھیاں :-
- مسلماناں پہلی دفعہ طائف دے محاصرے تیں کھبانی یعنی منجنيق استعمال کیتی۔
- غزوہ تبوک توں کجھ عرصہ پہلے غیر مسلمان توں جزیرہ وصول کرن ڈا حکم آیا۔
- صلح حدیبیہ دے موقع تیں سوائے حضرت ابوبکرؓ دے اکثر مسلمان پہلی دفعہ مونجھے نظر آئے
- غزوہ احد وچ پہلی دفعہ ۳۰۰ بھجری وچ مسلمان عورتیں حصہ گھدا۔
- حبشہ دا بادشاہ نجاشی سب بادشاہیں کنوں پہلے مسلمان بھتیا۔
- بیت اللہ وچ پہلی بانگ حضرت بلالؓ بھجری وچ ڈتی۔
- سر لہو بن مالک بن حبشم پہلا خوش نصیب ماجینکوں سفر، ہجرت وچ تحریر صحیفہ فی نکلیا
- فتح مکہ دے موقع تیں سب توں پہلے حضرت ابوسفیانؓ اسلام قبول کیا۔
- مسلماناں تے کافراں دی پہلی ڈھمی لڑائی جنگ بدر ۲ بھجری وچ لڑی گئی۔
- جنگ بدر وچ مسلماناں دے پہلے ترے پہلوان حضرت علیؓ، حضرت حمزہؓ، تے حضرت عبیدہ بن حارث بن -
- اسود بن عبدالاسد پہلا دوزخی ماجیرھا جنگ بدر وچ مسلماناں دے ہتھوں مارا گیا۔
- حضرت عمرؓ دا غلام بھجری وچ جنگ بدر دا پہلا شہید ما۔
- زید بن حارث پہلا صحابی ماجین مدینے بدر دی فتح دی خبر پچھی۔
- پہلی سوال ۳۰ بھجری کوں پہلی دفعہ روزیں دے بعد عید منائی گئی۔
- حضرت حارث بن عمیر پہلا اسلامی سفیر ماجینکوں شامی حاکم شرجیل شہید کرایا۔
- حضرت زید بن حارث پہلا غلام ماجینکوں جنگ موتہ دا سالار بنایا گیا۔
- ۹۰ بھجری وچ پہلی دفعہ فرض حج حضرت ابوبکر صدیقؓ دی امامت وچ ادا کیا گیا۔
- خطبہ حجۃ الوداع دے موقع تیں پہلی دفعہ حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم اپنے وصال دا اشارہ فرمایا۔

پہاڑھی حدیثاں

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ساڈے پیارے نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے ہر قول تے فعل کوں حدیث آکھیا ویندے تے حدیث کوں قرآن پاک دی تشریح وی آکھیا گئے۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم دے فرمان دے مطابق چاڑھی حدیثاں لکھن ڈتے یا دکر بڑ برکت، رحمت تے بخشش دا باعث ہن۔ ہن واسطے چاڑھی حدیثاں کتاب دے آخر وچ لکھیاں گین تے انہاں دا مفہوم سراسر ایسی شعریں وچ لکھ ڈتا گئے۔ ایں توں پہلے مولانا جامی رحمۃ اللہ علیہ تے مولانا ظفر علی خان مرحوم اے سعادت فارسی تے اردو شعریں وچ لکھ کے حاصل کر چکن۔ اللہ تعالیٰ میڈی ایں کوشش کوں قبول فرماوے۔ آمین

- ۱۔ افسو السلام ۵ جاں ملے کوئی بھرا کرو سلام
بے اینویں فرمایا سیس خیر الانام
- ۲۔ فیکرکم من لقلل القرآن وعلماہ ۵ جو پڑھدا پڑھیندا ہے قرآن بس
اوہو سب توں بہتر ہے انسان بس
- ۳۔ الدین شین الدین ۵ گھنٹ سوکھا نہ بالکل قرض چانو
جے بھوتناں اینکوں ہک مرض چانو

۴. فَيُرَكِّمُ فَيُرَكِّمُ لَاهِلِهِ ۝ گھر کے بندیں نال جیندا پیار ہے

توں سمجھ پس اوند ا پڑا پار ہے

۵. طُوبَىٰ لِمَنْ شَغَلَهُ عَيْبُهُ عَنِ ۝ جو رکھیندے اپنے عیبوں میں نگاہ

اونیک تان بڈہ دے میں کہیں دے گناہ

۶. كَلِّمُوا رَاعٍ وَكَلِّمُوا مَسْئُولًا ۝ ہر کوئی اتھاں ہے حاکم ہر کوئی ڈیسی جواب

ہر کوئی عیت اوندی خود خدا گھنسی جانا

۷. الرَّاشِي وَالْمُرْتَضَىٰ كُلُّهُمَا فِي النَّارِ ۝ راشی تے مرتضیٰ جیرھے بن این زمان پوج

دو پنج سڑیسی دیاں کول بسوں جہان پوج

۸. اَعْمَالُكُمْ عَمَّا لَكُمْ ۝ جڈاں بھیرا جو ساڈا حال تھیندے

ساڈے حاکم ساڈے اعمال تھیندے

۹. لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ اِلَّا الْمَوْتَ ۝ ہر بیماری دی دوا جوڑی خدا

پر نہیں کوئی موت دی تھیندے دوا

۱۰. الْجَنَّةُ تَحْتَ الْاِقْدَامِ اِلَّا مَهْمَاتٌ ۝ نل نہ ایویں ایڈیں اوڈیں توں بھرا

ماہرے قداماں پوج رکھی جنت خدا

۱۱. كَفَىٰ بِالْمَوْتِ وَاِعْظَا ۝ کوئی وڈا واعظ نہیں بس موت بن

توں دی عبرت داسبق آیں توں گھن

۱۲. فَضْلُ الذِّكْرِ اِلَّا اِلَّا اللّٰهُ ۝ سب توں افضل ذکر ہے بس لا الہ

المحمد لله جان توں بہتر دُعا

۱۳. لَا دِينَ لِمَنْ لَا عَهْدَ ۝ وعدہ پورا نہیں جیندا انسان نہیں

کوئی اوند دین تے ایمان نہیں

۱۳. الدِّينُ اِمْلَاقُ النَّاسِ اِلَّا ذِكْرُ اللّٰهِ ۝

۱۴. مَنْ غَشَا فَلَيْسَ مِنَّا ۝

۱۵. كَلِّمُوا مَوْتًا اِخْوَةً ۝

۱۶. الصَّلٰوةُ مَعْرَاجُ الْمُؤْمِنِيْنَ ۝

۱۷. الطَّهْوَرُ شَطْرُ الْاِيْمَانِ ۝

۱۸. الْحَيَاةُ شَجَبَةُ الْاِيْمَانِ ۝

۱۹. اَلْعِلْمُ نُوْرٌ ۝

۲۰. الصَّوْمُ جَنَّةٌ ۝

۲۱. اَلْعَمَالُ اَعْمَالُ اِلَّا بِالنِّيَّاتِ ۝

۲۲. اَلْقَاطِعُ لَا يَدْخُلُ جَنَّةً ۝

۲۳. اَلْقَاطِعُ لَا يَدْخُلُ جَنَّةً ۝

۲۴. اَلْقَاطِعُ لَا يَدْخُلُ جَنَّةً ۝

۲۵. اَلْقَاطِعُ لَا يَدْخُلُ جَنَّةً ۝

۲۶. اَلْقَاطِعُ لَا يَدْخُلُ جَنَّةً ۝

۲۷. اَلْقَاطِعُ لَا يَدْخُلُ جَنَّةً ۝

۲۸. اَلْقَاطِعُ لَا يَدْخُلُ جَنَّةً ۝

۲۹. اَلْقَاطِعُ لَا يَدْخُلُ جَنَّةً ۝

۳۰. اَلْقَاطِعُ لَا يَدْخُلُ جَنَّةً ۝

۱۳. ایں دنیا دی دولت ہے لعنت کے قابل

فقط ذکر رب ہے رحمت دے قابل

۱۴. اوساڈا میں سوہٹا محمد اکھیندے

مسلمان جیڑھا ملاوٹ کریندے

۱۵. ساکے مومن بن بھرا بھٹیوال بن

یک خوت دی لڑی دے لعل بن

۱۶. صاحب معراج خود کھولے لے راز

ہے اصل معراج مومن دی نماز

۱۷. لُطْفُ بے لے صاحب قرآن دا

حصہ ہے پاکیزگی ایمان دا

۱۸. کیتا ہے ارشاد اینویں مصطفیٰ

حصہ ہے ایمان دا شرم و حیا

۱۹. علم خدا دی ذات تے بس علم نور ہے

ایند حصول دا حکم کیتا حضور ہے

۲۰. آکھیا اینویں آمنہ دے لعل ہے

روزہ بیشک مومنوں دی ڈھال ہے

۲۱. باجھ نیت دے کوئی اعمال نہیں

ہے عمل کوڑا جے نیت نال نہیں

۲۲. قطع رحمی جو کرے اپڑیں دے نال

اوند جنت پوج و بچن بالکل محال

- ۲۳- الْكَلِمَةُ طَيِّبَةٌ لِّلْمَأْمُورِ صَدَقَهُ ۝ کچھ پلے نیش؛ جے کرے کوئی سوال
 ٹور اونکوں کر کے کوئی مٹھی گال
 ۲۵- الْمُؤْمِنُ مِّنْ سَلَمِ الْمُسْلِمُونَ ۝ اپنے ہتھ توں کوئی مسلمان نہ رنجیا
 نہ زبانی گال توں کہیں کوں ڈکھا
 ۲۶- مَرَّ عَرُوفٌ بِنَفْسِهِ فَمَنْ ۝ اپنے اندر جہات پاتے خود کوں چاٹ
 ہے فقط این نکتے پرچ رب دی سنجان
 ۲۷- عَرَفَ رَبَّهُ ۝
 ۲۸- مَنْ لَا يَرْحَمِ النَّاسُ ۝ بندہ جو کہیں تیں رحم نہیں کریندا
 رب اوں تیں اپنا کرم نہیں کریندا
 ۲۹- يَرْحَمُهُ اللَّهُ ۝ احسان کہیں تیں کر کے اونکوں لا جانا
 کیتی ہی جیڑھی نیکی مفتی اونکوں دینا
 ۳۰- أَفَهُ السَّمَاءِ الْمُرْتَبَاتُ ۝ او نہیں مومن سڑن ہمایہ جیندا بھ کرے
 نہ کرے پڑاہ کہندی پیٹ اپنے کون بھرے
 ۳۱- لَا يَسْتَعِجُ الْمُؤْمِنُ ۝ سب توں ڈڈا جہاد حق گال کر ڈیوے
 سلا ہووے جاہز اونکوں دی سچ اکیجے
 ۳۲- دُونَ جَارِهِ ۝ ہے خزانہ دین دابے شک زکوات
 پچ اپنی مومن دی ہے سنجات
 ۳۳- أَفْضَلُ الْجِهَادِ كَلِمَةُ الْحَقِّ ۝ اے دنیا حرص داکھرہ اتھاں ہر شے فنا ہے
 گھاؤ تاں نہیں گھٹا قناعت اونتر ہے
 ۳۴- أَفْضَلُ الْجِهَادِ كَلِمَةُ الْحَقِّ ۝ بدگمانی آپ تیں جیکرے کہیں انسان کوں
 سچ کے رکھے قدم لازم ہے اوں انسان کوں

- ۳۲- الْبَلَاءُ مَوْكَلٌ بِالْمُنْطَقِ ۝ زبان دی ہک مصیبت کے دل نا شاگردیندی
 جے سووے نہ اے قابو چ تے بس بر باد کر ڈیندی
 ۳۵- النَّظْرُ سَهْمٌ مَّسْمُومٌ ۝ غیر محرم تیں پیٹی تیدی نظر
 بھر ڈیندی شیطان اوندی پرچ زہر
 ۳۶- الْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ ۝ جے بٹن تیں محفل کہیں دی توں سنجان
 توں امانت راز اوندی سارے چاٹ
 ۳۷- عَلَيْكُمْ بِالشَّقَاءِ بَيْنَ الْعَسَلِ ۝ سوہیا ریاں دی بڑھی سوہنے دوا
 و الْقِرَاطِ ۝ ماکھی تے قرآن کون اکھیا شفا
 ۳۸- الدُّنْيَا مَزْرَعَةٌ ۝ دنیا دی ہک کھیتی ہے تو چنگاں بیج ربا
 روز جزا دے خوش تھی کے دل اڑیاں فیض لاں چا
 ۳۹- السُّوَاكُ مَطَهْرَةٌ بِلَفْمٍ ۝ جے توں چنیدا ہیں رضائے ذوالجلال
 و رِضَالِ الرَّبِّ ۝ اپنے نہ کون پاک کر مسواک نال
 ۴۰- الدُّعَاءُ مَخْرَجُ عِبَادَةٍ ۝ ہر عبادت دا مغز ہوندی دعا
 کر گھنے منظور شالا کر بربا

رب دالمجوب (صلی اللہ علیہ وسلم) غیریں دی نظروچ

• ڈاکٹر ڈی رائٹ آہے جو حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم اپنی ذات سے قوم کیتے نیں بلکہ ساری دنیا کیتے رحمت ہن۔

• ڈاکٹر جی۔ ویل آہے جو آپ صلی اللہ علیہ وسلم دی خوش اخلاقی، سخاوت سے رحمدلی لامحدود ہئی۔

• ڈاکٹر لین پول آہے جو حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم نبی نہ ہن تاں کوئی وی برحق نبی دنیا میں نیں آیا۔

• موتی لال ماسٹر آہے جو حضور صلی اللہ علیہ وسلم توحید دی اد تعلیم جوتی جو باطل عقیدیں دیاں بنیادوں ہل گیاں۔

• مہاتما گاندھی آہن جو رسول کریم صلی اللہ علیہ وسلم روحانی پیشوا ہن تے انہاں دی تعلیم کون میں سب توں چنگاں سمجھاں۔

• ماسٹر تارا سنگھ آہے جس ویلے کوئی آہے جو اسلام تلوار جے زور نال پھیلے تاں میکوں اوندی کم فہمی تیں کھل آندی ہے۔

• مقالہ نگار برٹانیکا آہے جو حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم سب توں زیادہ کامیاب پیغمبر ہن۔

• مشہور مؤرخ اڈکھاٹ آہے جو رسول صلی اللہ علیہ وسلم قیامت تیں تاجدار شرف و فضیلت ہن۔

• پروفیسر لیک آہے جو حضور کریم صلی اللہ علیہ وسلم پڑھڑیں یتیمیں، محتاجیں تے غریبیں کیتے رحمت ہن۔

• شریکتی کلا دیوی آہی ہے جو حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی تعلیم توں عرب دے ڈاکو عابد تے زاہد بن سکے۔

ڈاہ خاص دعائیں

اللہ تعالیٰ دے پیارے نبی حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم ہمیشہ اپنے پاک دُوب توں وڈی عاجزی نال دعائیں منگدے ہن

جے غور کیتاؤ نچے تاں معلوم تھیندے جو اوساریاں دعائیں اُمت کیتے منگدے ہن۔ کیوں جو آپ صلی اللہ علیہ وسلم ہر عیب تے

گناہ توں پاک ہن۔ آپ صلی اللہ علیہ وسلم دیاں کجھ خاص دعائیں کتاب دے آخروچ شامل کرن اپنی خوش بختی سمجھاں

اے اکثر دعائیں چھوٹیاں نظرون پرانہاں وچ مسلماناں دی بخشش دا وڈا ہجزانہ موجود ہے۔ اللہ تعالیٰ ساڈیاں اے دعائیں قبول

فرماوے تے ساکوں انہاں تیں عمل دی توفیق عطا فرماوے آمین

۱۔ رَبَّنَا اِنَّا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةٌ وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

اے اساڈے رب! ساکوں دنیا دی بھلائی عطا کرتے آخرت دی بھلائی ڈکے تے ساکوں بجاہ دے عذاب توں بچا۔

۲۔ رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ اَقْدَانَنَا وَالصِّرَاعِ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

اے اساڈے رب! اساں تیں صبر و فیضان کر، اساڈے قدم جاڈے تے کافر گروہ تیں ساکوں فتح نصیب فرما۔

۳۔ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَ تَقَبَّلْ دَعَا

اے پروردگار ساکون توفیق بخش جو نماز پڑھنے سے رہوں تے ساڈی اولاد
کوں دی ایہا توفیق بخش۔ اے رب ساڈی توبہ قبول فرما۔

۴۔ اَللّٰهُمَّ اِنِّكَ عَفُوٌّ تَحِبُّ لِعَفْوِكَ عَنَا

اے اللہ تو معاف کرن والا ہے معافی پسند کریندیں بسا کون تھا فرما۔

۵۔ اَللّٰهُمَّ اَعِنَّا عَلٰى ذِكْرِكَ وَ شُكْرِكَ وَ حُسْنِ عِبَادَتِكَ

اے اللہ! ساکون اپنا ذکر شکر کرن والا بناتے سوٹی عبادت کرن والا بنا

۶۔ اَللّٰهُمَّ مَقَلِبِ الْقُلُوْبِ ثَبِّتْ قَلْبِيْ عَلٰى دِيْنِكَ

اے اللہ! دلین کوں پھیرن والا۔ میڈے دل کوں اپنے دین تیر ثابت رکھ

۷۔ اَللّٰهُمَّ اَصْلِحْ لِيْ دِيْنِيْ وَ وَسِعْ لِيْ فِيْ دَارِيْ وَ بَارِكْ لِيْ فِيْ رِزْقِيْ

اے اللہ! میڈے دین دی اصلاح کر۔ میڈے گھر کوں وسیع کرتے
میڈے رزق و بچ برکت عطا فرما۔

۸۔ اَفْوَضُ اَمْرِيْ اِلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ لَبَصِيْرُ الْعِبَادِ

میں اپنے سارے کم اللہ سے سپرد کرینداں بیشک اللہ بندین کوں دیکھن والا

۹۔ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ اَوْسَعَ رِزْقِيْ عِنْدَ كَبِيْرٍ سَمِيٍّ وَ اِنْقِطَاعِ عَمْرِيْ

اے اللہ پڑھیے تے آخری عمر و بچ میڈا رزق وسیع فرما

۱۰۔ رَضِيْتُ بِاللّٰهِ رَبًّا وَ بِالْاِسْلَامِ دِيْنًا وَ بِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا وَ رَسُوْلًا

میں راضی ہاں اللہ سے رب ہوون تیں، اسلام سے دین
ہوون تیں تے حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم سے رسول ہوون تیں

شہدائے بدر

۱۔ ابو جحش بن صالح

حضرت عمر فاروق سے غلام بن۔ بدر سے پہلے
شہید بن حضور انھوں کوں بدر سے شہید
داسرار فرمائے۔

۲۔ عبیدہ بن حارث

ابو معاویہ کینت قریشی تے مطلبی خاندان نال تعلق تے

۶۳ سال دی عمر و بچ شہادت

۳۔ عمیر بن ابو وقاص

حضرت سعد سے چھوٹے بھرا بن۔ ۱۶ سال دی

عمر و بچ شہید تھے حضور انھوں کوں جنگ و بچ
شامل نہ کرن چہندے بن۔ انھوں سے روونے
میں اجازت ڈے ڈتوئے

۴۔ عاتق بن بکیر

اے لیشی بن انھوں دا ہک بھرا زبج و بچ

شہید تھیا

۵۔ عمیر بن عبد عمیر

انھوں دی کینت ابو محمد سی تے اے بنو زہرہ سے

حلیف بن

۶۔ عوف یا معوذ بن عضر

النصاری بخاری انھوں دی اماں سین داناس

عضر ہاتے باپ سین دانال حارث

۷۔ معوذ بن عضر

اے عوف سے بھرا بن۔ دوہاں سل کے ابو جہل کوں

جہنم رسید کیتا

۸۔ رافع بن معالی

اے ہک النصاری نینگری

۳- رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمًا الصَّلَاةِ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَ تَقَبَّلْ دَعَا

اے پروردگار ساکوں توفیق بخش جو نماز پڑھنے سے رہوں تے ساڈی اولاد
کوں وی ایہا توفیق بخش - اے رب ساڈی توبہ قبول فرما۔

۴- اللَّهُمَّ أَنْتَ عَفْوٌ تَحِبُّ لِعَفْوٍ فَاعْفُ عَنَّا

اے اللہ توں معاف کرن والا ہیں معافی پسند کرنیوں پس کوں مٹا فرما۔

۵- اللَّهُمَّ اعِنَّا عَلَى ذِكْرِكَ وَ شُكْرِكَ وَ حُسْنِ عِبَادَتِكَ

اے اللہ! ساکوں اپنا ذکر شکر کرن والا بناتے سوٹی عبادت کرن والا بنا

۶- اللَّهُمَّ مَقَلِبِ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ

اے اللہ! دلین کوں پھیرن والا - میڈے دل کوں اپنے دین تیں ثابت رکھ

۷- اللَّهُمَّ اصْلِحْ لِي دِينِي وَ وَسِّعْ لِي فِي دَارِي وَ بَارِكْ لِي فِي رِزْقِي

اے اللہ! میڈے دین دی اصلاح کر۔ میڈے گھر کوں وسیع کرتے

میڈے رزق و بیج برکت عطا فرما۔

۸- افوض امری الى الله ان الله بصير العباد

میں اپنے سارے کم اللہ سے سپرد کرینداں بیشک اللہ بندین کوں دیکھن والا

۹- اللَّهُمَّ اجْعَلْ اَوْسَعَ رِزْقِي عِنْدَ كَبِيرِ سُنِّي وَ انْقِطَاعِ عَمْرِي

اے اللہ پڑھیے تے آخری عمر و بیج میڈا رزق وسیع فرما

۱۰- رَضِيْتُ بِاللَّهِ رَبًّا وَ بِالْإِسْلَامِ دِينًا وَ بِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا وَ رَسُولًا

میں راضی ہاں اللہ سے رب ہووٹن تیں، اسلام سے دین

ہووٹن تیں تے حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم سے رسول ہووٹن تیں

شہدائے بدر

۱- مہجع بن صالح

حضرت عمر فاروق سے غلام بن۔ بدر سے پہلے
شہید بن حضور انھاں کوں بدر سے شہید
داسردار فرمائے۔

۲- عبیدہ بن حارث

ابومداویہ کینت قریشی تے مطلبی خاندان نال تعلق تے
۶۳ سال دی عمر و بیج شہادت

۳- عمیر بن ابوقاص

حضرت سعد سے چھوٹے بھرا بن۔ ۱۶ سال دی
عمر و بیج شہید تھے حضور انھاں کوں جنگ و بیج
شامل نہ کرن چہندے بن۔ انھاں سے رووٹے
تیں اجازت ڈے ڈتوںے

۴- عاتق بن بکیر

اے لیشی بن انھاں دا ہک بھرا زبیر و بیج
شہید تھیا

۵- عمیر بن عبدالمیر

انھاں دی کینت ابو محمد سی تے اے بنوزہرہ سے
حلیف بن

۶- عوف یا عوذ بن عضر

انصاری بخاری انھاں دی اماں سین دانائے
عضر ہاتے باپے سین دانائے حارث

۷- معوذ بن عضر

اے عوف سے بھرا بن۔ دوہاں مل کے ابو جہل کوں
جہنم رسید کیتا

۸- رافع بن معالی

اے ہک انصاری نینگرہ

۹. عمیر بن حمام

عبیدہ بن حارث نال بھائی چارا ہاتے دویں یار میدان
وچ سرفروختی کے جنت پرج گئے۔

۱۰. حارث بن حارث بن

انھال دی اسل میں حضرت انس بن مالک دی
بواہی۔ انھال دے گل وچ تیر لگا۔

سراۓ

۱۱. یزید بن حارث

انصاری بخاری بن۔ مواخت وچ عمیر بن عبد عمر
دے بھرا بن۔

انصاری الاشہلی بن

۱۲. عمار بن زیاد

کنیت ابو عبد اللہ لقب سدا البحر۔ انھال اپنے
بابے میں کوں پہلے بہشت وچن دی درخواست
کیتی تے احد وچ شہید تھے۔

۱۳. سعد بن حنیتمہ

۱۴. انصاری الدومی بن

۱۲. مبشر بن عبد المنظر

لوٹے۔ انھال وچوں تیرھاں شہید بدر دے میدان دے بٹریے
تے جی جاہ تیں دفن کیتے گئے۔ چوڑھواں شہید مدینے دے
راہ وچ حسینہ دے مقام تیں اللہ کوں پیارا تھی گیا۔ انھالیں
دفن تھے۔

ڈاہ بشارتی (عشرہ مبشرہ)

۱. حضرت ابو بکر صدیق

حضرت نے جاں نثار سنگی تے سوہرے ہن۔
آپ کوں یار غار آکھیا ویندے۔ آپ
مسلمائیں دے پہلے خلیفہ ہن۔

۲. حضرت عمر فاروق

آپ حضور دے پیارے سنگی تے سوہرے
ہن۔ آپ داعل مشہور ہے۔ حضور دا فرمان
ہے جو میدے بعد کوئی نبی ہوندا تاں او عمر ہوندا۔
آپ کوں ذوالنورین آکھیا ویندے کیوں جو
حضور دیاں دو صاحبزادیاں آپ دے نکاح
وچ آیاں۔ آپ دین دی راہ وچ بہوں
زیادہ رقم خرچ کریندے ہن۔

۳. حضرت علی کرم اللہ وجہہ

آپ حضور دے سوترے جواترے ہن۔
آپ فاتح خیبر تے شیر خدا ہن۔

۴. حضرت طلحہ

آپ حضور دے قریبی رشتہ دار ہن۔
جنگ احد وچ حضور دی حفاظت کریندیں
ہوئیں آپ دا ہتھ تیر تھل تھل کے پروں
تھی گیا ہا۔

۵. حضرت زبیر

آپ حضور دی نوادے پتر ہن تے
حضرت اسمائت ابو بکر دے گھر والے
ہوں دی وجہ توں آپ دے ساندھووی ہن۔

۷. حضرت ابو عبیدہ بن جراح
آپ کو حضور نے امین الامت کا خطاب دیا
خطاب دیا۔ آپ کی مہاجرین میں
دس سہ سالار تے گورنر رہے۔
۸. حضرت عبدالرحمن بن عوف
آپ بہوں و بڑے مجاہدین گھیوتے
پیر دے تاجرین۔ آپ نے اسلام
دی راہ وچ بہوں دولت خرچی
۹. حضرت سعد بن ابی وقاص
آپ رشتے وچ حضور دے مائے ہن
آپ گورنر تے امیر لشکر وی رہے۔ آپ
ایران کوں فتح کیتا۔
۱۰. حضرت سعد بن زید
آپ حضرت عمر فاروق دے رشتے دار
ہن۔ آپ حضور تے حضور دے دین
دے شیدائی تے مجاہدین

نوٹ: اے او ڈاہ خوش نصیب صحابی ہن جنہاں کوں رب دے
عجب صلی اللہ علیہ وسلم انہاں دی عیاتی دیا جنت دی بشارت
ڈے ڈتی ہی۔

حضور صلی اللہ علیہ وسلم دے خدمتگاراں

حضور صلی اللہ علیہ وسلم دے کجھ خاص خدمتگاراں کوں آپ دی خاص
خدمت دا اثر حاصل ہے۔ انہاں وچوں کجھ خوش نصیب اے ہن

۱. سیدنا حضرت بلال حبشی رضی اللہ عنہما
۲. سیدنا حضرت عبداللہ بن مسعود حضور دی تغلیب مینارک تے مسوکر
دے امین ہن۔
۳. سیدنا حضرت عقبہ بن نافع سفروچ آپ دا چچر مکیندے ہن۔
۴. سیدنا حضرت اسلم بن شریک حضور دے جنواں ہن۔
۵. سیدنا حضرت مولیٰ ابی بکر ہر ویلھے آپ دی خدمت وچ رہندے ہن۔
۶. سیدنا حضرت ثوبان رضی اللہ عنہما آپ دی وفات تک خدمت کرندے رہے۔
۷. سیدنا حضرت جنید ابی عامر یعنی حضرت ابوذر غفاری حضور دے
جاں نثار خادم ہن۔
۸. حضرات شقران حبشہ دے باشندے ہن تے یک روایت دے مطابق
انہاں دے بابے آپ دی خدمت وچ پیش کیتا ہا۔
۹. سیدنا حضرت ابو رافع کوں یکے وقت پنج سو کورے مائے گئے ہن
آپ ایمان تے پکے رہے۔ حضرت عباس بن عبدالمطلب دے غلام
ہن۔ حضور آزاد کر ڈتا۔
۱۰. سیدنا حضرت سلمان فارسی یہودی کولوں حضور اذاد کریا : ساری عمر
خدمت گاری وچ گزار دی۔
۱۱. سیدنا حضرت امین بن عبیدہ حضور دے خاص خادم گنترندے ہن۔

۱۲. سیدنا حضرت مجتبیٰؑ حضورؐ دی مہر دے رکھوالے بن
۱۳. سیدنا حضرت انسؓ بن مالکؓ چاہ سال دی عمر وچ حضورؐ دی خدمت وچ آئے تے ساری زندگی حضورؐ دی خدمت وچ گزارا
۱۴. سیدنا حضرت سفینہؓ حضرت ام سلمہؓ دے غلام بن۔ انھاں ساری جیاتی کیتے وقف کر کے ازاد کر دتا
۱۵. سیدنا حضرت رباحؓ بن اسودؓ لوکس کوں حضورؐ دی خدمت وچ پیش کریندے بن
۱۶. لوٹے۔ انھاں دے علاوہ حضرت ابو ہریرہؓ رضی اللہ تعالیٰ عنہ تے حضرت اسامہؓ بن زید کوں وی آپؐ دی خصوصی غلامی تے خدمت گاری دا شرف حاصل ہے

غزوات

کفر تے اسلام دی او جنگ جیندے وچ حضور صلی اللہ علیہ وسلم وی شامل تھے
ہوون اونکوں غزوه آکھیا ویندے۔

نمبر شمار	نال تے سن	اسلامی لشکر	کفار دے لشکر	نتیجہ تے کیفیت
۰۱	ابو بادیان	۷۰	نامعلوم	عمر بن محشی نال معاہدہ جو نہ کر لیا
	صفر ۲ ہجری			دی مدد کر لیا نہ مسلماناں دی
۰۲	بواط ۲ ہجری	۲۰۰	۱۰۰	بیر جنگ واپسی
	ربیع الاول			
۰۳	ذوالشیرہ	۱۵۰	-	صلح تے بنی صخرہ تے بنو مدیح نال معاہدہ
	۲ ہجری			
	جمادی الآخر			
۰۴	صفوان	۷۰	-	دشمن دا پچھا کیتا گیا پر اونکل گیا
	۲ ہجری			
	ربیع الاول			
۰۵	بدر ۲ ہجری	۳۱۳	۱۰۰۰	۷۰ کافر مارے گئے تے ۷۰ قیدی
	رمضان			مسلماناں کوں فتح ملی
۰۶	خوتیقاہ	-	-	مدینہ وچ غداری کرن والیاں کوں
	شوال ۲ ہجری			شہر بدر کر ڈتا گیا
۰۷	السویق	۲۰۰	۲۰۰	دشمن بچھ کے نکل گیا
	ذوالحجہ ۲ ہجری		سوار	
۰۸	قرقرہ الکد	۲۰۰	-	دشمن بچھ کے نکل گیا
	۲ ہجری			

- ۹۔ غطفان بیح الاول ۳۵۰ ۲۵۰ دشمن ڈر کے نکل گیا عیشود مسلمان تھی گیا۔
- ۱۰۔ احد شوال ۳۵۰ ۶۵۰ بے نتیجہ جنگ پر مسلمانیں دا ڈھیر نقصان
تھیا۔ آخر کار میدان چھوڑ گئے۔
- ۱۱۔ حمر الاسد شوال ۳۵۰ ۵۴۰ شاعر بوغزہ قتل تھیا۔ کافر ڈر کے بھج گئے۔
- ۱۲۔ بدر آخری ذیقعد ۳۵۰ ۱۵۱۰ کافر مسلمانیں والشکر دیکھ کے بھج گئے۔
- ۱۳۔ دومتہ الجندل بیح الاول ۳۵۰ ۱۰۰ مسلمان غلط تہی نال آگے بن۔ ترسدا
کر کے واپس بھگ گئے۔
- ۱۴۔ بنو مطلق شعبان ۳۵۰ بنو مطلق دشمن مقابلہ کیا پر ہر گیا۔
- ۱۵۔ خندق ذیقعد ۳۵۰ ۳۰۰۰ دشمن مہینے دے بعد ناکام تھی کے
ڈل گیا۔
- ۱۶۔ بنو قریظہ ذوالحجہ ۳۵۰ بنو قریظہ چار صحابہ شہید تھے۔ چار سو دشمن
مارے گئے۔ یہودیوں کو غداری دی
سزا ملی۔
- ۱۷۔ بنی نضیر بیح الاول ۳۵۰ ۲۰۰ بنو نضیر دشمن بھج گیا۔
- ۱۸۔ ذی قردہ بیح الآخر ۳۵۰ ۵۰۰ بنو غطفان مسلمانیں اپنا لٹیا ہویا مال چھڑوا
گھدا۔
- ۱۹۔ عریسین شوال ۳۵۰ ۲۰۰ مسلمانیں کول فتح تھی۔
- ۲۰۔ حدیبیہ ذیقعد ۳۵۰ ۱۴۰۰ اہل مکہ مسلمان کول یک طاقت من کے
معاہدہ کیا گیا۔
- ۲۱۔ خیبر محرم ۳۵۰ ۱۳۲۰ ۱۳۲۰ مسلمانیں کول فتح تھی۔
- ۲۲۔ وادی القرا محرم ۳۵۰ ۱۳۸۲ اہل وادی جنگ دے بعد یہودیوں صلح کر گھدی۔

- ۲۳۔ ذات الرقاع محرم ۳۵۰ ۲۰۰ بنو عطفان
دشمن داسا مان لٹا کے دلا دتا گیا
بنو مخارب
- ۲۴۔ فتح مکہ رمضان ۳۵۰ ۱۰۰۰ قریش مکہ بغیر جنگ دے مسلمانیں کول فتح تھی۔
- ۲۵۔ حنین شوال ۳۵۰ ۱۲۰۰ بنو ہوزان
بنو لقیف مسلمانیں کول فتح تھی۔
بنو حاتم
- ۲۶۔ طائف شوال ۳۵۰ ۱۲۰۰ بنو لقیف یک مہینے دے محاصرے دے بعد
لوک آپ آ کے مسلمان تھی گئے۔
- ۲۷۔ تبوک ۳۵۰ ۳۰۰۰ تہی دی
جنگ نہ تھی۔ مسلمان پھپھو تھے
ڈل آئے۔

رب دے پیارے محبوب ﷺ کی پاک حیاتی و ایشیہ (تاریخیں دے حوالے نال)

نمبر شمار	تاریخ تے سن	واقعات
۱	عام الفیل ۲۲ اپریل ۵۷۰ء (۹ ربیع الاول)	سوا نردے ڈیہندہ و دے ویلے جزا مبارک مکہ پہنچا
(ب)	۵۷۰ء توں ۵۷۱ء	تقریباً ساڑھے پنج سال امان ملیں سین کول پیسے
۲	۵۷۰ء عام الفیل ۵۷۰ء عیسوی	امان حضرت بی بی آمنہ سین دی وفات
۳	۵۷۱ء عام الفیل ۵۷۱ء عیسوی	ڈاڈا حضرت عبدالمطلب سین دی وفات
۴	۵۷۱ء عام الفیل ۵۷۱ء عیسوی	شام دا پہلا سفر۔ بحیرا راسب نبوت دی پیشگی خبر دی
۵	۵۷۱ء عام الفیل ۵۷۱ء عیسوی	حضرت خدیجہ دے مال نال شام دا تجارتی سفر
۶	۵۷۱ء عام الفیل ۵۷۱ء عیسوی	حضرت خدیجہ سین نال نکاح
۷	۵۷۱ء عام الفیل ۵۷۱ء عیسوی	بیت اللہ شریف وچ حجر اسود لاٹون دا واقعہ
۸	۵۷۱ء عام الفیل ۵۷۱ء (۹ ربیع الاول)	غار حرا وچ پہلا وحی دا نزول
۹	" " " "	فجرت دیگر دے نمازیں دا حکم (ڈو ڈو فریض)
۱۰	۵۷۱ء عیسوی ۵۷۱ء نبوت رمضان المبارک	قرآن پاک دا باقاعدہ نزول (سورۃ علق)
۱۱	۵۷۱ء نبوت تا ۵۷۱ء نبوت ۵۷۱ء	اسلام دی تالیف تبلیغ (۴۰ آدمی مسلمان تھے)
۱۲	۵۷۱ء نبوت ۵۷۱ء عیسوی	نبوت دا باقاعدہ اعلان
۱۳	رجب ۵۷۱ء نبوت ۴ اپریل ۵۷۱ء	حشرہ دی پہلی ہجرت
۱۴	۵۷۱ء نبوت ۵۷۱ء عیسوی	حضرت عمر فاروق تے حضرت حمزہ و اقبول اسلام
۱۵	یکم محرم ۵۷۱ء نبوت توں ۹۷۱ء نبوت تک	قریش دی طرفوں بائیکاٹ تے شجیب ابی طالب وچ قیام
۱۶	۵۷۱ء نبوت ۵۷۱ء عیسوی	حضرت خدیجہ تے حضرت ابی طالب دی وفات (غم و اسال)
۱۷	" " " "	حضرت سودہ نال نکاح
۱۸	" " " "	اسلام دی تبلیغ کیتے طائف دا سفر

نمبر شمار	تاریخ تے سن	واقعات
۱۹	۲۷ رجب ۵۷۱ء نبوت ۵۷۱ء عیسوی	واقعہ معراج تے پنجگانہ نماز دی فرضیت
۲۰	ذوالحجہ ۵۷۱ء نبوت ۵۷۱ء عیسوی	ایاس بن معاذ دے اسلام قبول کون نال
"	" " " "	مدینے وچ اسلام
۲۱	ذوالحجہ ۵۷۱ء نبوت ۵۷۱ء عیسوی	مدینے تے چھی آدمی مسلمان تھے
۲۲	ذوالحجہ ۵۷۱ء نبوت ۵۷۱ء عیسوی	پہلی بیوت عقبہ (۱۲ مدینے والے مسلمان تھے)
۲۳	ذوالحجہ ۵۷۱ء نبوت جون ۵۷۱ء عیسوی	دو چھی بیوت عقبہ (مدینے دے ۷ آدمی مسلمان تھے)
۲۴	۲۷ صفر ۵۷۱ء نبوت ستمبر ۵۷۱ء عیسوی	مکہ توں غار ثور وچ تریسے ڈیہندہ قیام
۲۵	یکم ربیع الاول ۱۶ ستمبر ۵۷۱ء عیسوی	غار ثور توں مدینے روانگی
۲۶	۸ ربیع الاول ۵۷۱ء نبوت ۲۳ ستمبر ۵۷۱ء	قیام وچ پکھن تے قیام
۲۷	۱۲ ربیع الاول ۵۷۱ء نبوت ۲۷ ستمبر ۵۷۱ء	قیام توں مدینے روانگی
۲۸	" " " "	نبو سالم دی وصتی وچ پہلی جمعہ نماز کا ادا کیگی
۲۹	" " " "	مدینے پاک وچ داخلہ
۳۰	۲۲ ربیع الاول ۵۷۱ء نبوت ستمبر ۵۷۱ء	مسجد نبوی دی بنیاد رکھی گئی
۳۱	ربیع الثانی ۵۷۱ء نبوت ستمبر ۵۷۱ء	پیشی دیگر تے عشا و نمازیں وچ چار چار
"	" " " "	فول ادا کرن دا حکم
۳۲	پہلی ہجرت دے شروع وچ	۹ مہاجرین تے انصار دی بھرتی یعنی مواخات
۳۳	پہلی ہجرت دے چھیویں مہینے	مدینے وچ پہلی اسلامی ریاست دا قیام
۳۴	شوال ۵۷۱ء نبوت ستمبر ۵۷۱ء عیسوی	حضرت عائشہ صدیقہ و احرم نبوی وچ آنون
۳۵	صفر ۵۷۱ء نبوت ستمبر ۵۷۱ء عیسوی	جہاد دا حکم تے دشمن توں پکھن دی عملی کارروائی حکم
۳۶	" " " "	بہہ فوجی تے سیاسی سفر غزوہ و دان

نمبر شمار	قادیخ تے سن	واقعات
۲۷	رجب ۱۲۳۳ ھ	نخلہ دا واقعہ مسلماناں دکی پہلی سرحدی جھڑپ
۲۸	" " "	غاز واسطے بانگ یعنی اذان شروع کیتی گئی
۲۹	" " "	زکوٰۃ دکی فرضیت دا حکم
۳۰	۱۵ شعبان ۱۲۳۴ ھ	مسجد اقصیٰ توں بیت اللہ شریف دوقبلہ دکی تبدیلی
۳۱	یکم رمضان المبارک ۱۲۳۵ ھ	رمضان شریف دے روزے فرض کیتے گئے
۳۲	" " "	عید الفطر دکی نماز دکی باجماعت ادائیگی تے نظر دے حکم
۳۳	۱۷ رمضان ۱۲۳۵ ھ	مسلماناں تے کافراں دکی پہلی لڑائی (ہنگ بدر)
۳۴	" " "	حضرت علیؓ دکنہ اللہ دجے حضرت فاطمہؓ دا نکاح
۳۵	۱۲ ھ	امان حضرت حفصہؓ بنت عمرؓ نال نکاح
۳۶	" " "	حضرت عثمان غنیؓ دا حضرت ام کلثومؓ نال نکاح
۳۷	" " "	شراب نہ پینوں دا پہلا حکم
۳۸	۱۵ رمضان ۱۲۳۶ ھ	حضرت حسن مجتبیٰؓ بن حضرت علیؓ دا جبرامبارک
۳۹	۵ شوال " "	اُحد دکی لڑائی کیتے مدینے توں روانگی
۴۰	۶ شوال " "	ہنگ اُحد
۴۱	۷ شوال " "	مسلماناں دا البوسفیان دے لشکر کور بھجاوٹ
۴۲	غزوہ اُحد دے بعد ۱۲ ھ	یمن دا وراثت دبارے ہدایت تے قانون
۴۳	" " "	سود نہ گھنوں دا پہلا حکم
۴۴	" " "	نکاح دقانون تے مشرکاں عورتاں نال نکاح دکی ممانعت
۴۵	۱۲ ھ	حضرت زینب بنت خزیمہؓ نال نکاح
۴۶	صفر ۱۲ ھ	ربیعہ وچ ڈاہ مسلماناں دکی شہادت (تولیم وفد)
۴۷	۱۲ ھ	حضرت زینب بنت خزیمہؓ دکی وفات

نمبر شمار	قادیخ تے سن	واقعات
۵۸	شعبان ۱۲۳۶ ھ	حضرت حسینؓ دا جبرامبارک
۵۹	" " "	مسلمان عورتاں واسطے پردے دا حکم
۶۰	" " "	شراب نہ پینوں دا قطعی حکم
۶۱	شعبان ۱۲۳۶ ھ	غزوہ بنو مصلح دے بعد منور دکی جاہ تیسیم دا حکم
۶۲	" " "	حضرت جویریہؓ نال نکاح
۶۳	" " "	واقعہ اُحد تے حضرت عائشہؓ تے بہتان دکی قرآنی دیکھ
۶۴	" " "	واقعہ اُحد دے بعد پردے دا تفصیلی حکم نہ پینوں دقانون
۶۵	شوال ۱۲۳۷ ھ	غزوہ خندق مسلماناں دا مدینے دکی پیرکاراں کور کھین
۶۶	" " "	حضرت زینب بنت جحشؓ دے نال نکاح
۶۷	ذیقعد ۱۲۳۸ ھ	صلح حدیبیہ تے بیعت رضوان
۶۸	ذوالحجہ ۱۲۳۸ ھ	حدیبیہ دے مقام توں مدینے واپسی
۶۹	" " "	حضرت خالد بن ولیدؓ تے حضرت ابولعاصؓ دا ایمان گھنوں
۷۰	یکم محرم ۱۲ ھ	بادشاہیں کوں اسلامی تبلیغ دے دعوت نامے
۷۱	محرم ۱۲ ھ	غزوہ خیبر تے یہودیں دکی سازشیں دکی روک تھام
۷۲	" " "	حضرت صفیہؓ نال نکاح
۷۳	۱۲ ھ	یکے وچ حضرت میمونہؓ نال نکاح
۷۴	جمادى الاقل ۱۲ ھ	غزوہ موتہ
۷۵	رجب ۱۲ ھ	مکہ دے کافراں صلح حدیبیہ دکی خلاف ورزی کیتی
۷۶	رمضان المبارک ۱۲ ھ	۱۰ رمضان المبارک کوں مکہ تے حملہ واسطے روانگی

نمبر شمار	تاریخ تے سن	واقعات
۷۷	۲۰ رمضان المبارک ۱۲۹۱ھ	فتح مکہ
۷۸	شوال ۱۲۹۱ھ	غزوہ حنین
۷۹	شوال توی ذیقعد ۱۲۹۱ھ	طائف دامامہ
۸۰	۱۲ شہر بھری فتح مکہ دے بعد	سودہ گھن دا قلعی حکم
۸۱	" " " "	حضرت یزید بنت رسولؐ دی وفات
۸۲	" " " "	حضرت ابراہیم حضورؑ دے صاحبزادے دی وفات
۸۳	رجب ۱۲۹۱ھ	غزوہ تبوک
۸۴	۱۲ شہر بھری غزوہ تبوک دے بعد ۱۲۹۱ھ	مسجد فرار کول بچلا لاڈیون دا حکم
۸۵	ذوالحجہ ۱۲۹۱ھ	حج دی فرضیت پہلے حج کیسے حضرت ابوبکرؓ دی ایسی
۸۶	۹ ذوالحجہ ۱۲۹۱ھ	میدان حج وچ حضرت علیؓ کرم اللہ وجہہ داسوہ براتہ دے حکم سٹاون
۸۷	۱۲ رمضان المبارک ۱۲۹۲ھ	حضور کریمؐ دا آخری رمضان جیند وچ ۲۰ ذینہ لکھنیا
۸۸	۱۲ شہر بھری ۱۲۹۲ھ	مسلمین کتاب تے حضور کریمؐ دی خط و کتابت
۸۹	ذوالحجہ ۱۲۹۲ھ	حضور کریمؐ دا چھینکڑی حج تے خطبہ حجۃ الوداع
۹۰	۵ صفر ۱۲۹۲ھ	حضور کریمؐ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دا علیل بھینون
۹۱	۱۲ صفر ۱۲۹۲ھ	جمرات کون حضور کریمؐ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
	" " " "	دا آخری خطاب
۹۲	۱۲ ربیع الاول ۱۲۹۳ھ	سواہر دے ڈینہ وڈے ویلے حضور کریمؐ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دا وصال

ہر شے وچ نان محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) دا

اللہ تعالیٰ دی ذات باری با جویں ہر جا عین ظہور ہے۔ رب العالمین انویں اپنے پیارے محبوب دے نان مبارک لفظ محمد کون دی ہر شے وچ شامل کر ڈتے۔ سکھیں دا پیشوا بابا گرو نانک آہرے جو دنیا دی ہر شے وچ محمد دا نان مبارک موجود ہے تے اپنے ثبوت وچ اوہک قطعہ پیش کریندے جیندا سرائیکی ترجمہ اے ہے۔

کہیں حد کون چوکن کر کے اوں وچ ڈو دھاؤ۔ ول اذکون بس پنج کن کر کے دینہہ دا دارا لاؤ جو بچے کر لوگن اذکون اوں وچ ڈو ملاؤ۔ بس نانک عدد محمد دا ایں ہر شے اندر پاؤ یعنی دنیا دی کہیں شے دے حروف ابجد نال عدد کٹھ کے یا کوئی عدد گھن کے پہلے اذکون چار نال ضرب ڈے کے اوندے وچ ڈو دھا ڈیو اوں دے بعد ول اذکون پنج گنا کر کے دینہہ تیں تقسیم کر ڈیو جو باقی بچے اذکون نوں نال ضرب ڈے کے اوندے وچ ڈو ملا ڈیو تال [۹۲] کا عدد حاصل تھیں جو لفظ محمد دے حرفیں دا مجموعہ [۹۲] ہے حروف ابجد تے مثالان

حروف ابجد - ا ب ج د ه و ز ح ط ی ک ل م ن س
ع ف ق ی ر ش ت ث خ د ذ ر ض ظ غ

محمد صلی اللہ علیہ وسلم

مثال ۱ (ایویں ماضی)

۳۰	۴۰	۲۰	۳۰
۳۰	۴۰	۲۰	۳۰
۱۴۳۰	۲۰	۱۴۳۰	۲۰
۱۴۳۰	۲۰	۱۴۳۰	۲۰
۸۴۱۰	۲۰	۸۴۱۰	۲۰
۹۲	۲۰	۹۲	۲۰

مثال ۲

۳۰	۴۰	۲۰	۳۰
۳۰	۴۰	۲۰	۳۰
۱۴۳۰	۲۰	۱۴۳۰	۲۰
۱۴۳۰	۲۰	۱۴۳۰	۲۰
۸۴۱۰	۲۰	۸۴۱۰	۲۰
۹۲	۲۰	۹۲	۲۰

حوالہ دیاں کتاباں

قرآن - قرآن کریم (ترجمہ حضرت مولانا محمود الحسنؒ میں سے تفسیر حضرت مولانا شبیر احمد عثمانیؒ مرحوم حکومت سعودیہ والہ) تفسیر ابن کثیرؒ معارف القرآن احادیث - مشکوٰۃ شریف - تخریج الاحادیث -

سیرت - سیرت النبی صلی اللہ علیہ وسلم حضرت مولانا شبلی نعمانیؒ میں -

”مدارج النبوت“ حضرت مولانا شیخ عبدالحقؒ محدث دہلوی میں -

”رحیق المختوم“ حضرت مولانا صفی الرحمن مبارک پوری میں -

”رحمت العالمین“ حضرت مولانا محمد سلیمان منصور پوری میں -

”چالیس جاں نثار“ حضرت مولانا طالب الباشمی میں -

”مکتوبات نبوی“ ”مدنی من مٹھار“ پروفیسر سجاد حیدر پریزیس میں

تاریخ ”تاریخ طبری“ ”تاریخ اسلام“ ”حیاء الصابہ“

نوٹ: انہاں کتاباں توں علاوہ نقوش (رسول نمبر) جلد ۱۳۰

سیارہ ڈائجسٹ (رسول نمبر) سیرت نمبر) روزنامے وقت ملتان روزنامہ

”جنگ لاہور“ اخبار جہاں گراچی - ہفت روزہ ”بلال“ ڈیرہ غازیخان - الکمال

(مہتر رب نواز چشتی) ماہنامہ ”قرید رنگ“ ڈیرہ غازیخان دے

خاص ایڈیشن -

وَأَرْسَلْنَاكَ بِالرَّحْمَةِ الْعُلَمَاءِ

جنگ بدر و امیر سدان

مدینہ شہداء

جیل سلع جہاں جلع خدمت لڑائی ہی

